

**X 4
К 202**

**Міністерство освіти і науки України
Запорізька державна інженерна академія**

Н.П. Капітаненко

ДОГОВІРНЕ ПРАВО

Навчально-методичний посібник

*для студентів ЗДІА
спеціальності «Менеджмент організацій і адміністрування
(за видами економічної діяльності)»
всіх форм навчання*

Міністерство освіти і науки України
Запорізька державна інженерна академія

*Затверджено до друку
рішенням науково-методичної ради ЗДІА
протокол № 3 від 19.03.2015р.*

ДОГОВІРНЕ ПРАВО

Навчально-методичний посібник

*для студентів ЗДІА
спеціальності «Менеджмент організацій і адміністрування
(за видами економічної діяльності)»
всіх форм навчання*

*Рекомендовано до видання
на засіданні кафедри МО,
протокол № 8 від 24 грудня 2014 р.*

Запоріжжя
ЗДІА
2015

ББК Х 4
К 202

Н.П. Капітаненко, к.ю.н., доцент

Відповідальний за випуск: зав. кафедри МО,
професор В.Г. Воронкова

Рецензенти:

Петков С.В., д.ю.н., професор кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права КПУ;

Рекотов П.В., к.ю.н., доцент кафедри українознавства ЗДІА

Капітаненко Н.П.

К 202 Договірне право: навчально-методичний посібник для магістрів та спеціалістів спеціальності «Менеджмент організацій і адміністрування (за видами економічної діяльності)» всіх форм навчання / Капітаненко Н.П.; Запоріж. держ. інж. акад. – Запоріжжя: ЗДІА, 2015. – 140 с.

Навчально-методичний посібник призначено для магістрів та спеціалістів спеціальності «Менеджмент організацій і адміністрування (за видами економічної діяльності)», який включає програму дисципліни, висвітлення теоретичних питань, матеріал для самоконтролю і тематику реферативних повідомлень, тестові завдання, глосарій.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНИЙ РОЗДІЛ	4
ТЕМАТИЧНА СТРУКТУРА ДИСЦИПЛІНИ	5
ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	9
Змістовий модуль 1	9
Тема 1. Поняття та загальна характеристика договірного права в Україні ..	9
Тема 2. Загальні положення про договори у господарській діяльності	16
Тема 3. Виконання договірних зобов'язань суб'єктами господарювання ...	26
Змістовий модуль 2	42
Тема 4. Договори про передачу майна у власність	42
Тема 5. Договори про передачу майна в користування	63
Тема 6. Договори про виконання робіт	76
Тема 7. Договори про надання юридичних та фактичних послуг	86
Тема 8. Правове регулювання кредитно-розрахункових відносин	105
Тема 9. Зобов'язання про спільну діяльність	116
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ	121
ГЛОСАРІЙ	130
САМОСТІЙНА РОБОТА	134
МЕТОДИ НАВЧАННЯ	134
МЕТОДИ КОНТРОЛЮ	134
РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ	135
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	136

ВСТУП

Навчально- методичний посібник «Договірне право» розроблено згідно з вимогами освітньо-кваліфікаційних характеристик і освітньо-професійних програм підготовки магістрів і спеціалістів спеціальності «Менеджмент організацій і адміністрування (за видами економічної діяльності)» .

Курс «Договірне право» надає можливість студентам розглянути основні положення договірного права та окремі види договорів, які застосовують в своїй діяльності суб'єкти господарювання.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНИЙ РОЗДІЛ

Мета дисципліни «Договірне право»: набуття системи правових знань, що регламентує порядок укладання, виконання та припинення господарських договорів різних видів.

Предмет дисципліни: розвиток договірних відносин в Україні, структурна побудова договірного права, здійснення правового аналізу основних інститутів договірного права, аналізу зовнішньоекономічних договорів в договірних відносинах.

Завдання дисципліни:

- вивчення поняття, предмета та основних принципів договірного права;
- аналіз основних джерел договірного права в Україні та зовнішньоекономічній діяльності;
- правовий аналіз основних інститутів договірного права;
- визначення порядку укладення договорів за участю суб'єктів господарювання;
- визначення порядку виконання господарських договорів за чинним законодавством України;
- визначення поняття та змісту господарських договорів;
- визначення та аналіз договорів окремих видів, у тому числі в зовнішньоекономічній діяльності.

Місце дисципліни в навчальному процесі підготовки магістрів. Вивчення дисципліни ґрунтується на знаннях із правознавства, економічної теорії, економіки підприємства, менеджменту, міжнародної економіки.

Інтегровані вимоги до знань і умінь з навчальної дисципліни.

У результаті вивчення дисципліни студенти повинні

знати:

- основні категорії договірного права;
- порядок укладення договорів, зокрема, господарських;
- особливості змісту окремих видів договорів у господарській діяльності;
- порядок притягнення до юридичної відповідальності суб'єктів договірних відносин за порушення умов договору;

уміти:

- оперувати положеннями законів України, підзаконних нормативних актів, що приймаються у встановленому порядку органами державної влади та місцевого самоврядування;
- готувати проекти договорів різних видів;
- аналізувати зміст окремих видів договорів, виокремлювати істотні та звичайні умови договору;
- застосовувати відповідні правові норми для вирішення конкретних ситуацій у господарській діяльності.

ТЕМАТИЧНА СТРУКТУРА ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		- го	лекції	практ.	лаб.	конс		с.р.	го	лекції	практ	лаб
<i>1</i>	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1. Теоретичні засади договірної права.												
<i>Змістовий модуль 1. Загальні положення договірної права</i>												
Тема 1. Поняття та загальна характеристика договірної права в Україні	8	2	-	-	-	6	10	2	-	-	-	8
Тема 2. Загальні положення про договори у господарській діяльності	9	2	-	-	-	7	10	-	-	-	-	10
Тема 3. Виконання договірних зобов'язань суб'єктами господарювання (підприємцями)	13	4	-	-	2	7	10	-	-	-	-	10
Разом за модулем 1	30	8	-	-	2	20	30	2	-	-	-	28
Модуль 2. Практичні навички складання договорів												
<i>Змістовий модуль 2. Окремі види договорів</i>												
Тема 4. Договори про передачу майна у власність	7	2	-	-	2	3	8	2	-	-	-	6
Тема 5. Договори про передачу майна у користування	5	2	-	-	-	3	5	1	-	-	-	4
Тема 6. Договори про виконання робіт	5	1	-	-	-	4	5	-	-	-	-	4
Тема 7. Договори про надання юридичних та фактичних послуг	5	1	-	-	-	4	5	1	-	-	-	4
Тема 8. Правове регулювання кредитно-розрахункових відносин	4	1	-	-	-	3	4	-	-	-	-	4
Тема 9. Зобов'язання про спільну діяльність	4	1	-	-	-	3	4	-	-	-	-	4
Разом за модулем 2	30	8	-	-	2	20	30	4	-	-	-	26
Усього годин:	60	16	-	-	4	40	60	6	-	-	-	54

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ДОГОВІРНЕ ПРАВО»

Розділ I. Загальні положення договірного права

Тема 1. Поняття та загальна характеристика договірного права в Україні

Публічно-правові та приватноправові відносини в підприємстві. Поняття і предмет договірного права. Метод і принципи договірного права та їх закріплення в чинному законодавстві. Свобода договору та випадки її обмеження. Система договірного права та характеристика його основних інститутів (складових).

Джерела договірного права. Нормативно-правові акти та їх види. Аналогія закону та права. Договір та акти державних органів.

Тема 2. Загальні положення про договори у господарській діяльності

Поняття зобов'язання і договору, співвідношення зобов'язання і договору за Цивільним та Господарським кодексами України. Поняття підприємницького (господарського) договору та функції договору в господарській діяльності.

Класифікація договорів у господарській діяльності: за суб'єктним складом, метою укладення та ін. Попередній договір. Форма підприємницького договору та наслідки недотримання форми договору в господарських відносинах.

Порядок укладання господарських договорів. Пропозиція (оферта) та її види. Умови дійсності оферти. Зміст господарського договору. Підстави та наслідки визнання договорів недійсними і неукладеними.

Підстави та порядок внесення змін до договору. Порядок та підстави розірвання договору за законодавством України.

Тема 3. Виконання договірних зобов'язань суб'єктами господарювання (підприємцями)

Поняття виконання договірних зобов'язань та порядок виконання умов договору. Вимоги виконання господарського зобов'язання щодо суб'єкта, часу, місця, способу. Заміна осіб у договірному зобов'язанні: відступлення права вимоги та переведення боргу. Випадки обмеження зміни осіб у договірному зобов'язанні.

Підстави та порядок припинення договірних зобов'язань крім виконання зобов'язань за домовленістю сторін, неможливістю виконання, смерті фізичної особи або ліквідації юридичної особи.

Загальна характеристика способів забезпечення виконання договірних зобов'язань у підприємстві (неустойка, порука, гарантія, завдаток, застава та притримання). Підстави виникнення правових засобів забезпечувального характеру. Інші способи забезпечення.

Відповідальність за порушення договірних зобов'язань в сфері підприємництва за Господарським та Цивільним кодексами України. Підстави та умови відповідальності за порушення умов договору. Збитки та їх складові. Співвідношення збитків та неустойки. Порядок стягнення неустойки за порушення умов договору.

Розділ 2. Окремі види договорів

Тема 4. Договори про передачу майна у власність

Загальна характеристика договору купівлі-продажу та його види.

Загальна характеристика договору роздрібної купівлі-продажу. Порядок заняття торговельною діяльністю і правила обслуговування населення. Відповідальність суб'єктів підприємництва за порушення правил торговельної діяльності і торговельного обслуговування покупців.

Поняття та ознаки оптової купівлі-продажу. Суб'єкти оптової торгівлі, їх права та обов'язки. Предмет договору оптової купівлі-продажу.

Поняття та значення товарних бірж, порядок їх створення та функціонування. Учасники біржової торгівлі. Порядок установа правил біржової торгівлі.

Договір постачання, сторони та істотні умови. Міжнародні правила тлумачення торговельних термінів «ІНКОТЕРМС». Договір контрактації.

Договір міні: поняття та особливості. Договір безоплатної передачі (дарування). Приватизація державного та комунального майна в Україні. Суб'єкти приватизації та порядок визначення способу приватизації майна в Україні (аукціон, тендер тощо). Особливості укладання договору купівлі-продажу в процесі приватизації та його зміст. Порядок закупівлі товарів, робіт та послуг за державні кошти. Відповідальність за порушення порядку закупівель.

Тема 5. Договори про передачу майна в користування

Поняття та зміст договору найму (оренди). Загальна характеристика прав та обов'язків сторін за договором оренди. Предмет договору оренди. Порядок визначення розміру орендної плати та порядок внесення плати за користування орендованим майном. Особливості використання предмета оренди, зміна порядку використання орендованого майна. Порядок передачі майна в суборенду. Підстави для відмови від договору оренди та розірвання договору оренди.

Види договорів найму (оренди). Поняття договору прокату та особливості правового регулювання. Особливості оренди державного і комунального майна. Суб'єкти та предмет договору оренди державного і комунального майна. Правові наслідки припинення або розірвання договору оренди державного та комунального майна.

Договір лізингу, істотні умови договору лізингу та його види. Особливості фінансового лізингу. Концесійний договір: поняття, сторони, істотні умови та їх види.

Тема 6. Договори про виконання робіт

Поняття та види договорів про виконання робіт. Загальна характеристика договору підряду. Випадки зміни та розірвання договору підряду. Порядок і строки пред'явлення позовів у разі виявлення недоліків у роботі.

Особливості договору підряду на капітальне будівництво. Правовий статус генерального замовника, підрядника і субпідрядника. Істотні умови договору будівельного підряду. Строки в договорі підряду (загальні та проміжні), наслідки порушення строків виконання робіт. Поняття кошторису та його види. Особливість передання результатів робіт та порядок оформлення акта прийому-передачі в договорі будівельного підряду.

Особливості договору підряду на проектні та пошукові роботи. Об'єкт та предмет договору. Виконання, передання, прийняття та оплата робіт за договором.

Тема 7. Договори про надання юридичних та фактичних послуг

Агентські відносини в сфері господарювання, сторони та предмет договору.

Поняття та зміст договору доручення. Права та обов'язки сторін за договором доручення. Припинення зобов'язань за договором доручення.

Особливості договору комісії за законодавством України. Правовий статус комітента та комісонера, їх права та обов'язки. Договір консигнації. Умови договору комісії та підстави для відступу від умов договору комісії при його виконанні.

Договір зберігання, його істотні умови та форма. Сторони в договорі зберігання. Форма договору зберігання. Строк і ціна в договорі зберігання. Спеціальні види зберігання: зберігання на товарному складі, зберігання речей у готелях, камерах схову, охорона майна державними організаціями, нотаріусом тощо.

Договір страхування. Правове регулювання страхової діяльності у сфері підприємництва. Види договору страхування.

Транспортні договори та їх види. Система та види перевезення вантажів, їх правове регулювання. Поняття і види договору перевезення вантажів. Загальна характеристика сторін за договором перевезення вантажів. Перевізні документи та їх види. Відповідальність за порушення умов договору перевезення вантажів.

Договір перевезення пасажирів і багажу. Права та обов'язки сторін за договором перевезення пасажирів і багажу. Договір транспортної експедиції, сторони та істотні умови. Порядок виконання договору перевезення.

Тема 8. Правове регулювання кредитно-розрахункових відносин

Загальна характеристика законодавства щодо правового регулювання розрахункових та кредитних відносин.

Поняття та загальна характеристика договору позики. Істотні умови договору позики. Відповідальність за порушення договору позики.

Поняття та істотні умови кредитного договору. Сторони кредитного договору, поняття фінансової установи та їх види. Права та обов'язки сторін кредитного договору. Способи забезпечення виконання кредитних зобов'язань.

Правова природа договору банківського рахунка. Сторони за договором банківського рахунка, їх права та обов'язки. Види рахунків та порядок відкриття рахунків банками України суб'єктам господарювання. Підстави та наслідки розірвання договору банківського рахунка.

Банківський вклад та їх види. Права та обов'язки сторін за договором банківського вкладу. Відповідальність за порушення умов договору.

Правове регулювання безготівкових розрахунків у підприємницькій діяльності за законодавством України. Особливості розрахунків із застосування платіжних доручень, чеків, акредитивів та інкасовими дорученнями.

Поняття готівкових розрахунків та порядок їх здійснення. Обмеження готівкових розрахунків за участю суб'єктів господарювання.

Тема 9. Зобов'язання про спільну діяльність

Договори про спільну діяльність. Склад майна і порядок здійснення внесків учасниками спільної діяльності. Особливості управління спільною діяльністю. Публічно-правове регулювання договорів щодо спільної діяльності. Поняття договору простого товариства.

Засновницький договір про створення юридичної особи. Форма та зміст договору про створення юридичної особи. Права й обов'язки сторін за засновницьким договором.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1

Загальні положення договірнього права

ТЕМА 1. ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВІРНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

- 1.1 Публічно-правові та приватноправові відносини в підприємстві.
- 1.2 Поняття і предмет договірнього права.
- 1.3 Метод і принципи договірнього права та їх закріплення в чинному законодавстві.
- 1.4 Свобода договору та випадки її обмеження.
- 1.5 Система договірнього права та характеристика його основних інститутів.
- 1.6 Джерела договірнього права. Нормативно-правові акти та їх види.
Аналогія закону та права.
Питання для самоконтролю
Тематика реферативних повідомлень

1.1 Публічно-правові та приватноправові відносини в підприємстві

Питання співвідношення публічних і приватних інтересів у різних сферах суспільного життя завжди було актуальним для правників-науковців та практиків. Не є винятком і сфера підприємницької діяльності, особливість дискусій щодо публічно-правових та приватноправових засад регулювання якої доповнюється протистоянням різних наукових шкіл – цивільного та господарського права. Важливість питання обумовлюється тим, що для господарського законодавства є характерним поєднання публічно-правових та приватноправових засад, норми якого регулюють господарські відносини, що виникають у процесі організації (публічно-правовий аспект) та здійснення господарської діяльності (приватноправовий аспект) між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання. Таку позицію відстоюють представники господарсько-правової школи.

Такий «подвійний» характер норм Господарського кодексу України (далі – ГК) викликає критику з боку вчених-цивілістів, які, обстоюючи «чистоту» Цивільного кодексу України (далі – ЦК) як «кодексу приватного права», заперечують проти включення до ГК норм приватноправового характеру, опираючись на принцип щодо неможливості поєднання в одному нормативно-правовому акті публічно-правових та приватноправових норм. Хоча чинний ЦК містить норми, які відносяться до публічно-правових.

Наукою господарського права обґрунтовано положення про те, що особливістю господарських відносин, якщо розглядати їх на макрорівні, є їх

комплексний характер, що знаходить свій прояв у нерозривній єдності, тісному переплетенні організаційних і майнових елементів, що потребує всебічного підходу до їх врегулювання. За таких обставин ГК виступає інтегруючим норми приватного і публічного права законом, що об'єктивно відображає потребу у комплексному правовому регулюванні господарських відносин у їх єдності.

Аналіз положень ГК та інших нормативно-правових актів господарського законодавства свідчить про змішаний публічно-приватний характер їх норм, що відповідає існуванню у сфері економіки як публічних, так і приватних інтересів, і зумовлений забезпеченням державою соціальної спрямованості економіки (ч.4 ст.13 Конституції України), а також тим, що у сфері господарювання держава здійснює довгострокову і поточну економічну та соціальну політику, спрямовану на реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому (ч.1 ст.9 ГК). Завдяки такому поєднанню «публічних» і «приватних» норм в одному нормативному акті уявляється можливим досягти ефективного правового регулювання відносин у сфері господарювання.

Отже, діалектика публічних і приватних інтересів у державному регулюванні економіки знаходить своє відображення у тому, що зазначені інтереси взаємодіють між собою (поєднуються, суперечать, можуть узгоджуватися чи враховуватися). Протиставлення публічних і приватних інтересів у державному регулюванні економіки правовими засобами є неприпустимим, бо саме шляхом упорядкування публічно-правового регулювання приватноправових відносин можливо досягти оптимального співвідношення публічних і приватних інтересів. Досягнення балансу публічного і приватного права в регулюванні підприємницької діяльності одночасно є метою та необхідною умовою ефективного її розвитку.

1.2 Поняття і предмет договірної права

Критерієм поділу права на галузі права є предмет правового регулювання, тобто сукупність якісно однорідних суспільних відносин, що регулюються нормами певної галузі права. Особливість норм господарського права як комплексної галузі права, в тому числі норм господарського договірної права, визначається професійною господарською діяльністю, в процесі здійснення якої виникають і майнові відносини, і організаційні, пов'язані з самоорганізацією, координацією та субординацією.

У загальній теорії права питання комплексних галузей права залишається недостатньо розробленим та дискусійним. Дослідники договірної проблематики визнають існування значних особливостей правового регулювання господарської діяльності як сфери, що відрізняється від майнових та особистих немайнових відносин за участю громадян (цивільно-правові відносини). Дискусія щодо розмежування ЦК та ГК полягає у «приналежності» відповідній галузі майнових відносин як предмета регулювання.

Специфіка господарського договірної права полягає в тому, що воно виступає складовою господарського права. Підстави для визначення

договірному праву як інституту господарського права: по-перше, в результаті сучасної кодифікації цивільного та господарського законодавства з'явилися загальні норми про договори (глава 16 ЦК); по-друге, в процесі кодифікації господарського законодавства, яка не мала аналогів в СРСР, також відбулося виокремлення загальних положень про господарські договори (глава 20 ГК).

Особливістю структури господарського договірному праву як інституту є те, що окремі його елементи знаходяться в різних законодавчих актах (ГК, ЦК, спеціальних законах). Загальні положення про господарські договори мають застосовуватися тоді, коли ГК або будь-яким іншим спеціальним законом не встановлено інших правил для певного виду договору.

Отже, *господарське договірне право* як сукупність господарсько-правових норм є інститутом господарського права, що регулює відносини, які виникають в процесі укладення, зміни та припинення господарських договорів.

Цілі господарського договірному права: створення сприятливого правового режиму господарських договірних відносин; забезпечення захисту прав та законних інтересів добросовісної сторони в договірних відносинах; забезпечення різноманітних публічних інтересів у господарських договірних відносинах (зокрема, публічних потреб в товарах, роботах, послугах та ін.); забезпечення захисту слабкішого контрагента від зловживання правом економічно сильнішими суб'єктами господарювання, органами публічної влади, наділеними господарською компетенцією.

1.3 Метод і принципи договірному права та їх закріплення в чинному законодавстві

Метод правового регулювання – це сукупність способів регулюючого впливу норм права на поведінку суб'єктів правових відносин. Концептуально методи господарського права будуються на двох принципах: загальнодозвільному («дозволено все, що не заборонено законом»), за яким діють суб'єкти господарювання, та зобов'язуючому («суб'єкти господарського права зобов'язані і мають вчиняти те, що на них покладено законом»).

Договірні відносини є комплексними, поєднують в собі як організаційні, так і майнові елементи і тому у договірному праві як складному інституті господарського права діють три основні *методи* правового регулювання:

1) метод автономних рішень – суб'єкти господарювання з власної ініціативи мають право приймати будь-які законні рішення, а саме: право планувати свою господарську діяльність, в межах чинного законодавства вільно обирати предмети господарських договорів та ін. ;

2) метод владних приписів – обов'язкове для суб'єктів договірних відносин виконання вимог законів і вказівок компетентних органів (форма договору, передбачена законом, державна реєстрація договору та ін.);

3) метод рекомендацій – компетентні органи публічної влади рекомендують моделі відповідних правовідносин (примірні форми договорів та ін.).

Залежно від конкретних господарських ситуацій суб'єкти договірних правовідносин можуть застосовувати будь-які із зазначених методів.

У господарському договірному праві як інституті господарського права застосуються *принципи* господарського права, передбачені Конституцією України: верховенства права (ст.8); забезпечення захисту всіх суб'єктів господарювання та соціальної спрямованості економіки (ст.13); економічної багатоманітності (ст.15); правового порядку в Україні (ст.19); захист конкуренції у підприємницькій діяльності, недопущення зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції, захист прав споживачів (ст.42).

У ГК принципи, на яких ґрунтується правова регламентація господарських договірних відносин, окремо не визначені, тому систему принципів договірного права складають зазначені конституційні принципи в сфері господарювання, міжгалузеві та галузеві загальні принципи.

Принципи договірного права з позицій цивілістики базуються на положеннях ст.3 ЦК, в якій безпосередньо визначені загальні засади цивільного законодавства: неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини; неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом; свобода договору; свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; судовий захист цивільного права та інтересу; справедливість, добросовісність та розумність.

1.4 Свобода договору та випадки її обмеження

Свобода договору визначається однією з фундаментальних засад правового регулювання договірних відносин у сфері приватного права (ст. 3 ЦК). Деталізований у ст. ст. 627, 628 ЦК принцип свободи договору надає право особі розв'язувати такі питання: вільно вирішувати питання про вступ у договірні відносини (укладення договору); вільно обирати собі контрагента (іншу сторону у договорі); вільно обирати вид договору, право укласти не тільки договори, передбачені ЦК та іншими актами цивільного законодавства (понайменовані договори), а й ті, які не передбачені ними, за умови відповідності їх загальним засадам цивільного законодавства (договори про надання медичних, екскурсійних послуг); право укласти змішані договори; вільно визначати умови договору, сукупність яких складає зміст договору; право сторін на вибір форми договору, якщо інше не передбачено законом (ч.1 ст. 205); право на обрання одного з видів забезпечення виконання договірного зобов'язання (ч.2 ст.546); право на встановлення форми (міри) відповідальності за порушення договірних зобов'язань (чч. 2, 3 ст.551, чч. 2, 3 ст.624); право на зміну або розірвання укладеного договору за згодою сторін (ч.1 ст.651).

Оскільки будь-яка свобода, у тому числі й договору, не є безмежною, постає питання про межі дії свободи договору. Проблема меж договірної свободи пов'язана з необхідністю сторін договору підпорядковуватися імперативним правилам (приписам), які містяться в актах цивільного законодавства (наприклад, вимогам розумності та справедливості, відповідності моральним засадам суспільства). Відтак, імперативні приписи, що містяться в

актах цивільного законодавства, лише тоді обмежують договірну свободу, коли сторони не можуть відступити від них. Стосовно питання обмеження свободи договору такими регуляторами, якими є звичаї, слід враховувати положення ч.2 ст.7 ЦК, відповідно до якого звичай, що суперечить договору, в цивільних відносинах не застосовується.

На відміну від ЦК, в ГК принцип свободи договору може бути визначений як принцип, що виводиться з правових норм. Обмежувачі договірної свободи поділяються на об'єктивні (імперативні приписи, що містяться в актах законодавства і мають вигляд заборон або позитивних зобов'язань) та суб'єктивні (зафіксовані в законодавстві загальні ідеї, принципи, яких мають дотримуватися учасники правовідносин, наприклад, «суспільний порядок», «публічні інтереси»). У господарських договорах, обтяжених публічним компонентом, принцип свободи діє у звуженому вигляді, і межі його визначаються публічною, соціальною спрямованістю таких договорів. Договірні відносини формально рівних суб'єктів господарювання теоретично ґрунтуються на принципах, визначених ЦК.

Таким чином, дослідження основних підходів до практики застосування принципу свободи договору у сфері господарювання створює умови для встановлення існування двох правових режимів: загального (переважає приватноправове регулювання) та спеціального (домінує публічно-правовий компонент). Принцип свободи договірних відносин, сформульований в ЦК, діє й у сфері господарських договірних відносин, крім випадків, коли для окремих видів договорів встановлений спеціальний правовий режим.

1.5 Система договірної права та характеристика його основних інститутів

Система договірної права – це його внутрішня структура, яка поєднує норми права для регулювання договірних відносин. В господарському договірному праві може бути виділена загальна та особлива частина. До загальної частини відносяться: загальні норми ГК, які встановлюють уніфіковані правила про господарські договори, незалежно від їх виду; загальні положення ЦК про зобов'язання та договори. Особливу частину договірної права складають: деталізовані норми ГК про окремі види договорів; спеціальні закони, які регулюють певні види господарської діяльності, в тому числі ті договори, які опосередковують такі види діяльності, наприклад, Закон України «Про приватизацію державного майна» від 04.03.1992 р. та ін. ; норми ЦК, які регламентують відносини, не врегульовані ГК або доповнюють чинні норми господарського законодавства; підзаконні нормативно-правові акти, які конкретизують закони, наприклад, постанови Кабінету Міністрів України про затвердження типових договорів.

1.6 Джерела договірної права. Нормативно-правові акти та їх види

Джерела договірної права – це способи зовнішнього вираження й закріплення норм права, які регулюють договірні відносини.

Джерелами договірної права України є:

1. Конституція України (ст. ст. 1, 3,5, 13, 41, 42).

2. Міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо), і які є частиною національного законодавства.

3. Закони: кодифіковані - ГК України, ЦК України, Господарський процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс, Митний кодекс України, Повітряний кодекс України, Кодекс торговельного мореплавства України, Водний кодекс України та ін.; звичайні - Закони України «Про застава» від 02.10.1992 р., «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р. та ін.; законодавчі акти – постанови Верховної Ради України з господарських питань, які були прийняті як акти поточного законодавства та декрети Кабінету Міністрів України, які приймалися на підставі тимчасових повноважень, делегованих Верховною Радою України.

4. Підзаконні нормативні акти:

- укази та розпорядження Президента України з господарських питань;

- постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України з господарських питань, які приймаються відповідно до ст. 117 Конституції України;

- господарські нормативні акти (накази, інструкції, положення) міністерств та інших центральних органів виконавчої влади (державних служб, агентств, інспекцій). До цієї групи відомчого законодавства належать акти, прийняті господарськими об'єднаннями (асоціаціями, корпораціями тощо) та локальні нормативні акти суб'єктів господарювання;

- нормативні акти господарського законодавства територіальної дії (розпорядження державних адміністрацій та рішення органів місцевого самоврядування).

Дискусійним в юридичній науці є питання щодо співвідношення норм ЦК та ГК. Домінуючим серед представників науки господарського права є концептуальний підхід, згідно з яким норми ЦК носять загальний характер, а норми ГК регулюють особливості майнових відносин у сфері господарювання (регулюючи також організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини, які взагалі ЦК не регулює). Аналіз положень ЦК та ГК свідчить про відсутність суперечностей між нормами двох зазначених кодифікованих актів, оскільки предмети регулювання у них різні.

Аналогія закону та права. Зміни в політичному житті й недоліки законодавчої техніки сприяють тому, що окремі суспільні відносини залишаються поза межами правового регулювання. Під прогалиною у праві звичайно розуміють випадок, коли певні суспільні відносини потребують правового регулювання, але воно не передбачене конкретним законом, правовою нормою.

Засобом усунення прогалин є правотворчість - прийняття нових норм або редагування застарілих. Аналогія закону й аналогія права як засоби усунення прогалин в законодавстві передбачені ст.8 ЦК і ч.7 ст.8 Цивільного процесуального кодексу України. При аналогії закону застосовується норма, що

регулює подібні правовідносини. Аналогія закону має місце, якщо: відносини, щодо яких виник спір, за своїм характером потребують цивільно-правового регулювання; ці відносини не врегульовані будь-якими конкретними нормами права; вирішення спору, що виник, неможливе, ґрунтуючись на засадах і змісті законодавства; є закон, який регулює подібні відносини і який може бути застосований за аналогією. Вирішуючи справу шляхом використання аналогії закону, суд повинен не лише посилатися на конкретну норму закону, а й обґрунтовувати, чому він вважає можливим її застосування.

Аналогія права передбачає застосування загальних принципів права (виходячи із загальних засад та змісту законодавства). При цьому необхідно довести, що саме на підставі цього принципу повинні бути врегульовані відповідні відносини. Відповідно до положень ч.2 ст.8 ЦК аналогія права застосовується у разі неможливості використання аналогії закону.

Питання для самоконтролю

1. Значення співвідношення приватноправових та публічно-правових відносин для розвитку підприємництва в Україні.
2. Сутність предмету договірного права.
3. Зміст договірного права.
4. Особливості методу договірного права.
5. Що утворює систему принципів договірного права?
6. Що визначає принцип свободи договору?
7. Охарактеризувати систему договірного права та його основні складові.
8. Характеристика джерел договірного права.
9. Особливості законодавчого регулювання договірних правовідносин.
10. Підстави застосування аналогії закону та аналогії права в договірних відносинах.

Тематика реферативних повідомлень

1. Приватноправові та публічно-правові засади регулювання підприємницьких відносин в Україні.
2. Межі свободи господарського договору.
3. Колізійні норми як джерело договірного права.
4. Звичай як джерело договірного права.

ТЕМА 2. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ДОГОВОРИ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

- 2.1 Поняття зобов'язання і договору, співвідношення зобов'язання і договору за Цивільним і Господарським кодексами України.
- 2.2 Поняття підприємницького (господарського) договору та його функції
- 2.3 Класифікація договорів у господарській діяльності.
- 2.4 Порядок укладання господарських договорів. Пропозиція (оферта): поняття, види, умови дійсності. Попередній договір.
- 2.5 Зміст та форма господарського договору.
- 2.6 Підстави та наслідки визнання договорів недійсними та неукладеними.
- 2.7 Підстави та порядок внесення змін до договору та розірвання договору за законодавством України

Питання для самоконтролю

Тематика реферативних повідомлень

2.1 Поняття зобов'язання і договору, співвідношення зобов'язання і договору за Цивільним та Господарським кодексами України

Прийняття ГК України та ЦК України, які набули чинності 01.01.2004 р., знаменувало новий етап розвитку договірного права. Зазначені кодифіковані акти регламентують питання зобов'язання та договору. Так, загальні положення про зобов'язання та окремі види зобов'язань, загальні положення про договір розміщені у Книзі п'ятій «Зобов'язальне право» ЦК України, а ГК України містить розділ IV «Господарські зобов'язання».

Відповідно до ч. 1 ст. 173 ГК *господарським* визнається зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених ГК, в силу якого один суб'єкт (зобов'язана сторона, у тому числі боржник) повинен вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо) або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управнена сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

Ознаками господарського зобов'язання є: 1) особливий суб'єктний склад (не лише зобов'язана і управнена сторона, тобто не лише боржник і кредитор, які характерні для цивільно-правових зобов'язань, а й інші учасники відносин у сфері господарювання); 2) особлива сфера суспільних відносин, в якій виникають господарські зобов'язання – сфера господарювання; 3) особливі підстави виникнення господарських зобов'язань (ст. 174 ГК); 4) особливий характер дій, які зобов'язаний вчинити один із учасників на користь іншого – дії майново-господарського чи організаційно-господарського характеру.

Згідно зі ст. 509 ЦК *зобов'язанням* є правовідношення, у якому одна сторона (боржник) зобов'язана зробити на користь іншої сторони (кредитора)

певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

ЦК закріпив низку характерних *положень* цивільно-правових зобов'язань: 1) зобов'язання як цивільно-правове правовідношення має ґрунтуватися на засадах добросовісності, розумності та справедливості, що є загальними засадами цивільного законодавства; 2) суб'єктами зобов'язання можуть бути як фізичні особи, так і юридичні особи, в тому числі і юридичні особи публічного права; 3) не допускається одностороння відмова від зобов'язання або одностороння зміна його умов (ст. 525), хоча винятки з даного правила можуть встановлюватися договором або законом.

У цивілістичній науці пануючим є положення про багатозначність терміна «договір». Він охоплює такі правові явища: як юридичний факт; саме договірне зобов'язання, породжуване укладеним договором; документ, в якому закріплюється факт встановлення між сторонами зобов'язального правовідношення. ЦК (ч.1 ст. 626) визначає, що *договір* є домовленістю двох або більше сторін, спрямованою на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків. Отже, договору характерні наступні ознаки: 1) у ньому виявляється воля не однієї сторони, а двох чи декількох, причому волевиявлення повинно збігатися і відповідати один одному; 2) договір спрямований на досягнення певних цивільно-правових наслідків, а саме набуття, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків.

ГК визначення договору чи господарського договору не надає, хоча широко використовує зазначені поняття. Господарський договір згідно із законом співвідноситься з категорією господарського зобов'язання. Так, майново-господарські зобов'язання, які виникають на основі господарського договору є господарсько-договірними зобов'язаннями, тобто господарський договір є юридичним джерелом договірних господарських зобов'язань.

2.2 Поняття підприємницького (господарського) договору та його функції

У господарському праві категорія «договір» використовується у загальному і спеціальному значенні. Договір, який регулює ст. 626 ЦК, у господарському праві означає будь-яку майнову угоду між двома або більше суб'єктами господарського права. Термін «господарський договір» у право України було введено Арбітражним процесуальним кодексом (зараз Господарський процесуальний кодекс), який регулює порядок розгляду і вирішення господарських спорів, які виникають при укладенні та виконанні господарських договорів (ст.1 ГПК). Відтак, категорії «договір» та «господарський договір» співвідносяться як загальне і особливе.

Господарські договори в Україні з набуттям чинності ГК регулюються: 1) загальними (про зобов'язання, договір) та спеціальними (купівля-продаж, позика, кредит тощо) статтями ЦК України; 2) нормативно-правовими актами

господарського законодавства – ГК України, законами України про окремі види господарської діяльності (інвестиційну, транспортну тощо).

Із загальноправової точки зору господарський договір становить собою господарське правовідношення між двома або більше суб'єктами, змістом якого є їхні договірні зобов'язання діяти певним чином: передати і прийняти майно, виконати роботу, надати послугу та ін. Господарський договір – це регулятор конкретних (одиничних) господарських відносин (зв'язків) між суб'єктами господарської діяльності, умови дії якого визначають самі суб'єкти.

Особливості господарського договору як правової категорії: 1) укладається з господарською (комерційною) метою для досягнення необхідних господарських і комерційних результатів; як правило, це майнові договори, що обслуговують безпосередньо виробництво та господарський (комерційний) обіг; 2) особливі підстави укладання та зміст договірною зобов'язання, тобто господарський договір може бути укладений як на підставі державного замовлення (державний контракт), так і з власної ініціативи; 3) закон обмежує коло суб'єктів, які можуть бути суб'єктами господарських договорів – це суб'єкти господарювання (ст. 55 ГК) та не господарюючі суб'єкти – юридичні особи. Отже, *господарський договір* – це домовленість суб'єкта господарювання з іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарської діяльності, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх прав та обов'язків у сфері господарювання.

Функції господарського договору – це передбачені або санкціоновані законом регулятивні властивості його як юридичного акта, завдяки яким врегульовуються відповідні господарські відносини.

Загальні функції договору: ініціативна, програмно-координаційна, інформаційна, гарантійна, правозахисна. Специфічні функції господарського договору: правове забезпечення економічних потреб тих споживачів, потреби яких враховуються державою (державний контракт); правовий засіб реалізації державних замовлень; правовий інструмент (засіб) децентралізованого планування господарської діяльності, тобто істотні умови господарських договорів є обов'язковою економічною інформацією для складання планів підприємства.

2.3 Класифікацій договорів у господарської діяльності

Різноманітність господарської діяльності обумовлює широке коло господарських договорів, розмежування яких здійснюється за певними критеріями залежно від юридичних властивостей.

1) За *юридичними підставами* укладення договору: плановані – укладаються на підставі державних замовлень, обов'язкових для прийняття певними господарськими суб'єктами (державними підприємствами, підприємствами-монополістами тощо); регульовані – укладаються на підставі господарських намірів сторін, юридично виражених істотними умовами договорів.

2) *За суб'єктним складом*: двосторонні (поставка продукції, купівля-продаж); багатосторонні договори (договір лізингу, перевезення вантажу).

3) *За строками дії*: довгострокові договори – укладаються на строк понад 5 років, в таких договорах організаційні елементи переважають майнові; середньострокові договори – строком дії від 1 до 5 років (наприклад, договори підряду на капітальне будівництво), організаційні елементи в подібних договорах урівноважені з майновими; короткострокові договори – строком дії до 1 року, в цих договорах переважають майнові елементи; разові договори укладаються на одну господарську операцію, містять зазвичай лише майнові елементи.

4) *За способом та часом виникнення правовідносин*: консенсуальні – для їх укладання необхідне узгодження волі сторін щодо всіх істотних умов (договір купівлі-продажу, постачання); реальні – для їх укладання необхідні не тільки узгодження волі сторін, а й виконання певних дій: передача речі – об'єкта договору (договір позики, договір перевезення).

5) *За тривалістю застосування у сфері господарювання*: традиційні договори, що застосовуються протягом багатьох століть (договори купівлі-продажу, підряду, про спільну діяльність, перевезення); новітні договори, поява яких протягом останніх двох століть викликана ускладненням господарського життя (договір лізингу, договір факторингу, агентські договори та ін.).

6) *За ступенем складності*: прості договори, що містять ознаки договору одного виду; до них належить більшість традиційних договорів, у тому числі купівлі-продажу, перевезення, підряду, майнового найму; комплексні (складні) договори передбачають наявність ознак кількох вищезгаданих договорів (договір факторингу, договір консигнації, концесійний договір та ін.).

7) *за предметом договору*: договори про передачу майна у власність (купівля-продаж, поставка, контрактація, міна, дарування, рента, постачання енергетичних ресурсів тощо); договори про передачу майна у користування (майновий найм, оренда, лізинг, позичка тощо); договори на виконання робіт (побутовий підряд, підряд на капітальне будівництво, на виконання проектних і розвідувальних робіт, з виконання аудиторських робіт тощо); договори на передачу результатів творчої діяльності (авторські, ліцензійні договори, договори на передачу науково-технічної продукції тощо); договори про надання послуг з перевезень (залізничних, морських, річкових, повітряних, автомобільних, морським та річковим буксируванням); кредитні договори (позика, кредит, банківський вклад, банківський рахунок, факторинг, розрахунки); договори зі страхування (майнове та особисте страхування); договори з надання послуг (доручення, комісія, експедиція, зберігання, охорона тощо); договори про сумісну діяльність тощо.

2.4 Порядок укладання господарських договорів. Пропозиція (оферта): поняття, види, умови дійсності. Попередній договір

Укладання господарського договору – це зустрічні договірно-процедурні дії двох або більше суб'єктів господарювання щодо вироблення умов договору,

які відповідають їх реальним намірам, а також юридичне оформлення договору (надання цим умовам певної форми) як правового акта. Особливістю господарських договорів є те, що при їх укладанні застосовуються певні техніко-юридичні процедури (порядок надання пропозиції укласти договір та прийняття її значною мірою формалізований).

У ГК вперше в нормативному порядку узагальнено і сформульовано загальні умови укладання господарських договорів. Зокрема, передбачено, що укладення господарського договору є обов'язковим для сторін, якщо він заснований на державному замовленні (ч.3 ст.179).

При укладенні господарських договорів сторони можуть визначати зміст договору на основі: *вільного волевиявлення*, коли сторони мають право погоджувати на свій розсуд будь-які умови договору, що не суперечать законодавству; *примірного договору*, рекомендованого органом управління суб'єктам господарювання для використання при укладенні ними договорів, коли сторони мають право за взаємною згодою змінювати окремі умови, передбачені примірним договором, або доповнювати його зміст; *типового договору*, затвердженого Кабінетом Міністрів України, чи у випадках, передбачених законом, іншим органом державної влади, коли сторони не можуть відступати від змісту типового договору, але мають право конкретизувати його умови; *договору приєднання*, запропонованого однією стороною для інших можливих суб'єктів, коли ці суб'єкти у разі вступу в договір не мають права наполягати на зміні його змісту.

Суб'єкти господарювання, які забезпечують споживачів електроенергією, зв'язком, послугами залізничного та інших видів транспорту, а у випадках, передбачених законом, також інші суб'єкти зобов'язані укладати договори з усіма споживачами їхньої продукції (послуг). Законодавством можуть бути передбачені обов'язкові умови таких договорів.

Згідно ч.7 ст.179 ГК господарські договори укладаються за правилами, встановленими ЦК з урахуванням особливостей, передбачених ГК, іншими нормативно-правовими актами щодо окремих видів договорів. Встановлюючи правила укладання господарських договорів, ГК виділяє загальний порядок їх укладання (ст.181) і особливості укладання господарських договорів залежно від їх виду, підстав, місця укладання тощо (ст. ст.182 – 187).

Порядок укладання господарського договору поділяється на ряд *стадій*:

1) надсилання пропозиції укласти договір (оферта), яку може надати будь-яка із сторін. *Офертою* є не будь-яка пропозиція, а лише та, яка відповідає наступним умовам: має містити істотні умови договору; повинна виражати намір сторони, яка зробила пропозицію, вважати себе зв'язаною договором і запропонованими умовами у разі її прийняття іншою стороною; має бути спрямована до конкретного суб'єкта (суб'єктів).

Розрізняють такі види оферти: тверда і вільна. Тверда оферта надається тільки одному партнеру, який повинен акцептувати оферту протягом певного часу, після чого угода вважається укладеною. Перша тверда оферта - тверда оферта для покупця, який володіє переважним правом закупівлі або збуту

пропонованого товару на певному ринку. Вільна оферта може бути видана на одну і ту ж партію товару кільком можливим покупцям, вона не зв'язує продавця своєю пропозицією і не встановлює строк для відповіді, по суті це пропозиція вступити в переговори. Оферент - особа, яка зробила оферту. Контроферта - контрпропозиція, заява про прийняття пропозиції укласти договір, але на інших умовах, ніж ті, які значилися в первісній пропозиції. Тверда контроферта - згода (акцепт) покупця з умовами оферти. Акцепт оферти - згода на укладення договору відповідно до пропозиції (оферти) іншої сторони.

Як виняток із загального правила слід розглядати існування публічної оферти, яка має не персоніфікований характер, за умови, що реклама або інші пропозиції містять усі істотні умови договору і висловлюють намір укласти договір з будь-яким суб'єктом, який відповість на цю пропозицію.

2) прийняття пропозиції укласти договір (акцепт). Сторона, яка одержала проект, у разі згоди з його умовами оформляє договір відповідно до вимог ч.1 ст.181 ГК і повертає один примірник договору другій стороні або надсилає відповідь на лист, факсограму тощо у двадцятиденний строк після одержання договору.

Особливістю процедури укладання господарських договорів є наявність у ній такої проміжної стадії як оформлення і врегулювання розбіжностей, що виникли між сторонами майбутнього договору (чч.4-6 ст.181 ГК). У разі якщо сторони не досягли згоди з усіх істотних умов господарського договору, такий договір вважається неукладеним (таким, що не відбувся).

Як зазначалося, ГК передбачає також і певні особливості укладання господарських договорів:

а) залежно від виду договору: попередні і організаційно-господарські.

За *попереднім договором* (ст.182 ГК) суб'єкт господарювання зобов'язується у певний строк, але не пізніше одного року з моменту укладення попереднього договору, укласти основний господарський договір на умовах, передбачених попереднім договором. Попередній договір повинен містити умови, що дозволяють визначити предмет, а також інші істотні умови основного договору. До укладення попередніх договорів не застосовується загальний порядок укладення господарських договорів. У разі якщо сторона, яка уклала попередній договір, одержавши проект договору від іншої сторони, ухиляється від укладення основного договору, друга сторона має право вимагати укладення такого договору в судовому порядку. Зобов'язання укласти основний договір, передбачене попереднім договором, припиняється, якщо до закінчення строку, в який сторони мають укласти основний договір, одна із сторін не надішле проект такого договору другій стороні. Відносини щодо укладення попередніх договорів регулюються ЦК з урахуванням особливостей, передбачених ГК. Угода сторін про наміри (протокол про наміри тощо) не визнається попереднім договором і не породжує юридичних наслідків.

б) залежно від підстав укладання: державні контракти (ст. 183 ГК); договори, що укладаються на основі вільного волевиявлення сторін, примірних

і типових договорів (ст. 184 ГК); договори, що укладаються за рішенням суду (ст. 187 ГК).

в) залежно від місця укладання договору (ст. 185 ГК). До укладення господарських договорів на біржах, оптових ярмарках, публічних торгах застосовуються загальні правила укладання договорів на основі вільного волевиявлення з урахуванням нормативно-правових актів, які регулюють діяльність відповідних бірж, ярмарків та публічних торгів.

2.5 Зміст та форма господарського договору

Зміст господарського договору становлять умови договору, визначені угодою його сторін, спрямованою на встановлення, зміну або припинення господарських зобов'язань, які погоджені сторонами, так і ті, що приймаються ними як обов'язкові умови договору відповідно до законодавства.

Господарський договір вважається укладеним, якщо між сторонами у передбачених законом порядку та формі досягнуто згоди щодо усіх його істотних умов. *Істотними* є умови, визнані такими за законом чи необхідні для договорів даного виду, а також умови, щодо яких на вимогу однієї із сторін повинна бути досягнута згода.

При укладенні господарського договору сторони зобов'язані у будь-якому разі погодити *предмет, ціну та строк дії* договору.

Умови про предмет у господарському договорі повинні визначати найменування (номенклатуру, асортимент) та кількість продукції (робіт, послуг), а також вимоги до їх якості. Вимоги щодо якості предмета договору визначаються відповідно до обов'язкових для сторін нормативних документів, зазначених у ст.15 ГК, а у разі їх відсутності – в договірному порядку, з додержанням умов, що забезпечують захист інтересів кінцевих споживачів товарів і послуг (ч.4 ст.180 ГК).

Ціна у господарському договорі визначається в порядку, встановленому ГК, іншими законами, актами Кабінету Міністрів України. За згодою сторін у господарському договорі може бути передбачено доплати до встановленої ціни за продукцію (роботи, послуги) вищої якості або виконання робіт у скорочені строки порівняно з нормативними. У разі визнання погодженої сторонами в договорі ціни такою, що порушує вимоги антимонопольно-конкурентного законодавства, антимонопольний орган має право вимагати від сторін зміни умови договору щодо ціни.

Строком дії господарського договору є час, впродовж якого існують господарські зобов'язання сторін, що виникли на основі цього договору. На зобов'язання, що виникли у сторін до укладення ними господарського договору, не поширюються умови укладеного договору, якщо договором не передбачено інше. Закінчення строку дії господарського договору не звільняє сторони від відповідальності за його порушення, що мало місце під час дії договору.

Універсальна модель господарського договору, що забезпечує належний захист інтересів його сторін (умови), передбачає включення таких умов: предмет договору, його кількісні та якісні характеристики; строк дії договору та

строки його виконання; сума договору та ціна одиниці виміру (тони, літра, метра, штуки тощо); порядок виконання та порядок передачі-приймання виконання; порядок та форма платежів; відповідальність за невиконання (неналежне виконання) сторонами договірних зобов'язань; обставини, що виключають відповідальність сторін за невиконання (неналежне виконання) сторонами договірних зобов'язань (форс-мажор); способи забезпечення належного виконання договірних зобов'язань (застава, гарантія тощо); порядок розгляду спорів, що впливають з господарського договору, в тому числі визначення юрисдикційного органу, а щодо зовнішньоекономічних контрактів - країни, законодавство якої застосовуватиметься під час розгляду спору.

ЦК України (ч.1 ст.639) встановлює, що договір може бути укладений у будь-якій формі, якщо вимоги щодо форми договору не встановлені законом. Господарський договір має бути укладений у формі єдиного документа, підписаного сторонами та скріпленого печатками (повна *письмова форма*), хоча допускається укладення господарських договорів у спрощений спосіб, тобто шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами тощо, а також шляхом підтвердження прийняття до виконання замовлень, якщо законом не встановлено спеціальні вимоги до форми та порядку укладення даного виду договорів (ч.1 ст.181 ГК). Такі способи можуть бути застосовані, якщо законом не встановлені спеціальні вимоги до форми та порядку укладення договору, наприклад, типові договори (Типовий договір на постачання природного газу тощо). При укладанні ряду господарських договорів застосовуються не дозвільні, а уніфіковані (стандартні) форми договірних документів щодо яких діють спеціальні правила їх складання та які мають точно визначені офіційні назви, наприклад, договори перевезення вантажів.

Аналіз ст. ст. 203, 205, 215 та 639 ЦК надає можливість стверджувати, що недотримання встановленої законом форми договору (правочину) не тягне за собою його недійсності. Оскільки згідно ч.1 ст.638 ЦК договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору, то недотримання встановленої законом форми договору є підставою для того, щоб вважати господарський договір неукладеним.

2.6 Підстави та наслідки визнання договорів недійсними та неукладеними

Загальні підстави і наслідки недійсності господарських договорів встановлені ст.ст. 215, 216 ЦК України та ст.ст. 207, 208 ГК України.

За загальним правилом невиконання чи неналежне виконання правочину не тягне за собою правових наслідків у вигляді визнання правочину недійсним. У такому разі заінтересована сторона має право вимагати розірвання договору або застосування інших передбачених законом наслідків, а не визнання правочину недійсним. Так само за загальним правилом не є підставою для визнання недійсним відсутність у договорі істотних умов. Правочини, які не відповідають вимогам закону, не породжують будь-яких бажаних сторонами

результатів, незалежно від волі сторін та їх вини у вчиненні незаконного правочину. Правові наслідки таких правочинів настають лише у формах, передбачених законом, - у вигляді повернення становища сторін у початковий стан (реституції) або в інших (відшкодування збитків та моральної шкоди).

Необхідно з урахуванням приписів ст. 215 ЦК та ст. 207 ГК розмежовувати види недійсності правочинів, а саме: нікчемні правочини, недійсність яких встановлена законом (наприклад, ч.1 ст. 220 ЦК, ч.2 ст. 207 ГК), і оспорювані, які можуть бути визнані недійсними лише в судовому порядку за позовом однієї з сторін, іншої заінтересованої особи. Нікчемний правочин, на відміну від оспорюваного, є недійсним незалежно від наявності чи відсутності відповідного рішення суду з моменту його вчинення (ч.2 ст.215 ЦК), однак це не виключає можливості подання та задоволення позову про визнання нікчемного правочину (господарського договору) недійсним.

Не може бути визнаний недійсним правочин, який не вчинено (договір, який не укладено). Не вважаються вчиненими правочини (укладеними господарські договори), в яких (за якими): відсутні передбачені законом умови, необхідні для їх укладення (не досягнуто згоди за всіма істотними для даного правочину умовами); не отримано акцепт стороною, що направила оферту; не передано майно, якщо відповідно до законодавства необхідна його передача; не здійснено державну реєстрацію або нотаріальне посвідчення, необхідні для його вчинення, тощо. Визначення договору як неукладеного може мати місце на стадії укладення договору, а не за наслідками виконання його сторонами. Сама лише відсутність у договорі тієї чи іншої істотної умови (умов) може свідчити про його неукладення, а не про недійсність.

На підставі ст. 215 ЦК України недійсними можуть визнаватися не лише правочини, які не відповідають цьому Кодексу, а й такі, що порушують вимоги інших законодавчих актів України, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, інших нормативно-правових актів, виданих державними органами, у тому числі відомчих, зареєстрованих у встановленому порядку.

2.7 Підстави та порядок внесення змін до договору та розірвання договору за законодавством України

За загальним правилом, встановленим ст. 188 ГК, зміна та розірвання господарських договорів в односторонньому порядку не допускаються, якщо інше не передбачено законом або договором. Сторона договору, яка вважає за необхідне змінити або розірвати договір, повинна надіслати пропозиції про це другій стороні за договором. Сторона договору, яка одержала пропозицію про зміну чи розірвання договору, у двадцятиденний строк після одержання пропозиції повідомляє другу сторону про результати її розгляду.

У разі якщо сторони не досягли згоди щодо зміни (розірвання) договору або у разі неодержання відповіді у встановлений строк з урахуванням часу поштового обігу, заінтересована сторона має право передати спір на вирішення суду. Якщо судовим рішенням договір змінено або розірвано, договір

вважається зміненим або розірваним з дня набрання чинності даним рішенням, якщо іншого строку набрання чинності не встановлено за рішенням суду.

Питання для самоконтролю

1. Поняття зобов'язання за Цивільним та Господарським кодексами України.
2. Ознаки договору за цивільним законодавством.
3. Охарактеризувати співвідношення договору та зобов'язання.
4. Ознаки господарського договору.
5. Критерії класифікації господарських договорів.
6. Характеристика попереднього договору.
7. Види порядку укладання господарських договорів.
8. Наслідки недотримання форми договору в господарських відносинах.
9. Оферта: її ознаки та види.
10. Істотні умови господарського договору.
11. Підстави визнання договорів недійсними та неукладеними.
12. Наслідки визнання договорів недійсними та неукладеними
13. Особливості порядку внесення змін до господарського договору.
14. Порядок розірвання господарського договору за законодавством України.

Тематика реферативних повідомлень

1. Специфічні функції господарського договору.
2. Особливості укладання господарських договорів за державним замовленням.
3. Особливості укладання господарських договорів на основі типових договорів.
4. Наслідки визнання господарських договорів недійсними.

ТЕМА 3. ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ (ПІДПРИЄМЦЯМИ)

- 3.1 Виконання договірних зобов'язань: поняття, вимоги. Порядок виконання умов договору.
- 3.2 Заміна осіб у договірному зобов'язанні: поняття, випадки обмеження.
- 3.3 Припинення договірних зобов'язань: підстави, порядок.
- 3.4 Загальна характеристика способів забезпечення виконання договірних зобов'язань у підприємстві (неустойка, порука, гарантія, завдаток, застава та притримання).
- 3.5 Інші способи забезпечення виконання зобов'язань.
- 3.6 Відповідальність за порушення договірних зобов'язань у сфері підприємництва за Господарським та Цивільним кодексами України.
- 3.7 Підстави та умови відповідальності за порушення умов договору.
- 3.8 Збитки та їх складові.
- 3.9 Неустойка: поняття, риси, порядок стягнення. Співвідношення збитків та неустойки.

Питання для самоконтролю

Тематика реферативних повідомлень

3.1 Виконання договірних зобов'язань: поняття, вимоги. Порядок виконання умов договору

Виконання зобов'язання – це вчинення боржником (зобов'язаної сторони) на користь кредитора (управленої сторони) певної дії або утримання від дії, яка становить предмет виконання зобов'язання. Загальні умови (засади) виконання будь-яких зобов'язань, закріплені в ст. 526 ЦК, передбачають, що зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог ЦК, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться.

Загальні принципи і умови виконання господарських зобов'язань, а також господарських договорів, врегульовані ст. ст. 193-198 ГК. Крім того, щодо господарських зобов'язань застосовуються положення ЦК з урахуванням особливостей, передбачених ГК.

Основний принцип виконання господарського зобов'язання, як зазначено у ст.193 ГК, це *принцип належного виконання*, тобто суб'єкти господарювання та інші учасники господарських відносин повинні виконувати господарські зобов'язання належним чином відповідно до закону, інших правових актів, договору, а за відсутності конкретних вимог щодо виконання зобов'язання – відповідно до вимог, що у певних умовах звичайно ставляться.

Кожна сторона повинна вжити усіх заходів, необхідних для належного виконання нею зобов'язання, враховуючи інтереси другої сторони та забезпечення загальногосподарського інтересу. Порушення зобов'язань є підставою для застосування господарських санкцій, передбачених ГК, іншими

законами або договором. Застосування господарських санкцій до суб'єкта, який порушив зобов'язання, не звільняє цього суб'єкта від обов'язку виконати зобов'язання в натурі, крім випадків, коли інше передбачено законом або договором, або управнена сторона відмовилася від прийняття виконання зобов'язання.

Управнена сторона має право не приймати виконання зобов'язання частинами, якщо інше не передбачено законом, іншими нормативно-правовими актами або договором, або не впливає із змісту зобов'язання.

Строк виконання має бути встановлений у зобов'язанні. Відповідно до ст. 530 ЦК якщо у зобов'язанні встановлений строк (термін) його виконання, то воно підлягає виконанню у цей строк (термін). Зобов'язання, строк (термін) виконання якого визначений вказівкою на подію, яка неминуче має настати, підлягає виконанню з настанням цієї події. Якщо строк (термін) виконання боржником обов'язку не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги, кредитор має право вимагати його виконання у будь-який час. Боржник повинен виконати такий обов'язок у семиденний строк від дня пред'явлення вимоги, якщо обов'язок негайного виконання не впливає із договору або актів цивільного законодавства .

Зобов'язана сторона має право виконати зобов'язання достроково, якщо інше не передбачено законом, іншим нормативно-правовим актом або договором, або не впливає із змісту зобов'язання. Зобов'язана сторона має право відмовитися від виконання зобов'язання у разі неналежного виконання другою стороною обов'язків, що є необхідною умовою виконання. У деяких випадках право вимагати дострокового виконання зобов'язання надається кредиторіві. Так, кредитор юридичної особи, що припиняється шляхом злиття, приєднання, поділу та перетворення, може вимагати від неї не тільки припинення зобов'язання, а й дострокового його виконання (ч.1 ст.107 ЦК). Однак, не допускаються одностороння відмова від виконання зобов'язань, крім випадків, передбачених законом, а також відмова від виконання або відстрочка виконання з мотиву, що зобов'язання другої сторони за іншим договором не було виконано належним чином. Управнена сторона, приймаючи виконання господарського зобов'язання, на вимогу зобов'язаної сторони повинна видати письмове посвідчення виконання зобов'язання повністю або його частини (згідно з ч.1 ст.545 ЦК – розписку).

Одним з елементів належного виконання зобов'язання є виконання його *належною особою*, хоча згідно ч.1 ст.194 ГК виконання господарського зобов'язання може бути покладено в цілому або в частині на третю особу, що не є стороною в зобов'язанні. Управнена сторона зобов'язана прийняти виконання, запропоноване третьою особою – безпосереднім виконавцем, якщо із закону, господарського договору або характеру зобов'язання не впливає обов'язок сторони виконати зобов'язання особисто. Неналежне виконання зобов'язання третьою особою не звільняє сторони від обов'язку виконати зобов'язання в натурі, крім випадків, передбачених ч.3 ст. 193 ГК.

Важливою умовою належного виконання господарського зобов'язання є *місце його виконання*. Відповідно до ст. 197 ГК господарське зобов'язання підлягає виконанню за місцем, визначеним законом, господарським договором, або місцем, яке визначено змістом зобов'язання.

У разі якщо місце виконання зобов'язання не визначено, зобов'язання повинно бути виконано: за зобов'язаннями, змістом яких є передача прав на будівлю або земельну ділянку, іншого нерухомого майна – за місцезнаходженням будівлі чи земельної ділянки, іншого нерухомого майна; за грошовими зобов'язаннями – за місцезнаходженням (місцем проживання) управненої сторони на момент виникнення зобов'язання, або за її новим місцезнаходженням (місцем проживання) за умови, що управнена сторона своєчасно повідомила про нього зобов'язану сторону; за іншими зобов'язаннями – за місцезнаходженням (місцем проживання) зобов'язаної сторони, якщо інше не передбачено законом.

У разі відсутності управненої сторони, ухилення її від прийняття виконання або іншого прострочення нею виконання зобов'язана сторона за грошовим зобов'язанням має право внести належні з неї гроші або передати за зобов'язанням цінні папери до депозиту нотаріальної контори або приватного нотаріуса, які повідомляють про це управнену сторону. Внесення грошей (цінних паперів) до депозиту нотаріальної контори або приватного нотаріуса вважається виконанням зобов'язання.

Спосіб виконання зобов'язання – це порядок вчинення боржником дій, спрямованих на настання наслідків, що свідчать про належне виконання зобов'язання. За загальним правилом, спосіб виконання зобов'язання обумовлюється сторонами при його виникненні. Так, сторони можуть передбачити одноразове виконання зобов'язання у повному обсязі або допустити можливість періодичного його виконання частинами, зокрема, сплати грошових сум. Якщо виконання зобов'язання частинами не встановлено договором, актами цивільного законодавства або не впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту, кредитор, згідно зі ст. 529 ЦК, має право не приймати вказане виконання від боржника як таке, що не є належним виконанням.

Передбачена можливість існування зобов'язань з множинністю осіб на стороні управненої сторони (кредитора) або зобов'язаної сторони (боржника), а також з обох сторін. Зобов'язання з множинністю осіб поділяються на дольові, солідарні та субсидіарні.

Як вже було зазначено, стосовно виконання господарських договорів застосовуються загальні положення ЦК з урахуванням особливостей, передбачених ГК. Зокрема, на господарські договори поширюються такі інститути і категорії загального зобов'язального права, як загальні умови виконання зобов'язань (ст. ст. 526-545 ЦК) та забезпечення виконання зобов'язань (ст.ст.546-597 ЦК). Особливість виконання господарських договорів полягає в тому, що ці категорії та інститути певною мірою деталізуються ще й господарським законодавством про окремі види договорів.

3.2 Заміна осіб у договірному зобов'язанні: поняття, випадки обмеження

Якісно відрізняється від зобов'язань з множинністю осіб *заміна осіб* у зобов'язанні, тобто має місце заміна особи на стороні кредитора чи боржника.

Кредитор у зобов'язанні може бути замінений іншою особою внаслідок: 1) передання ним своїх прав іншій особі за правочином (відступлення права вимоги); 2) правонаступництва; 3) виконання обов'язку боржника поручителем або заставодавцем (майновим поручителем); 4) виконання обов'язку боржника третьою особою (ст. 512 ЦК).

У разі *відступлення права вимоги* (цесії) первісний кредитор, який передає своє право вимоги – цедент, а той кредитор, який приймає це зобов'язання – цесіонар. Цесія здійснюється шляхом правочину, за яким цедент передає цесіонару за правонаступництвом належні йому права вимоги згідно зобов'язання. За загальним правилом, обсяг та зміст зазначених прав, а також умови, на яких вони здійснюються, переходять до цесіонара від цедента на умовах, що існували до моменту укладення правочину. Згода боржника на проведення цесії не вимагається. Здійснивши цесію, цесіонар стає повноправним кредитором за зобов'язанням, а це означає, що він наділяється правом вимоги за цим зобов'язанням.

Вихід попереднього кредитора (цедента) із зобов'язання означає, що він припиняє бути стороною у зобов'язанні, а значить не відповідає перед цесіонаром за невиконання боржником свого обов'язку, окрім випадку, що він поручився за таке виконання. Окрім цього, цедент залишається відповідальним перед цесіонаром за недійсність переданої йому вимоги.

ГК стосовно цесії передбачає, що управнений суб'єкт господарського зобов'язання, якщо інше не передбачено законом, може передати другій стороні, за її згодою, належні йому за законом, статутом чи договором права на одержання майна від третьої особи з метою вирішення певних питань щодо управління майном або делегувати права для здійснення господарсько-управлінських повноважень. Передачу (делегування) таких прав може бути зумовлено певним строком (ст. 195 ГК).

Іншим випадком заміни осіб в зобов'язанні є *переведення боргу* (делегатія). На відміну від цесії, тут має місце заміна не управненої, а зобов'язаної сторони. Наслідками переведення боргу є: а) вибуття первісного боржника із зобов'язання (звільнення його від боргу); б) вступ у зобов'язання нового боржника. При переводі боргу наявність згоди кредитора є обов'язковою (ст. 520 ЦК). Заміна боржника також опосередковується певним правочином, форма якого залежить від форми правочину, яким опосередковується зобов'язання. Як і при цесії, новий боржник у зобов'язанні має право висунути проти вимоги кредитора всі заперечення, що ґрунтуються на відносинах між кредитором і первісним боржником (ст. 522 ЦК).

Заміна кредитора *не допускається* у зобов'язаннях, нерозривно пов'язаних з особою кредитора, зокрема у зобов'язаннях про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.

3.3 Припинення договірних зобов'язань: підстави, порядок

Припинення зобов'язання – це погашення прав та обов'язків сторін, що складають його зміст, тобто в результаті припинення існування зобов'язання припиняються права та обов'язки як управненої сторони (кредитора), так і зобов'язаної сторони (боржника). Відносини щодо припинення господарських зобов'язань регулюються відповідними положеннями ЦК України (ст. ст. 598-609) з урахуванням особливостей, передбачених ГК України (ст. ст. 202-208).

Загальними умовами припинення господарських зобов'язань є: виконання, проведене належним чином; зарахування зустрічної однорідної вимоги або страхового зобов'язання; поєднання управненої та зобов'язаної сторін в одній особі; згода сторін; неможливість виконання та інші випадки, передбачені ГК або іншими законами.

Припинення господарського зобов'язання виконанням зобов'язання за домовленістю сторін, неможливістю виконання, ліквідацією юридичної особи регулюють ст. ст. 204, 205 ГК, ст. 609 ЦК, смертю фізичної особи – ст. 608 ЦК.

Господарське зобов'язання припиняється зустрічним виконанням зобов'язання, за якого сторони повинні виконувати свої обов'язки одночасно, якщо інше не встановлено договором, актами законодавства, не впливає із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту. Сторона, яка наперед знає, що вона не зможе виконати свого обов'язку, повинна своєчасно повідомити про це другу сторону. У разі невиконання однією із сторін у зобов'язанні свого обов'язку або за наявності очевидних підстав вважати, що вона не виконає свого обов'язку у встановлений строк (термін) або виконає його не в повному обсязі, друга сторона має право зупинити виконання свого обов'язку, відмовитися від його виконання частково або в повному обсязі. Якщо зустрічне виконання обов'язку здійснено однією із сторін, незважаючи на невиконання другою стороною свого обов'язку, друга сторона повинна виконати свій обов'язок.

Господарське зобов'язання може бути припинено *зарахуванням страхового зобов'язання*, якщо інше не впливає з закону або змісту основного чи страхового зобов'язання. Не допускається зарахування вимог, щодо яких за заявою другої сторони належить застосувати строк позовної давності і строк цей минув, а також в інших випадках, передбачених законом.

Господарське зобов'язання може бути розірвано сторонами. Так, сторона договору, яка вважає за необхідне змінити або розірвати договір, повинна надіслати пропозиції про це другій стороні за договором. Сторона договору, яка одержала пропозицію про зміну чи розірвання договору, у двадцятиденний строк після одержання пропозиції повідомляє другу сторону про результати її розгляду. У разі якщо сторони не досягли згоди щодо зміни (розірвання) договору або у разі недержання відповіді у встановлений строк з урахуванням часу поштового обігу, заінтересована сторона має право передати спір на вирішення суду. Якщо судовим рішенням договір змінено або розірвано, договір вважається зміненим або розірваним з дня набрання чинності даним рішенням, якщо іншого строку набрання чинності не встановлено за рішенням

суду. Державний контракт підлягає розірванню у разі зміни або скасування державного замовлення, яким передбачено припинення дії контракту, з моменту, коли про це стало відомо сторонам зобов'язання. Наслідки розірвання державного контракту для його сторін визначаються відповідно до закону.

Також господарське зобов'язання може бути визнане *недійсним*: якщо не відповідає вимогам закону; вчинено з метою, яка завідомо суперечить інтересам держави і суспільства; укладено учасниками господарських відносин з порушенням хоча б одним з них господарської компетенції (спеціальної правосуб'єктності). Визнання господарського зобов'язання здійснюється судом на вимогу однієї із сторін зобов'язання або відповідного органу державної влади.

Недійсною також може бути визнана нікчемна умова господарського зобов'язання, яка самотійно або в поєднанні з іншими умовами зобов'язання порушує права та законні інтереси другої сторони або третіх осіб. Нікчемними визнаються, зокрема, такі умови типових договорів і договорів приєднання, що: виключають або обмежують відповідальність виробника продукції, виконавця робіт (послуг) або взагалі не покладають на зобов'язану сторону певних обов'язків; допускають односторонню відмову від зобов'язання з боку виконавця або односторонню зміну виконавцем його умов; вимагають від одержувача товару (послуги) сплати непропорційно великого розміру санкцій у разі відмови його від договору і не встановлюють аналогічної санкції для виконавця. Виконання господарського зобов'язання, визнаного судом недійсним повністю або в частині, припиняється повністю або в частині з дня набрання рішенням суду законної сили як таке, що вважається недійсним з моменту його виникнення. У разі якщо за змістом зобов'язання воно може бути припинено лише на майбутнє, таке зобов'язання визнається недійсним і припиняється на майбутнє.

Відповідно до ГК *наслідки* визнання господарського зобов'язання недійсним поділяються на дві групи, залежно від підстав недійсності: 1) вчинено з метою, яка завідомо суперечить інтересам держави і суспільства, то: а) за наявності наміру в обох сторін - у разі виконання зобов'язання обома сторонами - в доход держави за рішенням суду стягується все одержане ними за зобов'язанням, а у разі виконання зобов'язання однією стороною з другої сторони стягується в доход держави все одержане нею, а також все належне з неї першій стороні на відшкодування одержаного; б) за наявності наміру лише у однієї із сторін усе одержане нею повинно бути повернено другій стороні, а одержане останньою або належне їй на відшкодування виконаного стягується за рішенням суду в доход держави; 2) з інших підстав – кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні все одержане за зобов'язанням, а за неможливості повернути одержане в натурі - відшкодувати його вартість грошима, якщо інші наслідки недійсності зобов'язання не передбачені законом.

3.4 Загальна характеристика способів забезпечення виконання договірних зобов'язань у підприємстві (неустойка, порука, гарантія, завдаток, застава та притримання).

Належне і реальне виконання господарських зобов'язань потребує відповідного забезпечення. Виконання господарських зобов'язань забезпечується: 1) заходами захисту прав, що передбачені законом або такі, що йому не суперечать; 2) заходами відповідальності учасників господарських відносин, передбаченими ГК, ЦК та іншими законами.

Загальним заходом, що стимулює боржника до виконання зобов'язань, є можливість стягнення збитків, однак така міра не завжди має необхідний практичний результат. За таких умов сторони договірних зобов'язань застосовують додаткові забезпечувальні заходи, які встановлюють невігідні наслідки у разі невиконання або неналежного виконання зобов'язань. Такі додаткові заходи у праві мають назву *способи забезпечення виконання зобов'язань*, до яких належать неустойка, порука, гарантія, завдаток, застава та притримання (ст. ст. 546-597 ЦК).

Учасники зобов'язання можуть передбачити декілька видів забезпечення одночасно (наприклад, заставу та неустойку для забезпечення кредитного договору). Забезпечення може надаватися: боржником за основним зобов'язанням (неустойка, завдаток); третьою особою (порука, гарантія); боржником чи третьою особою (застава). Забезпечувальне зобов'язання має акцесорний (додатковий) щодо основного (забезпечуваного) зобов'язання характер: недійсність основного зобов'язання тягне за собою припинення забезпечувального зобов'язання і, навпаки, недійсність забезпечувального зобов'язання не тягне недійсності основного; забезпечувальне зобов'язання наслідуює долю основного зобов'язання при переході прав кредитора іншій особі (наприклад, при відступленні вимоги за основним зобов'язанням); припинення основного зобов'язання тягне також припинення забезпечувального. Отже, акцесорність означає, що забезпечувальне зобов'язання не існує само по собі, воно виникає для обслуговування конкретного зобов'язання і наслідуює його долю. Винятком з правила акцесорності забезпечувальних зобов'язань за ЦК є гарантія, сконструйована як самостійний, відірваний від конкретного основного зобов'язання спосіб забезпечення виконання зобов'язань.

Договір про спосіб забезпечення виконання зобов'язання повинен бути укладений у письмовій формі незалежно від форми основного зобов'язання, яке може виникнути з усного договору. Недодержання письмової форми тягне за собою недійсність правочину про встановлення забезпечення.

Певні способи забезпечення виконання зобов'язань одночасно визначаються як заходи цивільно-правової відповідальності. До них, зокрема, належать неустойка та завдаток, стягнення яких можливе лише при наявності вини боржника.

Неустойка – це грошова сума або інше майно, яке боржник повинен передати кредиторіві у разі порушення боржником зобов'язання. Предметом неустойки може бути грошова сума, рухоме і нерухоме майно. Різновидами неустойки є: 1) штраф – обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання; 2) пеня – обчислюється у відсотках від

суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання.

У відповідності з підставами розрізняють договірну і законну неустойку. Залежно від співвідношення права на стягнення неустойки з правом на відшкодування збитків розрізняють неустойку: залікову – стягненню підлягає як неустойка, так і збитки, але тільки в тій частині, що не покриваються сумою неустойки; має значення як загальне правило, і повинна застосовуватись у випадках, якщо законом або договором не передбачена неустойка іншого виду; штрафну – стягується в сумі понад суму компенсації збитків, заподіяних невиконанням або неналежним виконанням зобов'язань; виключну – обмежує відповідальність за невиконання або неналежне виконання зобов'язання тільки сплатою суми неустойки, виключаючи взагалі вимоги про відшкодування збитків; альтернативну – передбачає стягнення кредитором або неустойки, або відшкодування збитків, причому, стягнення неустойки позбавляє права на стягнення збитків і навпаки.

Суд може зменшити розмір неустойки, але не виключити повністю її стягнення. Сплата неустойки і відшкодування збитків не звільняє боржника від виконання зобов'язання у натурі, якщо інше не встановлено законом або договором. До вимог про стягнення неустойки застосовується скорочений строк позовної давності – в один рік (ст. 258 ЦК).

За договором *поруки* поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. Порукою може забезпечуватись виконання зобов'язання частково або у повному обсязі. Поручителем може бути одна особа або кілька осіб.

У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя. Поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки. Поручитель має право на оплату послуг, наданих ним боржникові.

Порука припиняється: з припиненням забезпеченого нею зобов'язання, а також у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності; якщо після настання строку виконання зобов'язання кредитор відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником або поручителем; у разі переведення боргу на іншу особу, якщо поручитель не поручився за нового боржника; після закінчення строку, встановленого в договорі поруки.

За *гарантією* банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку. Гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником.

У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією, гарант зобов'язаний сплатити кредиторів грошову суму відповідно до умов гарантії. Обов'язок гаранта перед кредитором обмежується сплатою суми, на яку видано гарантію. Гарантія діє протягом строку, на який вона видана. Гарант має право на зворотну вимогу (регрес) до боржника в межах суми, сплаченої ним за гарантією кредиторів, якщо інше не встановлено договором між гарантом і боржником.

Завдатком є грошова сума або рухоме майно, що видається кредиторів боржником у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання. Якщо не буде встановлено, що сума, сплачена в рахунок належних з боржника платежів, є завдатком, вона вважається авансом.

Якщо порушення зобов'язання сталося з вини боржника, завдаток залишається у кредитора, а якщо з вини кредитора, він зобов'язаний повернути боржникові завдаток та додатково сплатити суму у розмірі завдатку або його вартості. У разі припинення зобов'язання до початку його виконання або внаслідок неможливості його виконання завдаток підлягає поверненню.

В силу *застави* кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави).

Застава виникає на підставі договору, закону або рішення суду.

Предметом застави може бути будь-яке майно (зокрема річ, цінні папери, майнові права), що може бути відчужене заставадавцем і на яке може бути звернене стягнення. Предметом застави може бути майно, яке заставадавець набуде після виникнення застави (майбутній урожай, приплід худоби тощо).

Види застави: 1) іпотека – застава нерухомого майна, яке залишається у володінні заставника або третьої особи; 2) застава товарів в обороті або в переробці (предмет – сировина, напівфабрикати, що комплектують вироби, готова продукція); 3) заклад – застава рухомого майна, за якого майно, що є предметом застави, передається заставником у володіння заставодержателя або по його розпорядженню, – у володіння третій особі; 4) застава майнових прав; 5) застава цінних паперів.

Якщо предметом застави є нерухоме майно, а також в інших випадках, встановлених законом, договір застави підлягає нотаріальному посвідченню. Предмет застави може бути замінений лише за згодою заставодержателя, якщо інше не встановлено договором або законом.

Суть *притримання* як способу забезпечення виконання зобов'язань полягає, по-перше, в тому, що кредитор, який правомірно володіє річчю, яка підлягає передачі боржникові або особі, вказаній боржником, у разі невиконання ним у строк зобов'язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредиторів пов'язаних з нею витрат та інших збитків має право притримати її до виконання боржником зобов'язання, по-друге, в тому,

що кредитор має право на задоволення своїх вимог з вартості притриманої речі. Кредитор, який притримує річ у себе, зобов'язаний негайно повідомити про це боржника, не має права користуватися нею, відповідає за втрату, псування або пошкодження речі, якщо втрата, псування або пошкодження сталися з його вини. Згідно з ЦК вимоги кредитора, який притримує річ, задовольняються з її вартості, тобто в порядку, встановленому для реалізації предмета застави.

Отже, перелік способів виконання зобов'язань, передбачених ЦК, не є вичерпним, законом або договором можуть бути встановлені й інші способи.

3.5 Інші способи забезпечення виконання договірних зобов'язань

До інших способів забезпечення виконання зобов'язань може бути віднесена державна гарантія, якою можуть бути забезпечені зобов'язання суб'єктів господарювання державного сектору економіки, у випадках та у спосіб, передбачених законом.

ГК регулює відносини, пов'язані із застосуванням господарсько-правової відповідальності (розділ V) та такими способами забезпечення виконання господарських зобов'язань, як банківська гарантія (ст. 200 ГК) та публічні (загальногосподарські) гарантії (ст. 201 ГК).

Гарантія є специфічним засобом забезпечення виконання господарських зобов'язань шляхом письмового підтвердження (гарантійного листа) банком, іншою кредитною установою, страховою організацією (*банківська гарантія*) про задоволення вимог управненої сторони у розмірі повної грошової суми, зазначеної у письмовому підтвердженні, якщо третя особа (зобов'язана сторона) не виконає вказане у ньому певне зобов'язання, або настануть інші умови, передбачені у відповідному підтвердженні. Зобов'язання за банківською гарантією виконується лише на письмову вимогу управненої сторони. При цьому гарант має право висунути управненій стороні лише ті претензії, висунення яких допускається гарантійним листом. Зобов'язана сторона не має права висунути гаранту заперечення, які вона могла б висунути управненій стороні, якщо її договір з гарантом не містить зобов'язання гаранта внести до гарантійного листа застереження щодо висунення таких заперечень. Згідно з ч. 2 ст.183 ГК, держава в особі Кабінету Міністрів України виступає гарантом за зобов'язаннями державних замовників. До відносин банківської гарантії в частині, не врегульованій ГК, застосовуються положення ст.ст. 560-569 ЦК.

ГК встановлює ще один вид забезпечення виконання зобов'язань – загальногосподарські (*публічні*) гарантії (ст. 201 ГК). Сутність цього виду полягає в тому, що законом може бути передбачено обов'язок комерційних банків, страховиків, акціонерних товариств та інших суб'єктів господарювання, які залучають кошти або цінні папери громадян і юридичних осіб, передавати частину своїх коштів для формування єдиного страхового фонду публічної застави. Такі гарантії встановлюються з метою нейтралізації несприятливих наслідків від кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

3.6 Відповідальність за порушення договірних зобов'язань у сфері підприємництва за Господарським та Цивільним кодексами України

Більшість суб'єктів підприємництва зацікавлена в правомірній поведінці – як власній, так і своїх контрагентів, що відповідає моральним засадам суспільства, і прагматичному ставленню до будь-якої справи, адже застосування будь-якої юридичної відповідальності тягне для правопорушника негативні наслідки. Проте відсутність правопорушень – це ідеальний, а не реальний стан суспільного (в тому числі економічного) життя. Причинами правопорушень у сфері підприємницької діяльності є: низька правосвідомість частини учасників господарського життя, зумовлена нерідко відсутністю правових знань і навичок захисту власних інтересів; наявність вад у чинному законодавстві (колізій, прогалин, застарілих норм); прийняття необґрунтованих нормативно-правових актів без відповідного прогнозування результатів їх застосування та збалансованого врахування найбільш типових інтересів основних учасників підприємництва; неправомірна поведінка (в тому числі зловживання своїм становищем) посадових осіб органів публічної влади щодо учасників господарського життя, які змушені застосовувати самозахист, нерідко при цьому порушуючи його межі; безпечність частини суб'єктів підприємницької діяльності, в результаті чого приймаються рішення (зобов'язання), укладаються договори, заздальгідь приречені на невдачу тощо.

Законодавчу основу відповідальності за порушення договірних зобов'язань у сфері підприємництва складають норми ГК України, ЦК України та закони України, які регламентують окремі види господарської діяльності.

Підставою відповідальності суб'єкта господарювання є вчинене ним правопорушення у сфері підприємництва. Учасники договірних зобов'язань несуть відповідальність за правопорушення шляхом застосування до них господарських *санкцій*, тобто заходів впливу на правопорушника у сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки, на підставах і в порядку, передбачених ГК, іншими законами та договором.

Відповідальність суб'єктів господарської діяльності – правопорушників базується на принципах, згідно з якими: потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від того, чи є застереження про це в договорі; сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язання, а також відшкодування збитків не звільняють порушника без згоди другої сторони від виконання прийнятих зобов'язань у натурі; у господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції.

За невиконання або неналежне виконання господарських зобов'язань правопорушник відповідає належним йому на праві власності або закріпленім за ним на праві господарського відання чи оперативного управління майном, якщо інше не передбачено ГК та іншими законами. Якщо правопорушенню сприяли неправомірні дії (бездіяльність) другої сторони зобов'язання, суд має право зменшити розмір відповідальності або звільнити відповідача від

відповідальності. Сторони зобов'язання можуть передбачити певні обставини, які через надзвичайний характер цих обставин є підставою для звільнення їх від господарської відповідальності у випадку порушення зобов'язання через дані обставини, а також порядок засвідчення факту виникнення таких обставин.

Відповідальність за порушення договірних зобов'язань може бути реалізована як в досудовому порядку (ст. 222 ГК), так і в судовому.

Згідно ЦК юридичною підставою цивільно-правової відповідальності є закон, а фактичною – склад цивільного правопорушення. Відповідальність настає за наявності таких умов: протиправної поведінки особи; шкідливого результату такої поведінки (шкоди); причинного зв'язку між протиправною поведінкою і шкодою; вини особи, яка заподіяла шкоду. Перші три умови (протиправність, шкода та причинний зв'язок) є об'єктивними, а четверта вина є суб'єктивною підставою цивільно-правової відповідальності.

Специфічними ознаками цивільно-правової відповідальності є її майновий характер, додатковість обтяження, відповідальність юридично рівних суб'єктів один перед одним, компенсаційний (еквівалентний) характер. Особливістю цивільної відповідальності є ініціативний характер її застосування, тобто підставою її реалізації є виключно волевиявлення учасників правовідносин, зокрема, добровільне здійснення правопорушником свого обов'язку або вимоги потерпілого щодо примусового застосування мір відповідальності. Отже, цивільно-правову відповідальність можна розглядати як застосування до правопорушника передбачених договором чи законом заходів державного примусу у вигляді додаткових обов'язків майнового характеру (санкцій).

Види цивільно-правової відповідальності: 1) залежно від підстав виникнення цивільних прав та обов'язків: договірні або не договірні; 2) залежно від розміру відповідальності: повна, обмежена та кратна (збільшена); 3) відповідальність у порядку регресу.

Форма цивільної відповідальності – це засіб вираження додаткових майнових обтяжень, що покладаються на правопорушника. Виділяють такі форми цивільно-правової відповідальності: загальні – відшкодування збитків (ст. 22 ЦК), компенсація моральної шкоди (ст. 23 ЦК); спеціальні – сплата неустойки (ст. 624 ЦК) та втрата завдатку (ст. 571 ЦК).

Підставами звільнення від відповідальності за порушення договірних зобов'язань є вчинення правопорушення внаслідок випадку, непереборної сили або дії форс-мажору.

3.7 Підстави та умови відповідальності за порушення умов договору

Як і кожна відповідальність, відповідальності за правопорушення у сфері підприємництва має підстави: нормативні; господарська правосуб'єктність правопорушника (боржника) і потерпілого (кредитора); юридико-фактична, складовими елементами якої є факт порушення, протиправність поведінки господарського порушника, причинний зв'язок між протиправною поведінкою порушника і завданими потерпілому збитками, вина правопорушника.

ГК передбачає, що в разі порушення умов договору до суб'єктів підприємництва можуть бути застосовані наступні санкції: *відшкодування збитків*, тобто витрат, зроблених управненою стороною, втрат або пошкодження її майна, а також не одержаних нею доходів, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною; *штрафні санкції* – господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання; *оперативно-господарські санкції* – заходи оперативного впливу на порушника з метою припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що використовуються самими сторонами в односторонньому порядку; *адміністративно-господарські санкції* – заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення порушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків, які можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування.

Для застосування відповідальності у вигляді відшкодування збитків необхідна наявність усіх чотирьох умов фактичної підстави, тоді як для застосування неустойки (штрафу, пені), оперативно-господарських та адміністративно-господарських санкцій досить лише одного з них – факту господарського правопорушення.

Учасник господарських відносин відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського договору, якщо не доведе, що ним вжито усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення. У разі якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт підприємства за порушення умов договору несе юридичну відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання договору виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили (надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності). Не є такими обставинами: порушення зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів.

ЦК, зокрема, встановлює як загальне *правило*: у разі невиконання боржником для кредитора певної роботи чи ненадання йому послуги кредитор має право виконати цю роботу власними силами або доручити її виконання чи надання послуги третій особі і вимагати від боржника відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором, актами цивільного законодавства або не впливає із суті зобов'язання (ст. 621). Також, передбачена відповідальність в разі неналежного виконання зобов'язання, передбаченого умовами договору. Відповідно при невиконанні або неналежному виконанні зобов'язання сплата збитків та неустойки не звільняють боржника від виконання його зобов'язання в натурі. Крім того, настає відповідальність в разі прострочення кредитора та прострочення боржника.

Згідно з ЦК (ст. 611) у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема: 1) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; 2) зміна умов зобов'язання; 3) сплата неустойки; 4) відшкодування збитків та моральної шкоди.

3.8 Збитки та їх складові

Поняття збитків, наведені ГК України та ЦК України, не є тотожними. Згідно з ч.2 ст.22 ЦК *збитками* є: втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода). Згідно з ч.1 ст.225 ГК *збитками* є: вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна, визначена відповідно до вимог законодавства; додаткові витрати (штрафні санкції, сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково витрачених матеріалів тощо), понесені стороною, яка зазнала збитків внаслідок порушення зобов'язання другою стороною; неодержаний прибуток (втрачена вигода), на який сторона, яка зазнала збитків, мала право розраховувати у разі належного виконання зобов'язання другою стороною; матеріальна компенсація моральної шкоди у випадках, передбачених законом. Отже, ГК встановлює особливості відшкодування збитків в господарських відносинах.

ЦК включає до складу збитків не тільки витрати, які особа зробила, а і ті, що вона мусить зробити для відновлення свого порушеного права. Натомість ГК включає до складу збитків лише витрати, понесені стороною, яка зазнала збитків. Тому у господарських відносинах витрати, які особа мусить зробити в майбутньому, до складу збитків не включаються.

ГК містить пряму вказівку на те, що матеріальна компенсація моральної шкоди підлягає відшкодуванню лише у випадках, передбачених законом. ЦК такої вказівки не містить. Разом з тим положення ЦК про право особи на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав, не можна розуміти таким чином, що особа має право на відшкодування моральної шкоди в будь-якому випадку, коли її права порушуються, оскільки ЦК України містить численні норми, якими передбачаються випадки, у яких допускається відшкодування моральної шкоди. Отже, моральна шкода підлягає відшкодуванню лише у випадках, встановлених законом.

При встановленні розміру збитків застосовуються такі правила визначення їх розміру: а) у разі задоволення боржником у добровільному порядку вимоги сторони, яка зазнала збитків, зазвичай (якщо інше не передбачено законом або договором) враховуються ціни, що існували за місцем виконання зобов'язання на день задоволення боржником у добровільному порядку вимоги сторони, яка зазнала збитків, а у разі якщо вимогу не задоволено у добровільному порядку - на день подання до суду відповідного

позову про стягнення збитків; б) у разі якщо вимогу не задоволено у добровільному порядку, враховуються ціни, що існували на день подання до суду відповідного позову про стягнення збитків.

3.9 Неустойка: поняття, порядок стягнення. Співвідношення збитків та неустойки

Відповідно до ст.549 ЦК неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторowi у разі порушення боржником зобов'язання. Відтак, штраф та пеня є різновидами неустойки, які відрізняються тим, що розмір пені залежить від тривалості прострочення боржника, а штраф не залежить.

Згідно з ч.1 ст.230 ГК штрафними санкціями визнаються господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання. Таким чином, поняття штрафних санкцій є більш широким, ніж поняття неустойки, і включає в себе також адміністративно-господарські санкції, які застосовуються за порушення правил здійснення господарської діяльності.

Вищий господарський суд України в інформаційному листі «Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України» від 07.04.2008 р. N01-8/211 конкретизував питання застосування положень ГК та ЦК щодо санкцій в разі порушення умов договору. Оскільки ГК не містить визначень неустойки, штрафу та пені, які сплачуються у разі невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання, слід виходити із визначень, наведених у ЦК. При цьому слід враховувати, що відповідно до положень ГК неустойка (штраф, пеня) може бути лише грошовою сумою і не може бути іншим майном. Крім того, штраф, який застосовується у разі порушення зобов'язання, слід відрізнити від штрафу як адміністративно-господарської санкції (ч.1 ст.241 ГК).

За загальним правилом ч.1 ст.624 ЦК неустойка підлягає стягненню у повному розмірі, незалежно від відшкодування збитків (штрафна неустойка). Разом з тим у господарських відносинах слід застосовувати спеціальну норму ч.1 ст.232 ГК, відповідно до якої збитки відшкодовуються в частині, не покритій штрафними санкціями (залікова неустойка). Відповідно до ч.2 ст.232 ГК законом або договором можуть бути передбачені випадки, коли застосовуються інші види неустойки (виключна, штрафна, альтернативна).

Відповідно до ч.3 ст.551 ЦК розмір неустойки може бути зменшений за рішенням суду, якщо він значно перевищує розмір збитків, та за наявності інших обставин, які мають істотне значення. Відповідно до ст. 233 ГК, якщо належні до сплати штрафні санкції надмірно великі порівняно із збитками кредитора, суд має право зменшити розмір санкцій; якщо порушення зобов'язання не завдало збитків іншим учасникам господарських відносин,

суд може з урахуванням інтересів боржника зменшити розмір належних до сплати штрафних санкцій. Зазначені норми ставлять право суду на зменшення неустойки в залежність від співвідношення її розміру і збитків.

При застосуванні ч.3 ст.551 ЦК та ст.233 ГК слід мати на увазі, що поняття «значно» та «надмірно» є оціночними і мають конкретизуватися судом у кожному конкретному випадку. При цьому слід враховувати, що положення ЦК та ГК направлені на запобігання збагаченню кредитора за рахунок боржника, недопущення заінтересованості кредитора у порушенні зобов'язання боржником.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття виконання договірних зобов'язань.
2. Порядок виконання умов договору.
3. Охарактеризувати вимоги виконання господарського зобов'язання.
4. Способи заміни осіб у договірному зобов'язанні.
5. Випадки обмеження заміни осіб у договірному зобов'язанні.
6. Загальна характеристика способів забезпечення виконання договірних зобов'язань у підприємстві.
7. Зміст неустойки та її види.
8. Зміст поруки як способу забезпечення виконання договірних зобов'язань.
9. Сутність гарантії та сфери її застосування.
10. Сутність завдатку та його відмінність від авансу.
11. Сутність застави та її види.
12. Які інші способи забезпечення виконання договірних зобов'язань можуть бути застосовані у підприємстві.
13. Підстави виникнення правових засобів забезпечувального характеру.
14. Особливості юридичної відповідальності за порушення договірних зобов'язань в сфері підприємництва за ГК України та ЦК України.
15. Підстави відповідальності за порушення умов договору.
16. Особливості застосування збитків у договірних зобов'язаннях.
17. Порядок стягнення неустойки за порушення умов договору.

Тематика реферативних повідомлень

1. Підстави звільнення від відповідальності суб'єктів господарювання за порушення умов договору.
2. Випадки обмеження заміни осіб у договірному зобов'язанні.
3. Правове регулювання порядку виконання умов договору в підприємницькій діяльності.
4. Правове забезпечення співвідношення збитків та неустойки.

Змістовий модуль 2

Окремі види договорів

ТЕМА 4. ДОГОВОРИ ПРО ПЕРЕДАЧУ МАЙНА У ВЛАСНІСТЬ

- 4.1 Загальна характеристика договору купівлі-продажу та його види.
- 4.2 Загальна характеристика договору роздрібної купівлі-продажу. Порядок заняття торговельною діяльністю і правила обслуговування населення. Відповідальність суб'єктів підприємництва за порушення правил торговельної діяльності і торговельного обслуговування покупців.
- 4.3 Характеристика договору оптової купівлі-продажу: поняття, предмет, суб'єкти, ознаки.
- 4.4 Товарні біржі: поняття, порядок створення та функціонування. Біржова торгівля: учасники та порядок установа правил.
- 4.5 Договір постачання: сторони та істотні умови. Міжнародні правила тлумачення торговельних термінів ІНКОТЕРМС. Договір контрактації.
- 4.6 Договір міни: поняття та особливості. Договір безоплатної передачі (дарування).
- 4.7 Правове регулювання приватизації державного та комунального майна: поняття, суб'єкти та порядок визначення способу приватизації майна в Україні. Особливості укладання договору купівлі-продажу в процесі приватизації та його зміст.
- 4.8 Порядок закупівлі товарів, робіт та послуг за державні кошти. Відповідальність за порушення порядку закупівель.

Питання для самоконтролю

Тематика реферативних повідомлень

4.1 Загальна характеристика договору купівлі-продажу та його види

За умов ринкової економіки договір купівлі-продажу є одним із найпоширеніших типів договорів, що використовується у товарному обороті і як родове поняття охоплює всі види зобов'язань щодо відчуження майна у власність на визначено еквівалентній основі. Такі раніш самотійні договірні типи, як поставка, контрактація сільськогосподарської продукції, постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу, міна почали розумітися як види договору купівлі-продажу.

Інститут купівлі-продажу не знайшов відображення в ГК України, лише ч. 4 ст. 263 ГК вказує, що господарськими договорами купівлі-продажу опосередковується господарсько-торговельна діяльність. Відносини купівлі-продажу безпосередньо регулюються гл. 54 ЦК України, Законом України «Про захист прав споживачів» від 12.05. 1991 р. та ін.

За *договором купівлі-продажу* одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а

покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму. *Родові ознаки* договору купівлі-продажу: 1) він спрямований на передачу майна у власність; 2) передача майна здійснюється на визначено-еквівалентній основі; 3) це оплатний договір.

Договір купівлі-продажу може бути як *реальним* (передача майна (товару) продавцем покупцеві слугує передумовою укладення цього договору), так і *консенсуальним* (договір вважається укладеним з моменту узгодження умов договору, і продавець зобов'язується передати покупцеві товар у строк). Договір *оплатний*, тобто майновому наданню продавця відповідає зустрічне задоволення за отриманий товар з боку покупця; *двосторонньовзаємний*, бо права і обов'язки мають як покупець, так і продавець. Головною родовою ознакою договору купівлі-продажу є перехід відчужуваного майна (товару) у власність покупця.

Сторони договору: продавець і покупець (юридичні та фізичні особи, в тому числі, суб'єкти підприємницької діяльності).

Предметом договору купівлі-продажу може бути: товар (будь-яка продукція, послуги, роботи, права інтелектуальної власності та інші немайнові права, призначені для продажу (оплатної передачі)), який є у продавця на момент укладення договору або буде створений (придбаний, набутий) продавцем у майбутньому; майнові права; право вимоги, якщо вимога не має особистого характеру.

Істотні умови договору купівлі-продажу. Істотною умовою є предмет договору, а також кількість та якість товару, тобто продавець повинен передати покупцеві товар у кількості, що встановлена договором купівлі-продажу, в асортименті, погодженому сторонами, якість якого відповідає умовам договору купівлі-продажу і який придатний для мети, з якою товар такого роду звичайно використовується, товар, що відповідає умові договору купівлі-продажу щодо комплектності, у тарі та (або) в упаковці, якщо інше не встановлено договором купівлі-продажу або не впливає із суті зобов'язання; продавець повинен одночасно з товаром передати покупцеві його приналежності та документи (технічний паспорт, сертифікат якості тощо), що стосуються товару та підлягають переданню разом із товаром відповідно до договору або актів законодавства. Важливою умовою договору є також строк, встановлений договором, а якщо зміст договору не дає змоги визначити цей строк або він визначений моментом пред'явлення вимоги, покупець має право вимагати передачі у будь-який час, а продавець – зобов'язаний передати товар у 7-денний строк. Ціна в договорі може бути як договірною, тобто встановленою за погодженням сторін, так і централізованою або фіксованою.

Форма договору купівлі-продажу: як усна, так і письмова (проста письмова або нотаріальна). Форма договору залежить від ціни предмета договору, суб'єктного складу, предмета договору і спеціальних вказівок закону.

Права та обов'язки сторін. Обов'язки продавця: передати товар покупцеві у власність (шляхом безпосереднього вручення або здачею товару для перевезення перевізникові або організації зв'язку для доставки покупцеві);

передати покупцеві необхідні документи на товар, які передбачені законом чи договором; забезпечити виникнення у покупця права власності на товар; інформувати покупця про недоліки речі; попередити покупця про права третіх осіб, тобто про так звані юридичні недоліки речі; зберігати продану річ в тих випадках, коли право власності переходить до покупця до її передачі; виступити на боці покупця, якщо треті особи звернулися до покупця з позовом про витребування речі; страхувати товар, якщо це впливає з договору.

Обов'язки покупця: сплатити обумовлену грошову суму за товар; вчинити дії, необхідні для забезпечення передачі товару (надати відвантажувальні реквізити, оформити довіреність представнику тощо); прийняти товар або забезпечити зберігання товару, який покупець відмовився прийняти; оглянути товар і перевірити його якісні і кількісні характеристики; притягнути продавця до справи, якщо треті особи звернулися з позовом про витребування речі.

Спільними обов'язками сторін є відшкодування збитків, які виникли у контрагента у зв'язку з неналежним виконанням договору, затримкою виконання або відмовою.

4.2 Загальна характеристика договору роздрібної купівлі-продажу. Порядок заняття торговельною діяльністю і правила обслуговування населення. Відповідальність суб'єктів підприємництва за порушення правил торговельної діяльності і торговельного обслуговування покупців

Найбільш поширеним різновидом купівлі-продажу є роздрібна купівля-продаж. За *договором роздрібної купівлі-продажу* продавець, який здійснює підприємницьку діяльність з продажу товару, зобов'язується передати товар покупцеві, що звичайно призначається для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю, а покупець зобов'язується прийняти товар і оплатити його.

Договір роздрібної купівлі-продажу характеризується родовими ознаками договору купівлі-продажу, як типу договору, хоча цей договір має свої особливості, що надає можливості виокремити його у вид договору купівлі-продажу із самостійним правовим регулюванням (§2 глави 54 ЦК).

Договір роздрібної купівлі-продажу – двосторонній, оплатний та консенсуальний. Сторони договору: продавець – юридична особа або фізична особа-підприємець, покупець – фізичні особи (іноді враховується вік покупця).

Предмет договору – товари, що придбаваються в певній кількості для домашнього особистого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю. Характерною ознакою договору роздрібної купівлі-продажу є його публічність, тобто застосовується публічна оферта.

Форма договору – усна, проста письмова (продаж товару за зразками, в кредит) або шляхом здійснення конклюдентних дій.

Ринкові перетворення в Україні призвели до появи таких явищ, які потребують захисту прав споживачів, а саме: диверсифікація товарного складу

ринкової торгівлі (використання нових видів товарів); деперсоналізація ринкового обміну, коли споживач все більше віддаляється від виробника товару; зростання ринку споживання нових видів товарів, які не завжди відповідають необхідним споживчим властивостям.

За таких умов Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991р. виконує роль регулятора відносин між споживачами та підприємцями. Зазначений Закон встановлює спеціальні правила роздрібною торгівлі, а також конкретизує положення ЦК стосовно прав споживачів, тобто фізичних осіб, які придбавають, замовляють, використовують або мають намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

Серед основних прав споживачів визначено право на: захист своїх прав державою; належну якість та безпеку продукції та обслуговування; необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця); відшкодування шкоди (збитків), завданої дефектною чи фальсифікованою продукцією або продукцією неналежної якості, а також майнової та моральної (немайнової) шкоди, заподіяної небезпечною для життя і здоров'я людей продукцією у випадках, передбачених законодавством; звернення до суду та інших уповноважених органів державної влади за захистом порушених прав; об'єднання в громадські організації споживачів (об'єднання споживачів).

Поряд із правами Законом України «Про захист прав споживачів» визначено ряд обов'язків споживачів, дотримання яких є необхідною умовою для здійснення споживачами їхніх прав: перед початком експлуатації товару уважно ознайомитися з правилами експлуатації, викладеними в наданій виробником (продавцем, виконавцем) документації на товар; у разі необхідності роз'яснення умов та правил використання товару - до початку використання товару звернутися за роз'ясненнями до продавця (виробника, виконавця) або до іншої вказаної в експлуатаційній документації особи, що виконує їх функції; користуватися товаром згідно з його цільовим призначенням та дотримуватися умов (вимог, норм, правил), встановлених виробником товару (виконавцем) в експлуатаційній документації; застосовувати передбачені виробником засоби безпеки з дотриманням передбачених експлуатаційною документацією спеціальних правил, а в разі відсутності таких правил в документації – дотримуватися звичайних розумних заходів безпеки, встановлених для товарів такого роду.

У разі виявлення протягом встановленого гарантійного строку недоліків споживач, в порядку та у строки, що встановлені законодавством, має право вимагати: 1) пропорційного зменшення ціни; 2) безоплатного усунення недоліків товару в розумний строк; 3) відшкодування витрат на усунення недоліків товару.

Споживач має право обміняти непродуктивний товар належної якості на аналогічний у продавця, в якого він був придбаний, якщо товар не задовольнив його за формою, габаритами, фасоном, кольором, розміром або з інших причин не може бути ним використаний за призначенням протягом чотирнадцяти днів, не рахуючи дня купівлі, якщо триваліший строк не оголошений продавцем, якщо він

не використовувався і якщо збережено його товарний вигляд, споживчі властивості, пломби, ярлики, а також розрахунковий документ, виданий споживачеві разом з проданим товаром.

Порядок заняття торговельною діяльністю і правила обслуговування населення. За своїм економічним змістом торгівля охоплює складну систему економічних відносин, пов'язаних із рухом вироблених товарів виробничого та побутового призначення від виробників до їх споживачів. В чинних нормативних актах вживаються різні визначення поняття діяльності, пов'язаної із здійсненням торгівлі. Так, Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 01.07.2000 р. містить термін «торгівля», яким позначаються будь-які операції, що здійснюються за договорами купівлі-продажу, міни, поставки та іншими цивільно-правовими договорами, що передбачають передачу прав власності на товари (ст.1). Податковий кодекс України визначає, що торговельна діяльність – це роздрібна та оптова торгівля, діяльність у торговельно-виробничій (ресторанне господарство) сфері за готівку, інші готівкові платіжні засоби та з використанням платіжних карток (п. 14.1.246.).

ГК (ст.263) встановлює, що господарсько-торговельною є діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання у сфері товарного обігу, спрямована на реалізацію продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання, а також допоміжна діяльність, яка забезпечує їх реалізацію шляхом надання відповідних послуг. Господарсько-торговельна діяльність може здійснюватися суб'єктами господарювання в таких формах: матеріально-технічне постачання і збут; енергопостачання; заготівля; оптова торгівля; роздрібна торгівля і громадське харчування; продаж і передача в оренду засобів виробництва; комерційне посередництво у здійсненні торговельної діяльності та інша допоміжна діяльність по забезпеченню реалізації товарів (послуг) у сфері обігу. Вказана діяльність опосередковується господарськими договорами поставки, контрактації сільськогосподарської продукції, енергопостачання, купівлі-продажу, оренди, міни (бартеру), лізингу та іншими договорами. Залежно від ринку (внутрішнього чи зовнішнього), в межах якого здійснюється товарний обіг, господарсько-торговельна діяльність виступає як внутрішня торгівля або зовнішня торгівля.

Загальні умови провадження торговельної діяльності регулюються Законом України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р., Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів» від 15.06.2006 р. №833, Наказами Міністерства економіки України «Про затвердження Правил торгівлі на ринках» від 26.02.2002 р. № 57/188/84/105, «Про затвердження Рекомендацій щодо організації продажу товарів методом самообслуговування» від 20.07. 2000 р. № 153 та ін.

Суб'єкт господарювання провадить торговельну діяльність після його державної реєстрації, а у випадках, передбачених законодавчими актами, за наявності відповідних дозвільних документів (ліцензії, торговельного патенту). Крім того, чинне законодавство визначає правові та економічні основи систем

стандартизації та сертифікації товарів, робіт та послуг, що має безпосереднє відношення до торговельної діяльності (Закони України «Про стандартизацію» від 17.05.2001 р., «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р., «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» від 01.12.2005 р.)

Відповідальність суб'єктів підприємництва за порушення правил торговельної діяльності і торговельного обслуговування покупців.

За порушення правил торговельної діяльності і торговельного обслуговування покупців передбачена цивільно-правова, адміністративна та кримінальна відповідальність.

Згідно ст. 23 Закону України «Про захист прав споживачів» у разі порушення законодавства про захист прав споживачів суб'єкти господарювання сфери торговельного обслуговування несуть відповідальність за: 1) відмову споживачу в реалізації його прав – у десятикратному розмірі вартості продукції виходячи з цін, що діяли на час придбання цієї продукції, але не менше п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; 2) виготовлення або реалізацію продукції, що не відповідає вимогам нормативних документів, – у розмірі п'ятдесяти відсотків вартості виготовленої або одержаної для реалізації партії товару, виконаної роботи, наданої послуги, але не менше десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а у разі коли відповідно до закону суб'єкт господарської діяльності не веде обов'язковий облік доходів і витрат, – у розмірі десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян тощо.

Адміністративна відповідальність передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КпАП) за такі правопорушення: ст. 155 Порушення правил торгівлі і надання послуг працівниками торгівлі, громадського харчування та сфери послуг, громадянами, які займаються підприємницькою діяльністю, ст.155-1 Порушення порядку проведення розрахунків, ст.155-2 Обман покупця чи замовника, ст.156 Порушення правил торгівлі пивом, алкогольними, слабоалкогольними напоями і тютюновими виробами, ст.156-1 Порушення законодавства про захист прав споживачів, ст.156-2 Порушення встановленого порядку промислової переробки, зберігання, транспортування або знищення конфіскованих спирту, алкогольних напоїв чи тютюнових виробів, ст.156-3 Порушення встановлених законодавством вимог щодо заборони реклами та спонсорства тютюнових виробів, ст.159 Порушення правил торгівлі на ринках, ст. 160 Торгівля з рук у невстановлених місцях, ст.164-5 Зберігання або транспортування алкогольних напоїв чи тютюнових виробів, на яких немає марок акцизного збору встановленого зразка та ін.

Кримінальна відповідальність передбачена Кримінальним кодексом України в разі вчинення наступних злочинів: ст. 204 Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів, ст.227 Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції, ст.229 Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару.

4.3 Характеристика договору оптової купівлі-продажу: поняття, предмет, суб'єкти, ознаки

При стабільних відносинах постачальників товарів зі своїми клієнтами найзручнішою формою організації господарських відносин є договір оптової купівлі-продажу товарів. Під оптовою торгівлею розуміють сферу підприємницької діяльності, пов'язаної з придбанням товарів та наступним їх продажем іншим суб'єктам діяльності.

ЦК не містить спеціального правового регулювання договору оптової купівлі-продажу, відтак до нього застосовуються загальні правила договору купівлі-продажу. Основною особливістю договору оптової купівлі-продажу, на відміну від роздрібною, є те, що договір укладається між суб'єктами підприємницької діяльності. Як покупцями, так і продавцями тут можуть виступати комерційні організації різної організаційно-правової форм або фізичні особи-підприємці. У передбачених законом випадках договір оптової купівлі-продажу можуть укладати і некомерційні організації.

В процесі руху товару від продавця до покупця може брати участь один або декілька перевізників, тому важливе значення в договорах, що укладаються, придбаває регулювання умов транспортування товару, тара і упаковка, несення ризику загибелі або пошкодження товару та ін.

Істотною умовою договору оптової купівлі-продажу є його предмет. Умова про предмет вважається узгодженою, якщо договір дозволяє визначити найменування і кількість товару. Договір оптової купівлі-продажу може бути укладений на купівлю-продаж товару, що є на момент укладення договору, а також товару, який буде вироблений або придбаний продавцем в майбутньому. Основний обов'язок продавця при цьому полягає в передачі товару, передбаченого договором. Товар, що підлягає передачі, повинен бути детально описаний в договорі. У ньому слід вказати відомості про види, моделі, колір, розміри й інші ознаки товарів. Продавець зобов'язаний передати покупцю товар, якість якого відповідає договору, а якщо цю умову в договорі не узгоджено, то продавець зобов'язаний передати товар, придатний для цілей, для яких такий товар звичайно використовується.

ЦК передбачає варіанти визначення моменту виконання зобов'язання продавця передати товар: момент вручення товару покупцю, якщо договором передбачений обов'язок продавця по доставці товару; момент надання товару в розпорядження покупця в місці знаходження товару (при отриманні товару шляхом самовивозу або вибірки); момент здачі товару перевізнику або організації зв'язку для доставки його покупцю, якщо інше не передбачене договором. Після укладення договору оптової купівлі-продажу товарів суб'єкт господарювання–продавець зобов'язаний організувати чіткий контроль за його виконанням, що також є одним з важливих елементів комерційної роботи з оптового продажу товарів.

У сфері оптової торгівлі виділяють наступні торговельні об'єкти: оптові бази, товарні склади, склади холодильники, склади-магазини.

4.4 Товарні біржі: поняття, порядок створення та функціонування.

Біржова торгівля: учасники та порядок установа правил

Правовому регулюванню біржової торгівлі посвячено ст. ст. 278-282 ГК (щодо товарної біржі) та ст. ст. 360-361 ГК (щодо фондової біржі), Закони України «Про товарну біржу» від 10.12.1991 р., «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.12.2006 р.

Товарна біржа є організацією, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність, і має за мету надання послуг в укладенні біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозицій на товари, вивчення, упорядкування і полегшення товарообігу і пов'язаних з ним торговельних операцій.

Товарна біржа діє на основі самоврядування, господарської самостійності, є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, власні поточні та вкладні (депозитні) рахунки в банках та може мати печатки. Товарна біржа не займається комерційним посередництвом і не має на меті одержання прибутку. Діяльність товарної біржі здійснюється відповідно до чинного законодавства України, статуту біржі, правил біржової торгівлі та біржового арбітражу.

Товарна біржа має право: встановлювати відповідно до законодавства власні обов'язкові для всіх учасників торгів правила біржової торгівлі та біржового арбітражу; встановлювати вступні та періодичні внески для членів біржі, розмір плати за послуги, що надаються біржею; встановлювати і стягувати відповідно до статуту біржі плату за реєстрацію угод на біржі, а також санкції за порушення статуту біржі та біржових правил; створювати підрозділи біржі та затверджувати положення про них; засновувати арбітражні комісії для вирішення спорів у торговельних угодах; розробляти з урахуванням державних стандартів власні стандарти і типові контракти; укладати угоди з іншими біржами, мати своїх представників на біржах, у тому числі розташованих за межами України; видавати біржові бюлетені, довідники та інші інформаційні і рекламні видання; вирішувати інші питання, передбачені законом.

Товарна біржа зобов'язана: створювати умови для проведення біржової торгівлі; регулювати біржові операції; регулювати ціни на товари, що допускаються до обігу на біржі; надавати членам і відвідувачам біржі організаційні, інформаційні та інші послуги; забезпечувати збір, обробку і розповсюдження інформації, що стосується кон'юнктури ринку.

Товарна біржа створюється на засадах добровільного об'єднання заінтересованих юридичних і фізичних осіб, яким це не заборонено чинним законодавством. Засновниками і членами товарної біржі не можуть бути органи державної влади та управління, а також державні установи (організації), що перебувають на державному бюджеті. Товарна біржа діє на підставі статуту, який затверджується засновниками біржі.

Правила біржової торгівлі розробляються відповідно до чинного законодавства і є основним документом, що регламентує порядок здійснення

біржових операцій, ведення біржової торгівлі та розв'язання спорів з цих питань. Правила біржової торгівлі затверджуються загальними зборами членів товарної біржі або органом, ними уповноваженим. У правилах біржової торгівлі визначається: строк та місце проведення біржових операцій; склад учасників біржових торгів і сукупність вимог, що ставляться до них; порядок здійснення та реєстрації біржових операцій; порядок визначення та розмір плати за користування послугами біржі; відповідальність учасників та працівників біржі за невиконання або неналежне виконання правил біржової торгівлі; інші положення, встановлені органами управління біржі. Біржовими торгами є торги, що публічно і гласно проводяться в торговельних залах біржі за участі членів біржі по товарах, допущених до реалізації на біржі в порядку, встановленому правилами біржової торгівлі.

Біржовою операцією визнається угода, що відповідає сукупності зазначених умов: а) якщо вона являє собою купівлю-продаж, поставку та обмін товарів, допущених до обігу на товарній біржі; б) якщо її учасниками є члени біржі; в) якщо вона подана до реєстрації та зареєстрована на біржі не пізніше наступного за здійсненням угоди дня. Угоди, зареєстровані на біржі, не підлягають нотаріальному посвідченню.

Зміст біржової угоди (за винятком найменування товару, кількості, ціни, місця і строку виконання) не підлягає розголошенню. Цю інформацію може бути надано тільки на письмову вимогу судам, органам прокуратури, служби безпеки, внутрішніх справ та аудиторським організаціям у випадках, передбачених законодавством України. Угода вважається укладеною з моменту її реєстрації на біржі. Біржові операції дозволяється здійснювати тільки членам біржі або брокерам-громадянам, зареєстрованим на біржі відповідно до її статуту для виконання доручень членів біржі, яких вони представляють, щодо здійснення біржових операцій.

Не можуть бути предметом біржової торгівлі речі, визначені індивідуальними ознаками, якщо вони не продаються як партія, а також будь-які вживані товари, включаючи транспортні засоби, та капітальні активи. Таке обмеження не поширюється на майно, яке відчужується з податкової застави, а також майно, конфісковане відповідно до закону.

На товарній біржі забороняються: купівля-продаж товарів (контрактів) однією особою безпосередньо або через підставних осіб з метою впливу на динаміку цін; будь-які погоджені дії учасників біржової торгівлі, які мають своєю метою або можуть призвести до зміни чи фіксації поточних біржових цін; поширення неправдивих відомостей, що можуть призвести до штучної зміни кон'юнктури.

4.5 Договір постачання: сторони та істотні умови. Міжнародні правила тлумачення торговельних термінів ІНКОТЕРМС. Договір контрактації

Зі створенням відповідних технічних пристроїв, що забезпечують виробництво, транспортування та споживання енергії та енергоносіїв, з'явилася

можливість залучити їх до економічного обігу як товар. В свою чергу повсюдне використання електричної і теплової енергії, газу, нафти викликало до життя необхідність регламентації таких відносин. Вказану функцію виконує договір постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу.

За *договором енергопостачання* енергопостачальне підприємство (енергопостачальник) відпускає електричну енергію, пару, гарячу і перегріту воду (далі - енергію) споживачеві (абоненту), який зобов'язаний оплатити прийняту енергію та дотримуватися передбаченого договором режиму її використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного обладнання, що ним використовується (ч.1 ст.275 ГК). Даний договір є консенсуальним, двостороннім і оплатним.

Питання договору енергопостачання регламентують ст.ст.275-277 ГК, ст.714 ЦК. До договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, положення про договір поставки, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті відносин сторін. Окремим видом договору енергопостачання є договір про постачання електричної енергії споживачу, особливості якого встановлюються Законами України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України» від 24.10.2013 р. та «Про електроенергетику» від 16.10.1997 р.

Сторони договору: постачальник (суб'єкт підприємницької діяльності) та абонент ((споживач) як фізичні, так і юридичні особи). Предметом договору енергопостачання є окремі види енергії з найменуванням, передбаченим у державних стандартах або технічних умовах.

Відпуск енергії без оформлення договору енергопостачання не допускається. Загальна кількість енергії, що відпускається, визначається за погодженням сторін. Пропозиції абонента щодо кількості та видів енергії, строків її відпуску є пріоритетними за наявності виробничих можливостей у енергопостачальника. Показники якості енергії узгоджуються сторонами на підставі державних стандартів або технічних умов шляхом погодження переліку (величини) показників, підтримання яких є обов'язком для сторін договору. Розрахунки за договорами енергопостачання здійснюються на підставі цін (тарифів), встановлених/визначених відповідно до вимог закону. Оплата енергії, що відпускається, здійснюється відповідно до умов договору. Договір може передбачати попередню оплату, планові платежі з наступним перерахунком або оплату, що проводиться за вартість прийнятих ресурсів.

Правилами можуть бути передбачені типові договори постачання окремих видів енергії.

Міжнародні правила тлумачення торговельних термінів ІНКОТЕРМС. Залежно від ринку (внутрішнього чи зовнішнього), в межах якого здійснюється товарний обіг господарсько-торговельна діяльність, згідно з ч.2 ст.263 ГК, виступає як внутрішня торгівля або зовнішня торгівля.

Економіка світового господарства забезпечила підприємствам більший, ніж будь-коли, доступ до ринків усього світу. Товари продаються у ширшому ряді країн, у більших обсягах і різноманітні. Але із зростанням обсягів і складності міжнародних торгових відносин, зростає й можливість виникнення непорозумінь та витратних спорів, коли договори купівлі-продажу складаються неналежним чином.

ІНКОТЕРМС – це офіційні правила Міжнародної торгової палати для тлумачення торговельних термінів, полегшують ведення міжнародної торгівлі. Посилання на Інкотермс-2010 в договорі купівлі-продажу чітко визначає відповідні обов'язки сторін та зменшує ризик юридичних ускладнень.

Найчастіше сторони, що укладають контракт, незнайомі з різною практикою ведення торгівлі у відповідних країнах, що може стати причиною непорозумінь, розбіжностей і судових розглядів з витратою часу і коштів. Для вирішення зазначених проблем Міжнародна торговельна палата вперше в 1936р. опублікувала звід міжнародних правил для точного визначення торговельних термінів. Ці правила відомі як ІНКОТЕРМС 1936. Виправлення і доповнення були зроблені в 1953, 1967, 1976, 1980, 1990, 2000 і 2010 рр. для приведення цих правил у відповідність із сучасною практикою міжнародної торгівлі.

Варто зазначити, що сфера дії ІНКОТЕРМС обмежена питаннями, пов'язаними з правами й обов'язками сторін договору купівлі-продажу щодо поставки товарів. Найбільш часто в практиці зустрічаються два варіанти неправильного розуміння ІНКОТЕРМС: 1) вони мають більше відношення до договору перевезення, а не до договору купівлі-продажу; 2) ці правила повинні охоплювати всі обов'язки, які сторони мали наміри включити в договір. Однак, Міжнародна торговельна палата визнає, що ІНКОТЕРМС регулюють відносини між продавцями і покупцями в межах договорів купівлі-продажу і лише у визначених аспектах. Розбіжності, що впливають з/або в зв'язку з договором, повинні вирішуватися відповідно до Правил Арбітражу Міжнародної торгової палати одним або декількома арбітрами, призначеними відповідно до вказаних Правил.

Договір контрактації. За договором контрактації виробник сільськогосподарської продукції зобов'язується передати заготівельному (закупівельному) або переробному підприємству чи організації (контрактанту) вироблену ним продукцію у строки, кількості, асортименті, що передбачені договором, а контрактант зобов'язується сприяти виробникові у виробництві зазначеної продукції, прийняти і оплатити її. Договір контрактації регламентують ст. ст.272-274 ГК та ст.713 ЦК.

До договору контрактації застосовуються загальні положення про купівлю-продаж та положення про договір поставки, якщо інше не встановлено договором або законом.

Договір контрактації – двосторонній, оплатний, консенсуальний. Сторони договору – виробник і заготівельник (контрактант) сільгосппродукції. В ролі

виробника частіше всього виступають сільськогосподарські організації, тобто господарські товариства, виробничі кооперативи, фермерські господарства, які здійснюють підприємницьку діяльність з вирощування та виробництва продукції. Заготівельником можуть бути юридичні особи у формі підприємницьких товариств (заготівельних, переробних, торговельних тощо) або фізичні особи-підприємці, які здійснюють професійну діяльність із закупівлі сільгосппродукції для наступного продажу чи переробки.

Предмет договору – сільгосппродукція, вирощена і вироблена у господарстві її виробника у сирому вигляді, або така, що пройшла первинну обробку. Форма договору – письмова.

Відповідальність за договором контрактації полягає в тому, що за нездачу продукції у строки, передбачені договором контрактації, виробник сплачує контрактанту неустойку в розмірі, встановленому договором, якщо інший розмір не передбачений законом. За невиконання зобов'язання щодо приймання сільськогосподарської продукції безпосередньо у виробника, а також у разі відмови від приймання продукції, пред'явленої виробником у строки і в порядку, що погоджені сторонами, контрактант сплачує виробнику штраф у розмірі п'яти відсотків вартості неприйнятої продукції, враховуючи надбавки і знижки, а також відшкодовує завдані виробникові збитки, а щодо продукції, яка швидко псується, - повну її вартість. У разі якщо продукцію не було своєчасно підготовлено до здавання-приймання і про це не було попереджено контрактанта, виробник відшкодовує контрактанту завдані цим збитки.

4.6 Договір міни: поняття та особливості. Договір безоплатної передачі (дарування)

Договір міни. За договором міни (бартеру) кожна із сторін зобов'язується передати другій стороні у власність один товар в обмін на інший товар.

Загальні положення договору міни регулюють ст.ст. 715-716 ЦК, ст. 293 ГК, Закон України «Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій в галузі зовнішньоекономічної діяльності» від 23.12.1998 р.

ГК, враховуючи особливості господарських правовідносин, визнає, що за договором міни (бартеру) кожна із сторін зобов'язується передати другій стороні у власність, повне господарське відання чи оперативне управління певний товар в обмін на інший товар (ч.1 ст. 293 ГК).

Договір міни є двостороннім, консенсуальним і оплатним. До договору міни застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, положення про договір поставки, договір контрактації або інші договори, елементи яких містяться в договорі міни, якщо це не суперечить суті зобов'язання. Обмін товарами, роботами, послугами за договорами міни не опосередковується рухом грошових коштів, що є головною відмінністю цих договорів від договору купівлі-продажу. Обмін товарів (робіт, послуг), зазвичай, відбувається на основі еквівалентності їх вартості, що, в свою чергу, нерозривно пов'язане із визначенням ціни товарів (робіт, послуг), що обмінюються. Сторони договорів міни мають право самостійно визначати їх вартість без обмежень.

Предметом договору міни є товар, який є у власності сторони на момент укладання договору (рухомі і нерухомі речі, а також інше майно), крім того договором може бути встановлений обмін майна на роботи (послуги). Не може бути об'єктом міни майно, віднесене законодавством до основних фондів, яке належить до державної або комунальної власності, у разі якщо друга сторона договору міни (бартеру) не є відповідно державним чи комунальним підприємством. Міна може здійснюватися як суто господарська операція із притаманними їй обмеженнями, зокрема щодо її суб'єктів, або як цивільно-правова, за якої таких обмежень немає.

Сторонами договору можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Ці сторони не поійменовані, як, наприклад, продавець і покупець у договорі купівлі-продажу, але сторона договору міни вважається продавцем того товару, який вона передає в обмін, і покупцем товару, який вона одержує взамін.

Право власності на обмінювані товари переходить до сторін одночасно після виконання зобов'язань щодо передання майна обома сторонами, якщо інше не встановлено договором або законом. Щодо строків у договорі, то варто зазначити, що одномоментності виконання зобов'язань з обміну товарами закон не вимагає – строки їх передачі можуть не збігатися, також у цьому питанні можливе застосування положень щодо договорів купівлі-продажу, поставки.

Форма договору законом не передбачена, тому стосовно договору міни застосовуються загальні положення законодавства щодо форми договорів.

Змістом договору міни є права та обов'язки сторін, які співпадають. Обов'язками контрагентів за договором міни є передача товарів, необтяжених правами третіх осіб на них. При вилученні за рішенням суду товару в сторони, яка отримала його за договором міни, на користь третьої особи на підставах, що виникли до укладення договору, друга сторона має відшкодувати заподіяні цим збитки попередній стороні (ст. 661 ЦК), а також має право повернення свого майна, отриманого контрагентом за договором міни.

Договір дарування. За договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати у майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність.

Правове регулювання договору дарування забезпечується ст. ст. 717-730 ЦК. Договір опосередковує перехід майна (речей та майнових прав) від однієї особи до іншої поряд з договорами купівлі-продажу, міни. Договір дарування завжди безоплатний, тобто дарувальник не отримує ніякого зустрічного надання з боку обдаровуваного, відтак договір, що встановлює обов'язок обдаровуваного вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, не є договором дарування. Не буде також зустрічним наданням встановлення за договором права користування дарувальником річчю - предметом дарування. Цю ситуацію можна розглядати подвійно: дарувальник зберігає за собою певні права (право користування), які не входили до складу дарунка, або як обтяження предмета дарування правами дарувальника. Важливим для констатації безоплатності є те, що дарувальник не отримує від обдаровуваного нічого нового, що було у нього відсутнє до укладення

договору, а обдарований не надає дарувальникові нічого, що не було б пов'язане з дарунком. Із зазначеного випливає наступна кваліфікуюча ознака договору дарування: наслідками дарування є збільшення майна обдаровуваного за рахунок зменшення майна дарувальника. Ознакою договору дарування є також наявність згоди обдаровуваного на прийняття дарунка. Договір дарування передбачає безстроковий перехід дарунка (речі або права) до обдаровуваного.

Договір дарування може бути як реальний, так і консенсуальний. Договором дарування може бути встановлений обов'язок дарувальника передати дарунок обдаровуваному в майбутньому через певний строк (у певний термін) або у разі настання певної обставини. Отже, консенсуальний договір дарування породжує зобов'язання, за яким дарувальник (боржник) має вчинити певну дію, зокрема передати майно, а обдарований (кредитор) має право вимагати виконання цього обов'язку.

Договір дарування є одностороннім договором: обдарований стає власником речі (або має право вимагати передання йому дарунка), тобто не бере на себе ніяких обов'язків, а дарувальник передає або зобов'язується передати майно, не отримуючи при цьому жодних прав вимоги щодо обдаровуваного. З цього правила є винятки: за договором дарування може бути встановлений обов'язок обдаровуваного вчинити певну дію майнового характеру на користь третьої особи або утриматися від її вчинення (передати грошову суму чи інше майно у власність третій особі, виплачувати ренту, надати право довічного користування дарунком або його частиною, не пред'являти вимог до третьої особи про виселення з дарованого будинку тощо). Дарувальник має право вимагати від обдаровуваного виконання покладеного на нього обов'язку на користь третьої особи, що робить такий договір дарування двостороннім. У разі смерті дарувальника, оголошення його померлим, визнання безвісно відсутнім чи недієздатним виконання обов'язку на користь третьої особи має право вимагати від обдаровуваного та особа, на користь якої встановлений цей обов'язок.

Характерною ознакою договору дарування є особистий характер зобов'язання, яке він породжує. Так, якщо до настання строку (терміну) або відкладальної обставини, встановленої договором дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому, дарувальник чи обдарований помре, договір дарування припиняється.

Предмет договору дарування – рухомі речі, у тому числі гроші та цінні папери, а також нерухомі речі, майнові права, якими дарувальник володіє або котрі можуть виникнути у нього в майбутньому.

Сторонами у договорі дарування можуть бути фізичні особи, юридичні особи, держава Україна, територіальна громада. Закон встановлює певні обмеження щодо укладення договору дарування (на стороні дарувальника) деякими особами, так, батьки (усиновлювачі), опікуни не мають права дарувати майно дітей, підопічних. Закон не передбачає заборони укладення договору дарування щодо малолітніх та недієздатних. Підприємницькі товариства

можуть укласти договір дарування між собою, якщо право здійснювати дарування прямо встановлено установчими документами дарувальника. Це положення не поширюється на право юридичної особи укласти договір пожертви.

Форма договору дарування залежить від матеріального предмета договору. За загальним правилом, в усній формі можуть бути укладені договори, які повністю виконуються сторонами у момент вчинення, за винятком тих, що підлягають нотаріальному посвідченню, державній реєстрації, або коли недодержання письмової форми має наслідком нікчемність договору. Право власності обдаровуваного на дарунок виникає з моменту його прийняття.

Дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування нерухомих речей чи іншого особливо цінного майна, якщо: обдаровуваний умисно вчинив злочин проти життя, здоров'я, власності дарувальника, його батьків, дружини (чоловіка) або дітей; обдаровуваний вчинив умисне вбивство дарувальника, спадкоємці дарувальника мають право вимагати розірвання договору; обдаровуваний створює загрозу безповоротної втрати дарунка, що має для дарувальника велику немайнову цінність; внаслідок недбалого ставлення обдаровуваного до речі, що становить культурну цінність, ця річ може бути знищена або істотно пошкоджена. Дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування, якщо на момент пред'явлення вимоги дарунок є збереженим. У разі розірвання договору дарування обдаровуваний зобов'язаний повернути дарунок у натурі. До вимог про розірвання договору дарування застосовується позовна давність в один рік.

Окремим видом договору дарування є *договір пожертви*, тобто дарування нерухомих і рухомих речей, зокрема грошей та цінних паперів, фізичним особам, юридичним особам, державі, територіальній громаді для досягнення ними певної, наперед обумовленої мети. Сторонами договору пожертви є жертвувач та обдаровуваний. Договір про пожертву завжди реальний та вважається укладеним з моменту прийняття пожертви. До договору про пожертву застосовуються положення про договір дарування, якщо інше не встановлено законом.

4.7 Правове регулювання приватизації державного та комунального майна: поняття, суб'єкти та порядок визначення способу приватизації майна в Україні. Особливості укладання договору купівлі-продажу в процесі приватизації та його зміст

Приватизація державного майна – це платне відчуження майна, що перебуває у державній власності, у тому числі разом із земельною ділянкою державної власності, на якій розташований об'єкт, що підлягає приватизації, на користь фізичних та юридичних осіб, які можуть бути покупцями відповідно до законодавства, з метою підвищення соціально-економічної ефективності виробництва та залучення коштів для здійснення структурної перебудови

національної економіки. Основними пріоритетами приватизації є підвищення ефективності виробництва та мотивації до праці, прискорення структурної перебудови і розвитку економіки України.

Правове забезпечення приватизації в Україні здійснюється Законами України «Про приватизацію державного майна» від 04.03.1993 р., «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» від 06.03.1993 р. та іншими законами, які регулюють особливості приватизації в окремих сферах суспільного життя.

Суб'єктами приватизації є: державні органи приватизації; покупці (їх представники); посередники. Державну політику в сфері приватизації здійснюють Фонд державного майна України, його регіональні відділення та представництва у районах і містах, що становлять єдину систему державних органів приватизації в Україні.

Покупцями об'єктів приватизації можуть бути: громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства; юридичні особи, зареєстровані на території України, крім винятків, визначених в законі; юридичні особи інших держав. Для спільної участі в приватизації громадяни можуть створювати господарські товариства, в тому числі із членів трудового колективу, в порядку, встановленому законодавством України. Господарське товариство членів трудового колективу підприємства, що приватизується, засновується на підставі рішення загальних зборів, у яких брало участь більше 50 відсотків працівників підприємства або їх уповноважених представників. Не можуть бути покупцями: юридичні особи, у майні яких частка державної власності перевищує 25 відсотків; органи державної влади; працівники державних органів приватизації; державні господарські об'єднання, державні холдингові компанії, державні акціонерні товариства (компанії), їх дочірні компанії та підприємства; особи, зареєстровані в офшорній зоні (перелік таких зон визначає Кабінет Міністрів України) чи країнах, включених FATF до списку країн, що не співпрацюють у сфері протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом; особи, які прямо чи опосередковано контролюються особами, визначеними в законі.

Приватизація державного майна здійснюється шляхом: продажу об'єктів приватизації на аукціоні (у тому числі за методом зниження ціни, без оголошення ціни); продажу об'єктів приватизації за конкурсом з відкритістю пропонування ціни за принципом аукціону (далі - конкурс); продажу акцій (часток, паїв), що належать державі у господарських товариствах, на аукціоні, за конкурсом, на фондових біржах та іншими способами, що передбачають загальнодоступність та конкуренцію покупців; продажу на конкурсній основі єдиного майнового комплексу державного підприємства, що приватизується, або контрольного пакета акцій акціонерного товариства при поданні покупцем документів, передбачених законом; викупу об'єктів приватизації; продажу акцій на міжнародних фондових ринках, у тому числі у вигляді депозитарних розписок; іншими способами, які встановлюються спеціальними законами, що регулюють особливості приватизації об'єктів окремих галузей. Створення

колективних підприємств, господарських товариств, крім акціонерних товариств, у процесі приватизації майна державних підприємств (за винятком об'єктів малої приватизації) не допускається.

Продаж об'єктів приватизації на аукціоні, за конкурсом та на фондових біржах здійснюється у порядку, що затверджується Фондом державного майна України, Антимонопольним комітетом України, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. У разі якщо єдиний майновий комплекс, що пропонувався для продажу на аукціоні, конкурсі, не продано, державний орган приватизації може прийняти рішення про його реструктуризацію (в тому числі шляхом створення акціонерного товариства). У разі якщо для участі в аукціоні, конкурсі з продажу об'єкта приватизації подано заяву від одного покупця, зазначений об'єкт може бути проданий безпосередньо такому покупцеві за запропонованою ним ціною, але не нижче початкової ціни. У разі якщо об'єкт, що пропонувався для продажу на аукціоні, конкурсі, не продано, державний орган приватизації може прийняти рішення про продаж такого об'єкта на аукціоні за методом зниження ціни (крім контрольного пакета акцій об'єктів групи Г), під час проведення якого можливе зменшення початкової ціни об'єкта. Ціна продажу об'єкта на аукціоні за методом зниження ціни може знижуватися до рівня фактичного попиту без обмеження мінімальної ціни продажу. У разі якщо пакет акцій, що пропонувався для продажу на аукціоні, конкурсі, не продано, державний орган приватизації може прийняти рішення про продаж такого об'єкта на фондовій біржі, в тому числі шляхом його дроблення (крім контрольного пакета акцій об'єктів групи Г). Об'єкти, не продані на аукціоні за методом зниження ціни на фондовій біржі, в тому числі шляхом дроблення, пропонуються для продажу на аукціоні без оголошення ціни.

Аукціон без оголошення ціни проводиться до остаточного продажу об'єкта. У разі проведення аукціону без оголошення ціни вартість об'єкта продажу не визначається, відомості про початкову ціну не включаються до інформаційного повідомлення, яке за змістом має відповідати вимогам закону. Переможцем аукціону визнається учасник, який запропонував найвищу ціну. Для продажу на аукціоні без оголошення ціни можуть бути запропоновані державні пакети акцій акціонерних товариств, перелік яких затверджує Кабінет Міністрів України за поданням Фонду державного майна України, у разі якщо акціонерне товариство протягом трьох років не провадить господарську діяльність. Підготовка до приватизації та продаж об'єктів групи Г може здійснюватися із залученням на конкурсних засадах радників.

Особливості укладання договору купівлі-продажу в процесі приватизації та його зміст. При приватизації об'єкта державної власності шляхом його викупу, продажу на аукціоні, за конкурсом між продавцем і покупцем укладається відповідний договір купівлі-продажу. Зміни, що вносяться до договорів купівлі-продажу, укладених у процесі приватизації, здійснюються в порядку, що затверджується Фондом державного майна України, та не можуть передбачати: зменшення відповідальності покупця за

невиконання ним зобов'язань; зменшення загального обсягу інвестицій, визначених договором купівлі-продажу.

До договору купівлі-продажу повинні включатися передбачені бізнес-планом чи планом приватизації зобов'язання або зобов'язання сторін, які були визначені умовами аукціону, конкурсу чи викупу, щодо: збереження основних видів діяльності підприємства; технічного переозброєння, модернізації виробництва; виконання встановлених мобілізаційних завдань; погашення боргів із заробітної плати та перед бюджетом, простроченої кредиторської заборгованості підприємства; забезпечення соціальних гарантій працівникам згідно з вимогами трудового законодавства; вимоги та додаткові обмеження природоохоронного законодавства до користування об'єктом.

Виключними умовами для розірвання договору купівлі-продажу об'єкта приватизації в порядку, передбаченому законодавством, є: 1) несплата коштів, визначених договором купівлі-продажу, протягом 60 днів з дня нотаріального посвідчення договору; 2) невиконання або неналежне виконання умов продажу об'єкта і зобов'язань покупця щодо основних напрямів розвитку і функціонування приватизованого об'єкта; 3) невиконання умов договору купівлі-продажу у зв'язку з банкрутством приватизованого підприємства або підприємства, до якого було передано приватизований об'єкт.

У договорі купівлі-продажу чітко визначаються критичні значення неналежного виконання виключних умов (строк, відсоток виконання). До виключних умов не можуть включатися вимоги щодо обсягів і строків внесення інвестицій на розвиток об'єкта приватизації, крім випадків, передбачених законодавством про особливості приватизації окремих видів об'єктів державної власності. Договір має містити положення щодо відповідальності (звільнення від відповідальності) у разі виникнення форс-мажорних обставин (стихійне лихо, обставини непереборної сили тощо). Включення до договору інших зобов'язань покупця допускається за згодою сторін.

Строк виконання зобов'язань, визначених у договорі купівлі-продажу, крім мобілізаційних завдань, не повинен перевищувати п'яти років. Контроль за виконанням умов договору купівлі-продажу здійснює державний орган приватизації. Державний орган приватизації має право залучати органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування (за їх згодою) до здійснення контролю за виконанням умов договору купівлі-продажу. За результатами перевірки виконання умов договору купівлі-продажу складається акт за формою, встановленою Фондом державного майна України.

Договір купівлі-продажу підлягає нотаріальному посвідченню та у випадках, передбачених законом, державній реєстрації. Право власності на об'єкт переходить до покупця після сплати в повному обсязі ціни продажу об'єкта. У разі якщо об'єктом є нерухоме майно (нерухомість), право власності на нього переходить до покупця після державної реєстрації права власності на придбаний об'єкт в установленому законом порядку, яка здійснюється після сплати у повному обсязі ціни продажу об'єкта.

На вимогу однієї із сторін договір купівлі-продажу може бути розірвано або визнано недійсним за рішенням суду в разі невиконання іншою стороною зобов'язань, передбачених договором купівлі-продажу, у визначені строки. При подальшому відчуженні приватизованого об'єкта до нового власника переходять невиконані зобов'язання, що були передбачені договором купівлі-продажу об'єкта приватизації. У разі розірвання в судовому порядку договору купівлі-продажу у зв'язку з невиконанням покупцем договірних зобов'язань приватизований об'єкт підлягає поверненню у державну власність, включаючи земельну ділянку. Порядок повернення в державну власність об'єктів приватизації в разі розірвання або визнання недійсними договорів купівлі-продажу таких об'єктів затверджується Кабінетом Міністрів України. Повторний продаж такого об'єкта проводиться протягом одного року після повернення його у державну власність.

4.8 Порядок закупівлі товарів, робіт та послуг за державні кошти. Відповідальність за порушення порядку закупівель

Правові та економічні засади здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави та територіальної громади встановлює Закон України «Про здійснення державних закупівель» від 06.11.2014 р.

Цей Закон застосовується до всіх замовників та закупівель товарів, робіт і послуг, за умови, що вартість предмета закупівлі (без урахування податку на додану вартість), товару (товарів), послуги (послуг) дорівнює або перевищує 100 тисяч гривень, а робіт - 1 мільйон гривень. Вартість предмета закупівлі товарів, робіт і послуг переглядається кожні 24 місяці з урахуванням індексів споживчих цін, індексів цін виробників промислової продукції з подальшим внесенням відповідних змін до закону.

Закупівлі здійснюються за такими принципами: добросовісна конкуренція серед учасників; максимальна економія та ефективність; відкритість та прозорість на всіх стадіях закупівель; недискримінація учасників; об'єктивна та неупереджена оцінка пропозицій конкурсних торгів; запобігання корупційним діям і зловживанням; вільного переміщення товарів; свободи надання послуг.

Закупівля може здійснюватися шляхом застосування однієї з таких процедур: відкриті торги; двоступеневі торги; запит цінних пропозицій; попередня кваліфікація учасників; переговорна процедура закупівлі. Відкриті торги, тобто здійснення конкурентного відбору учасників з метою визначення переможця торгів (конкурсних торгів) згідно з процедурами, встановленими законом (крім переговорної процедури закупівлі), є основною процедурою закупівлі.

Договір про закупівлю - договір, який укладається між замовником і учасником за результатами проведення процедури закупівлі та передбачає надання послуг, виконання робіт або набуття права власності на товари. Договір про закупівлю укладається в письмовій формі відповідно до

положень ЦК, ГК з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про здійснення державних закупівель».

У разі здійснення закупівлі за рахунок коштів Державного бюджету України і місцевих бюджетів замовник має право передбачати в договорах про закупівлю здійснення попередньої оплати відповідно до вимог бюджетного законодавства. Учасник - переможець процедури закупівлі під час укладення договору повинен надати дозвіл або ліцензію на провадження певного виду господарської діяльності, якщо отримання такого дозволу або ліцензії на провадження такого виду діяльності передбачено законодавством.

Забороняється укладання договорів, які передбачають оплату замовником товарів, робіт і послуг до/без проведення процедур закупівель, крім випадків, передбачених законом. Умови договору про закупівлю не повинні відрізнятися від змісту пропозиції конкурсних торгів або цінової пропозиції (у тому числі ціни за одиницю товару) переможця процедури закупівлі.

Істотні умови договору про закупівлю не можуть змінюватися після його підписання до виконання зобов'язань сторонами в повному обсязі, крім випадків: 1) зменшення обсягів закупівлі, зокрема з урахуванням фактичного обсягу видатків замовника; 2) зміни ціни за одиницю товару не більше ніж на 10 відсотків у разі коливання ціни такого товару на ринку за умови, що зазначена зміна не призведе до збільшення суми, визначеної в договорі; 3) покращення якості предмета закупівлі за умови, що таке покращення не призведе до збільшення суми, визначеної в договорі; 4) продовження строку дії договору та виконання зобов'язань щодо передання товару, виконання робіт, надання послуг у разі виникнення документально підтверджених об'єктивних обставин, що спричинили таке продовження, у тому числі непереборної сили, затримки фінансування витрат замовника за умови, що такі зміни не призведуть до збільшення суми, визначеної в договорі; 5) узгодженої зміни ціни в бік зменшення (без зміни кількості (обсягу) та якості товарів, робіт і послуг); 6) зміни ціни у зв'язку із зміною ставок податків і зборів пропорційно до змін таких ставок; 7) зміни встановленого згідно із законодавством органами державної статистики індексу інфляції, зміни курсу іноземної валюти у разі встановлення в договорі про закупівлю порядку зміни ціни залежно від зміни такого курсу, зміни біржових котирувань, регульованих цін (тарифів) і нормативів, які застосовуються в договорі про закупівлю; 8) зміни умов у зв'язку із застосуванням положень спеціального закону.

Дія договору про закупівлю може продовжуватися на строк, достатній для проведення процедури закупівлі на початку наступного року, в обсязі, що не перевищує 20 відсотків суми, визначеної в договорі, укладеному в попередньому році, якщо видатки на цю мету затверджено в установленому порядку.

За порушення вимог щодо державних закупівель товарів, робіт та послуг члени комітету з конкурсних торгів замовника (генерального замовника), члени органу оскарження, службові (посадові) особи Уповноваженого органу, службові особи органів, що здійснюють казначейське обслуговування

бюджетних коштів (обслуговуючого банку), несуть відповідальність згідно із законами України.

Питання для самоконтролю:

1. Предмет договору купівлі-продажу.
2. Ознаки договору купівлі-продажу.
3. Види договору купівлі-продажу.
4. Загальна характеристика договору роздрібною купівлі-продажу.
5. Порядок заняття торговельною діяльністю.
6. Основні положення правил обслуговування населення.
7. Права та обов'язки споживачів.
8. Види юридичної відповідальності суб'єктів підприємництва за порушення торговельного обслуговування покупців.
9. Ознаки договору оптової купівлі-продажу.
10. Зміст правового статусу суб'єкта оптової торгівлі.
11. Поняття та ознаки товарної біржі.
12. Договір постачання, його сторони та істотні умови.
13. Призначення міжнародних правил тлумачення торговельних термінів «ІНКОТЕРМС».
14. Особливості договору контрактації.
15. Договір міни та його риси.
16. Характеристика договору безоплатної передачі (дарування).
17. Приватизація державного майна в Україні: поняття, принципи.
18. Особливості укладання договору купівлі-продажу в процесі приватизації.
19. Порядок здійснення державних закупівель в Україні.
20. Істотні умови договору про закупівлю товарів, робіт та послуг.

Тематика реферативних повідомлень

1. Види договору купівлі-продажу згідно чинного законодавства.
2. Особливості договору роздрібною купівлі-продажу.
3. Особливості проведення відкритих торгів в процесі державних закупівель.
4. Юридична відповідальність за порушення договору купівлі-продажу в процесі приватизації.

ТЕМА 5. ДОГОВОРИ ПРО ПЕРЕДАЧУ МАЙНА В КОРИСТУВАННЯ

- 5.1 Договір найму (оренди): поняття, предмет, зміст, оплата. Суборенда. Підстави для відмови та розірвання договору оренди.
- 5.2 Види договорів оренди. Договір прокату: поняття та особливості.
- 5.3 Договір оренди державного та комунального майна: предмет, суб'єкти, особливості. Правові наслідки припинення або розірвання договору оренди державного та комунального майна.
- 5.4 Договір лізингу: істотні умови та види. Особливості фінансового лізингу.
- 5.5 Концесійний договір: поняття, сторони, істотні умови, види.

Питання для самоконтролю

Тематика реферативних повідомлень

5.1 Договір найму (оренди): поняття, предмет, зміст, оплата. Суборенда. Підстави для відмови та розірвання договору оренди

За *договором найму* (оренди) наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві майно у користування за плату на певний строк.

Договір найму (оренди) регулюється ст. ст.759-786 ЦК та ст. ст.283-291 ГК. Основними ознаками договору найму слід вважати: надання наймодавцем наймачеві майна у користування на певний строк за плату.

Договір найму (оренди) є двостороннім, оскільки права однієї сторони договору кореспондують обов'язкам іншої. Договір може бути як реальним (з моменту передання наймодавцем майна наймачеві), так і консенсуальним (права та обов'язки сторін за договором можуть виникати з моменту досягнення сторонами згоди за всіма істотними умовами). Договір найму (оренди) є оплатним, строковим, оскільки майно передається наймачеві у користування на певний строк, після перебігу якого воно підлягає поверненню.

Сторонами договору є: наймодавець (орендодавець) та наймач (орендар). Наймодавцем є особа, яка передає або зобов'язується передати майно у користування іншій стороні. Наймачем є особа, котра приймає це майно від наймодавця для користування на певний строк та сплачує плату за користування. Наймодавцем може бути будь-яка фізична чи юридична особа як приватного, так і публічного права, хоча в окремих випадках можливо застосування обмеження суб'єктного складу.

Предметом договору найму (оренди) може бути річ, яка визначена індивідуальними ознаками і яка зберігає свій первісний вигляд при неодноразовому використанні (неспоживна річ), а також майнові права. Законом можуть бути встановлені види майна, що не можуть бути предметом договору найму.

Істотною умовою договору оренди є *плата*. Відповідно до ст. 762 ЦК за користування майном з наймача справляється плата, розмір якої визначається договором найму. Якщо розмір плати не встановлений договором, він визначається з урахуванням споживчої якості речі та інших обставин, які мають істотне значення. Плата за користування майном може вноситися за вибором

сторін у грошовій або натуральній формі згідно договору найму. Крім того, договором або законом може бути встановлено періодичний перегляд, зміну (індексацію) розміру плати за користування майном. Наймач має право вимагати зменшення плати, якщо через обставини, за які він не відповідає, можливість користування майном істотно зменшилася. Плата за користування майном вноситься щомісячно, якщо інше не встановлено договором.

Договір найму укладається на *строк*, встановлений договором. Якщо строк найму не встановлений, договір найму вважається укладеним на невизначений строк, за якого кожна із сторін може відмовитися від договору в будь-який час, письмово попередивши про це другу сторону за один місяць, а у разі найму нерухомого майна – за три місяці. Договором або законом може бути встановлений інший строк для попередження про відмову від договору найму, укладеного на невизначений строк. Законом можуть бути встановлені максимальні (граничні) строки договору найму окремих видів майна. Якщо до спливу встановленого законом максимального строку найму жодна із сторін не відмовилася від договору, укладеного на невизначений строк, він припиняється зі спливом максимального строку договору. Договір найму, строк якого перевищує встановлений законом максимальний строк, вважається укладеним на строк, що відповідає максимальному строку. Якщо наймач продовжує користуватися майном після закінчення строку договору найму, то, за відсутності заперечень наймодавця протягом одного місяця, договір вважається поновленим на строк, який був раніше встановлений договором.

Права та обов'язки сторін. Право передання майна у найм має власник речі або особа, якій належать майнові права. Наймодавцем може бути також особа, уповноважена на укладення договору найму. Наймодавець зобов'язаний передати наймачеві майно у користування негайно або у строк, встановлений договором найму. Якщо наймодавець не передає наймачеві майно, наймач має право за своїм вибором: 1) вимагати від наймодавця передання майна і відшкодування збитків, завданих затримкою; 2) відмовитися від договору найму і вимагати відшкодування завданих йому збитків.

Наймодавець зобов'язаний передати наймачеві річ у комплекті і у стані, що відповідають умовам договору найму та її призначенню. Наймодавець зобов'язаний попередити наймача про особливі властивості та недоліки речі, які йому відомі і які можуть бути небезпечними для життя, здоров'я, майна наймача або інших осіб або призвести до пошкодження самої речі під час користування нею. Наймач зобов'язаний у присутності наймодавця перевірити справність речі. Якщо наймач у момент передання речі в його володіння не переконається у її справності, річ вважається такою, що передана йому в належному стані.

Наймодавець може гарантувати якість речі протягом всього строку найму. Якщо у речі, яка була передана наймачеві з гарантією якості, виявляться недоліки, що перешкоджають її використанню відповідно до договору, наймач має право за своїм вибором вимагати: 1) заміни речі, якщо це можливо; 2) відповідного зменшення розміру плати за користування річчю; 3) безоплатного

усунення недоліків речі або відшкодування витрат на їх усунення; 4) розірвання договору і відшкодування збитків, які були йому завдані.

У разі зміни власника речі, переданої у найм, до нового власника переходять права та обов'язки наймодавця. Сторони можуть встановити у договорі найму, що у разі відчуження наймодавцем речі договір найму припиняється. Передання у найм речі, що була застрахована наймодавцем, не припиняє чинності договору страхування.

Наймач зобов'язаний користуватися річчю відповідно до її призначення та умов договору. Якщо наймач користується річчю, переданою йому у найм, не за її призначенням або з порушенням умов договору найму, наймодавець має право вимагати розірвання договору та відшкодування збитків. Наймач має право змінювати стан речі, переданої йому у найм, лише за згодою наймодавця. Наймач, який затримав повернення речі наймодавцеві, несе ризик її випадкового знищення або випадкового пошкодження.

Наймач може поліпшити річ, яка є предметом договору найму, лише за згодою наймодавця. Якщо поліпшення можуть бути відокремлені від речі без її пошкодження, наймач має право на їх вилучення. Якщо поліпшення речі зроблено за згодою наймодавця, наймач має право на відшкодування вартості необхідних витрат або на зарахування їх вартості в рахунок плати за користування річчю. Якщо наймач без згоди наймодавця зробив поліпшення, які не можна відокремити без шкоди для речі, він не має права на відшкодування їх вартості. Наймач зобов'язаний усунути погіршення речі, які сталися з його вини. У разі неможливості відновлення речі наймодавець має право вимагати відшкодування завданих йому збитків. Наймач не відповідає за погіршення речі, якщо це сталося внаслідок нормального її зношення або упущень наймодавця. Наймачеві належить право власності на плоди, продукцію, доходи, одержані ним у результаті користування річчю, переданою у найм.

Піднайм. Передання наймачем речі у користування іншій особі (піднайм) можливе лише за згодою наймодавця, якщо інше не встановлено договором або законом. Строк договору піднайму не може перевищувати строку договору найму. До договору піднайму застосовуються положення про договір найму.

Питання суборенди регулюється Законом України «Про оренду державного та комунального майна» від 10.04.1992 р. Згідно ст. 22 Закону передача цілісних майнових комплексів у суборенду забороняється. Орендар має право передати в суборенду нерухоме та інше окреме індивідуально визначене майно (окремі верстати, обладнання, транспортні засоби, нежилі приміщення тощо), якщо інше не передбачено договором оренди. При цьому строк надання майна у суборенду не може перевищувати терміну дії договору оренди. Плата за суборенду майна, яку отримує орендар, не повинна перевищувати орендної плати орендаря за майно, що передається в суборенду. Різниця між нарахованою платою за суборенду і тією її частиною, яку отримує орендар, спрямовується до державного або місцевого бюджету.

Контроль та визначенням розміру плати за суборенду та спрямуванням її (в частині, що перевищує суму орендної плати за майно, яке передається в суборенду) до відповідного бюджету покладається на орендодавців, зазначених в законі. Порядок використання плати за суборенду майна визначається: Кабінетом Міністрів України – для об'єктів, що перебувають у державній власності; органами місцевого самоврядування - для об'єктів, що перебувають у комунальній власності.

Підстави для відмови та розірвання договору оренди. Одностороння відмова від договору оренди не допускається. Договір найму (оренди) припиняється: у разі смерті фізичної особи – наймача, якщо інше не встановлено договором або законом та у разі ліквідації юридичної особи, яка була наймачем або наймодавцем (ст.781 ЦК); а також у разі закінчення строку, на який його було укладено договір; викупу (приватизації) об'єкта оренди та загибелі (знищення) об'єкта оренди (ч.2 ст.291 ГК). Наймодавець має право відмовитися від договору найму і вимагати повернення речі, якщо наймач не вносить плату за користування річчю протягом трьох місяців підряд. За таких обставин договір є розірваним з моменту одержання наймачем повідомлення наймодавця про відмову від договору.

Наймодавець має право вимагати розірвання договору найму, якщо: 1) наймач користується річчю всупереч договору або призначенню речі; 2) наймач без дозволу наймодавця передав річ у користування іншій особі; 3) наймач своєю недбалою поведінкою створює загрозу пошкодження речі; 4) наймач не приступив до проведення капітального ремонту речі, якщо обов'язок проведення капітального ремонту був покладений на наймача.

Наймач має право вимагати розірвання договору найму, якщо: 1) наймодавець передав у користування річ, якість якої не відповідає умовам договору та призначенню речі; 2) наймодавець не виконує свого обов'язку щодо проведення капітального ремонту речі. У разі припинення договору найму наймач зобов'язаний негайно повернути наймодавцеві річ у стані, в якому вона була одержана, з урахуванням нормального зносу, або у стані, який було обумовлено в договорі. Якщо наймач не виконує обов'язку щодо повернення речі, наймодавець має право вимагати від наймача сплати неустойки у розмірі подвійної плати за користування річчю за час прострочення.

До вимог про відшкодування збитків у зв'язку з пошкодженням речі, яка була передана у користування наймачеві, а також до вимог про відшкодування витрат на поліпшення речі застосовується позовна давність в один рік. Перебіг позовної давності щодо вимог наймодавця починається з моменту повернення речі наймачем, а щодо вимог наймача – з моменту припинення договору найму.

5.2 Види договорів оренди. Договір прокату: поняття та особливості

Сфера застосування договору найму визначається з урахуванням його суб'єктного складу (він може укладатися між будь-якими учасниками цивільних відносин) та об'єктів найму.

За цим критерієм об'єкту договори найму (оренди) згідно ЦК можна класифікувати на наступні види: договір піднайму; договір прокату; договір найму земельної ділянки; договір найму будівлі або іншої капітальної споруди; договір найму транспортного засобу; договір оренди державного і комунального майна; договір найму житла.

Договір прокату. За договором прокату наймодавець, який здійснює підприємницьку діяльність з передання речей у найм, передає або зобов'язується передати рухому річ наймачеві у користування за плату на певний строк. Договір прокату регулює ЦК (ст. ст. 787-791).

Положення ЦК передбачають можливість застосування договору прокату не лише для задоволення побутових потреб фізичних осіб, мова йде про договір, предмет якого може використовуватися і для виробничих потреб, якщо це буде обумовлено в договорі. Наймачами можуть бути фізичні особи, фізичні особи-підприємці та юридичні особи, що здійснюють підприємницьку діяльність

Договір прокату законодавчо сконструйований як самостійний вид договору найму (оренди), який має свої відмінності від останнього, однак, якщо інше не встановлено спеціальним законом, до договору прокату субсидіарно застосовуються загальні положення про найм (оренду).

Договір прокату є двостороннім, оплатним (плата за прокат речі встановлюється за тарифами наймодавця), строковим, може бути як реальним, так і консенсуальним. ЦК не висуває окремих вимог до форми договору прокату, тому він може бути укладений в будь-якій формі, якщо інше не буде передбачено у типових умовах договору прокату.

Особливості договору прокату полягають в наступному. По-перше, це договір приєднання, тобто наймодавець може передбачити типові умови договору прокату, а наймач для укладення цього договору лише приєднується до запропонованих пропозицій в цілому і не може висувати свої вимоги до умов договору. По-друге, договір прокату є публічним договором, який означає, що наймодавець взяв на себе публічні зобов'язання здійснювати підприємницьку діяльність з передання речей у найм кожному, хто звертається (публічна оферта). По-третє, предметом договору прокату є рухома річ, яка використовується для задоволення побутових невиробничих потреб, хоча предмет договору може використовуватися для виробничих потреб, якщо це встановлено договором. По-четверте, наймодавцем за цим договором може виступати тільки суб'єкт підприємницької діяльності, найчастіше – спеціалізовані юридичні особи, однак можуть бути і фізичні особи-підприємці. По-п'яте, наймодавець у договорі прокату має такі ж права і свободи, як і в договорі найму, однак він здійснює ремонт речі за свій рахунок, якщо не доведе, що пошкодження речі сталося з вини наймача, крім того наймодавець встановлює тарифи на оплату за прокат речі. Права та обов'язки наймача також тотожні статусу наймача в договорі найму (оренди), однак за договором прокату він не має права на укладення договору піднайму, переважного права на купівлю речі у разі її продажу наймодавцем, але наймач має право

відмовитися від договору прокату і повернути річ у будь-який час наймодавцеві зі зменшенням плати відповідно до тривалості фактичного користування нею.

5.3 Договір оренди державного та комунального майна: предмет, суб'єкти, особливості. Правові наслідки припинення або розірвання договору оренди державного та комунального майна

Орендою є засноване на договорі строкове платне користування майном, необхідним орендареві для здійснення підприємницької та іншої діяльності. Правове регулювання оренди майна здійснюється ГК, ЦК, Законом України «Про оренду державного та комунального майна» від 10.04.1992 р. та іншими актами законодавства.

Державну політику у сфері оренди державного та комунального майна здійснюють: Кабінет Міністрів України, Фонд державного майна України, його регіональні відділення та представництва – щодо державного майна; органи місцевого самоврядування – щодо майна, яке перебуває в комунальній власності.

Об'єктами оренди є: цілісні майнові комплекси підприємств, їх структурні підрозділи, тобто господарські об'єкти з завершеним циклом виробництва продукції (робіт, послуг) з наданим ним земельною ділянкою, на якій вони розміщені, автономними інженерними комунікаціями, системою енергопостачання; нерухоме майно (будівлі, споруди, нежитлові приміщення) та інше окреме індивідуально визначене майно підприємств; майно, що не увійшло до статутного капіталу господарських товариств, створених у процесі приватизації (корпоратизації); захисні споруди цивільного захисту із збереженням їх цільового призначення, крім зазначених у законі випадках. Нерухоме майно органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, що не використовується зазначеними органами для здійснення своїх функцій, може бути передано в оренду без права викупу орендарем та передачі в суборенду. Не можуть бути об'єктами оренди: цілісні майнові комплекси державних підприємств, їх структурних підрозділів, що здійснюють діяльність, передбачену законом; цілісні майнові комплекси казенних підприємств; майно підприємств, що провадять діяльність у сфері метрології, сертифікації та стандартизації; об'єкти космічної діяльності тощо (ч.2 ст.4 Закону).

Сторонами договору оренди є орендодавець та орендар. *Орендарями* державного та комунального майна можуть бути господарські товариства, створені членами трудового колективу підприємства, інші юридичні особи та громадяни України, фізичні та юридичні особи іноземних держав, міжнародні організації та особи без громадянства. Фізична особа, яка бажає укласти договір оренди державного майна з метою використання його для підприємницької діяльності, має бути суб'єктом підприємницької діяльності. *Орендодавцями* є: Фонд державного майна України, його регіональні відділення та представництва – щодо цілісних майнових комплексів підприємств, їх структурних підрозділів та нерухомого майна, а також майна,

що не увійшло до статутного капіталу господарських товариств, створених у процесі приватизації (корпоратизації), що є державною власністю, крім майна, що належить до майнового комплексу Національної академії наук України та галузевих академій наук, а також майна, що належить вищим навчальним закладам та/або науковим установам, що надається в оренду науковим паркам та їхнім партнерам; органи, уповноважені органами місцевого самоврядування управляти майном, – щодо цілісних майнових комплексів підприємств, їх структурних підрозділів та нерухомого майна, яке перебуває у комунальній власності; державне підприємство із забезпечення функціонування дипломатичних представництв та консульських установ іноземних держав, міжнародних міжурядових організацій в Україні – щодо нерухомого майна та іншого окремого індивідуально визначеного майна підприємства, що передається відповідним представництвам та установам іноземних держав, представництвам міжнародних міжурядових організацій в Україні; підприємства, установи та організації – щодо нерухомого майна, загальна площа якого не перевищує 200 квадратних метрів на одне підприємство, установу, організацію, та іншого окремого індивідуально визначеного майна.

Особливості договору. Договір оренди державного та комунального майна – двосторонній, оплатний, консенсуальний, тобто договір оренди є укладеним з моменту досягнення домовленості з усіх істотних умов і підписання сторонами тексту договору.

Надаючи важливого значення договору оренди майна, законодавець спеціально визначив *істотні умови* договору, до яких відносять: об'єкт оренди (склад і вартість майна з урахуванням її індексації); термін, на який укладається договір оренди (за погодженням сторін, але не може бути меншим, ніж п'ять років, якщо орендар не пропонує менший термін); орендна плата з урахуванням її індексації (орендар вносить орендну плату незалежно від наслідків діяльності, як правило, у грошовій формі, іноді за згодою сторін у натуральній або грошово-натуральній формі); порядок використання амортизаційних відрахувань, якщо їх нарахування передбачено законом; відновлення орендованого майна та умови його повернення; виконання зобов'язань; забезпечення виконання зобов'язань – неустойка (штраф, пеня), порука, завдаток, гарантія тощо; порядок здійснення орендодавцем контролю за станом об'єкта оренди; відповідальність сторін; страхування орендарем взятого ним в оренду майна; обов'язки сторін щодо забезпечення пожежної безпеки орендованого майна.

Ризик випадкової загибелі чи пошкодження об'єкта оренди несе орендодавець, якщо інше не встановлено договором оренди. Одностороння відмова від договору оренди не допускається. Договір оренди припиняється в разі: закінчення строку, на який його було укладено; приватизації об'єкта оренди орендарем (за участю орендаря); банкрутства орендаря; загибелі об'єкта оренди; ліквідації юридичної особи, яка була орендарем або орендодавцем. Договір оренди може бути розірвано за погодженням сторін, а також на

вимогу однієї із сторін за рішенням суду у разі невиконання сторонами своїх зобов'язань та з інших підстав, передбачених законодавчими актами.

Правові наслідки припинення або розірвання договору оренди. У разі розірвання договору оренди, закінчення строку його дії та відмови від його продовження або банкрутства орендаря він зобов'язаний повернути орендодавцеві об'єкт оренди на умовах, зазначених у договорі оренди. Якщо орендар допустив погіршення стану орендованого майна або його загибель, він повинен відшкодувати орендодавцеві збитки, якщо не доведе, що погіршення або загибель майна сталися не з його вини.

Орендар вправі залишити за собою проведені ним поліпшення орендованого майна, здійснені за рахунок власних коштів, якщо вони можуть бути відокремлені від майна без заподіяння йому шкоди. Якщо орендар за рахунок власних коштів здійснив за згодою орендодавця поліпшення орендованого майна, які неможливо відокремити від майна без заподіяння йому шкоди, орендодавець зобов'язаний компенсувати йому зазначені кошти в межах збільшення в результаті цих поліпшень вартості орендованого майна, визначеної в установленому законом порядку, яке відбулося в результаті таких поліпшень, якщо інше не визначено договором оренди. Вартість поліпшень орендованого майна, зроблених орендарем без згоди орендодавця, які не можна відокремити без шкоди для майна, компенсації не підлягає.

У разі припинення договору оренди за обставин, зазначених у законі, орендар окремого індивідуально визначеного майна зобов'язаний повернути це майно орендодавцю. У разі припинення за цих же обставин договору оренди цілісного майнового комплексу підприємства, його структурного підрозділу орендар за згодою орендодавця передає об'єкт оренди органу, який здійснював повноваження з управління відповідним майном до укладення договору. Зазначений орган або його правонаступник зобов'язаний протягом тридцяти днів прийняти об'єкт оренди в своє управління. Орендар може зажадати повернення орендованого майна з незаконного володіння, усунення перешкод у користуванні ним, відшкодування шкоди, завданої майну громадянами і юридичними особами, включаючи орендодавця.

Контроль за використанням майна, переданого в оренду, покладається на органи, які відповідно до законодавства здійснюють державну політику у сфері оренди; за використанням іншого окремого індивідуально визначеного майна, переданого в оренду, контроль здійснюють органи, уповноважені управляти підприємством, яке є орендодавцем цього майна.

5.4 Договір лізингу: істотні умови та види. Особливості фінансового лізингу

Нормативне регулювання лізингових відносин в Україні вперше було здійснено Законом України «Про лізинг» від 16.12.1997 р., хоча лізинг як вид майнового найму був відомий давно і застосовувався на практиці задовго до прийняття закону. В сучасних умовах відносини щодо лізингу регулюються §6

глави 58 ЦК, § 5 глави 30 ГК, Законом України «Про фінансовий лізинг» від 16.12.1997 р.

За *договором лізингу* одна сторона (лізингодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (лізингоодержувачеві) у користування майно, що належить лізингодавцю на праві власності і було набуто ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем (прямий лізинг), або майно, спеціально придбане лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов (непрямий лізинг), на певний строк і за встановлену плату (лізингові платежі).

Договір лізингу – двосторонній та оплатний, може бути як реальний (для укладення договору недостатньо домовленості за всіма істотними умовами, а необхідна передача речі – предмету лізингу), так і консенсуальний. Крім того, до договору лізингу застосовуються загальні положення про найм (оренду) з урахуванням особливостей, встановлених законодавством. Також до відносин, пов'язаних з лізингом, застосовуються загальні положення про купівлю-продаж та положення про договір поставки, якщо інше не встановлено законом.

Предметом договору лізингу може бути неспоживна річ, визначена індивідуальними ознаками, віднесена відповідно до законодавства до основних фондів. ГК конкретизує предмет лізингу, зазначаючи, що об'єктом лізингу може бути нерухоме і рухоме майно, призначене для використання як основні фонди, не заборонене законом до вільного обігу на ринку і щодо якого немає обмежень про передачу його в лізинг (ч.3 ст.292). Не можуть бути предметом договору лізингу земельні ділянки та інші природні об'єкти, а також інші речі, встановлені законом, наприклад, цілісні майнові комплекси державних (комунальних) підприємств та їх структурних підрозділів.

Сторонами договору є лізингодавець і лізингоодержувач. Лізингодавцем є юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу, яким є фізична чи юридична особа, котра отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця. Договір лізингу має бути укладений в письмовій формі.

Істотними умовами договору лізингу є: предмет лізингу; строк, на який лізингоодержувачу надається право користування предметом лізингу; розмір лізингових платежів; інші умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди.

Лізингодавець має право: 1) інвестувати на придбання предмета лізингу як власні, так і залучені та позичкові кошти; 2) здійснювати перевірки дотримання лізингоодержувачем умов користування предметом лізингу та його утримання; 3) відмовитися від договору лізингу у випадках, передбачених договором лізингу або законом; 4) вимагати розірвання договору та повернення предмета лізингу у передбачених законом та договором випадках; та ін. Лізингодавець зобов'язаний: 1) у передбачені договором строки надати лізингоодержувачу предмет лізингу у стані, що відповідає його призначенню та умовам договору; 2) попередити лізингоодержувача про відомі йому особливі властивості та недоліки предмета лізингу, що можуть становити

небезпеку для життя, здоров'я, майна лізингоодержувача чи інших осіб або призводити до пошкодження самого предмета лізингу під час користування ним; 3) відповідно до умов договору своєчасно та у повному обсязі виконувати зобов'язання щодо утримання предмета лізингу та ін.

Лізингоодержувач має право: 1) обирати предмет лізингу та продавця або встановити специфікацію предмета лізингу і доручити вибір лізингодавцю; 2) відмовитися від прийняття предмета лізингу, який не відповідає його призначенню та/або умовам договору, специфікаціям; 3) вимагати розірвання договору лізингу або відмовитися від нього у передбачених законом та договором лізингу випадках та ін. Лізингоодержувач зобов'язаний: 1) прийняти предмет лізингу та користуватися ним відповідно до його призначення та умов договору; 2) своєчасно та у повному обсязі виконувати зобов'язання щодо утримання предмета лізингу, підтримувати його у справному стані; 3) своєчасно сплачувати лізингові платежі та ін.

ГК зазначає, що залежно від особливостей здійснення лізингових операцій лізинг може бути двох видів: фінансовий чи оперативний. Особливість *оперативного* лізингу полягає в тому, що договір укладається на значно менший строк, ніж строк повної амортизації речі, яка є предметом лізингу. За формою здійснення виділяють лізинг зворотний, міжнародний, пайовий тощо. Під *зворотним* лізингом розуміють відносини, коли власник відчужує покупцеві майно і одночасно це ж майно колишній власник приймає від покупця у лізинг. Під *міжнародним* лізингом розуміють, як правило, договір лізингу, що укладається суб'єктами лізингу, які перебувають під юрисдикцією різних держав, або у разі, якщо майно чи платежі перетинають державні кордони. *Пайовий* лізинг – це здійснення лізингу на основі укладення багатостороннього договору із залученням одного або декількох кредиторів, які беруть участь у здійсненні лізингу, інвестуючи свої кошти.

Особливості фінансового лізингу. За *договором фінансового лізингу* лізингодавець зобов'язується набути у власність річ у продавця відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов і передати її у користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі) (ст.1 Закону України «Про фінансовий лізинг»).

Фінансовий лізинг є різновидом лізингу, який характеризується тим, що на відміну від прямого лізингу і оренди, у відносинах фінансового лізингу можуть брати участь декілька сторін, так суб'єктами лізингу можуть бути: лізингодавець, лізингоодержувач, продавець (постачальник) – фізична або юридична особа, в якій лізингодавець набуває річ, що в наступному буде передана як предмет лізингу лізингоодержувачу; інші юридичні або фізичні особи, які є сторонами договору лізингу. Строк користування річчю за договором фінансового лізингу, як правило, порівняний зі строком повної її амортизації та за будь-яких умов не може бути меншим одного року.

Лізингоодержувач має право відмовитися від договору лізингу в односторонньому порядку, письмово повідомивши про це лізингодавця, у

разі якщо прострочення передачі предмета лізингу становить більше 30 днів, за умови, що договором лізингу не передбачено іншого строку. В такому випадку лізингоодержувач має право вимагати відшкодування збитків, у тому числі повернення платежів, що були сплачені лізингодавцю до такої відмови.

Лізингодавець має право відмовитися від договору лізингу та вимагати повернення предмета лізингу від лізингоодержувача у безспірному порядку на підставі виконавчого напису нотаріуса, якщо лізингоодержувач не сплатив лізинговий платіж частково або у повному обсязі та прострочення сплати становить більше 30 днів. Відмова від договору лізингу є вчиненою з моменту, коли інша сторона довідалася або могла довідатися про таку відмову.

Закон дозволяє сублізинг, тобто вид піднайму предмета лізингу, у відповідності з яким лізингоодержувач за договором лізингу передає третім особам (лізингоодержувачам за договором сублізингу) у користування за плату на погоджений строк відповідно до умов договору сублізингу предмет лізингу, отриманий раніше від лізингодавця за договором лізингу. Обов'язковою умовою договору сублізингу є згода лізингодавця за договором лізингу, що надається в письмовій формі.

5.5 Концесійний договір: поняття, сторони, істотні умови, види

Відповідно до ГК *концесія* – це надання з метою задоволення суспільних потреб уповноваженим органом державної влади чи органом місцевого самоврядування на підставі концесійного договору на платній та строковій основі вітчизняним або іноземним суб'єктам господарювання (концесіонерам) права на створення (будівництво) та/або управління (експлуатацію) об'єктом концесії за умови взяття концесіонером на себе відповідних зобов'язань, майнової відповідальності і підприємницького ризику (ч.1 ст.406). Відносинам, пов'язаним з концесійною діяльністю, присвячені глава 40 ГК, глава 76 ЦК, Закон України «Про концесії» від 16.07.1999 р., постанови Кабінету Міністрів України «Про реєстр концесійних договорів» від 18.01.2000 р., «Про затвердження Типового концесійного договору» від 12.04. 2000 р. №643 та ін.

Договір концесії (концесійний договір) – це договір, відповідно до якого уповноважений орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування (концесієдавець) надає на платній та строковій основі суб'єкту підприємницької діяльності (концесіонеру) право створити (побудувати) об'єкт концесії чи суттєво його поліпшити та (або) здійснювати його управління (експлуатацію) відповідно до закону з метою задоволення громадських потреб.

Стосовно термінології слід зауважити, що договір концесії та договір комерційної концесії – це дві самостійні правові конструкції.

Договір концесії – консенсуальний, двосторонній, оплатний. *Сторонами* договору концесії є концесіонер та концесієдавець. Концесіонер – це суб'єкт підприємницької діяльності, який відповідно до закону на підставі договору отримав концесію. На стороні концесіонера можуть виступати декілька осіб. Концесієдавець – це орган виконавчої влади або відповідний орган місцевого

самоврядування, уповноважений відповідно Кабінетом Міністрів України чи органами місцевого самоврядування на укладення концесійного договору. Форма договору концесії затверджена Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового концесійного договору» від 12.04. 2000 р. №643, крім того, договір підлягає реєстрації Фондом державного майна України у відповідному державному реєстрі або у виконавчому органі відповідної ради з повідомленням Фонду державного майна України, якщо об'єктом концесії є об'єкт комунальної власності.

Закон України визначає сфери господарської діяльності, в яких дозволяється надавати об'єкти державної та комунальної власності в концесію, зокрема: водопостачання та водовідведення у порядку, визначеному Законом України «Про особливості передачі в оренду чи концесію об'єктів у сферах тепlopостачання, водопостачання та водовідведення, що перебувають у комунальній власності» від 21.10.2010 р.; забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних систем; надання послуг міським громадським транспортом; збирання та утилізація сміття, оброблення відходів; будівництво (комплекс дорожньо-будівельних робіт, пов'язаних з будівництвом, реконструкцією, капітальним ремонтом) та/або експлуатація автомобільних доріг, об'єктів дорожнього господарства, інших дорожніх споруд та ін.

Об'єктами права державної чи комунальної власності, які надаються у концесію, є: майно підприємств, їхніх структурних підрозділів, що є цілісними майновими комплексами або системою цілісних майнових комплексів, яке використовується для забезпечення завершеного циклу виробництва продукції (робіт, послуг) у сферах діяльності, що визначені законом; об'єкти незавершеного будівництва та законсервовані об'єкти, які можуть бути побудовані з метою їх використання для надання послуг по задоволенню громадських потреб у визначених сферах діяльності; спеціально збудовані об'єкти відповідно до умов концесійного договору для задоволення громадських потреб у сферах діяльності, що визначені законом.

Обмеження концесійної діяльності полягає в тому, що передача концесіонером своїх майнових прав, що впливають з концесійного договору чи об'єктів концесії, повністю або частково третім особам можлива тільки за умови надання на це згоди концесієдавця, якщо інше не встановлено спеціальним законом про концесійну діяльність в окремих сферах господарської діяльності.

Концесійний договір укладається на *строк*, визначений у договорі, який має бути не менше 10 років та не більше 50 років, хоча строк дії договору може бути змінений за згодою сторін в межах строків, передбачених законом.

Істотними умовами договору концесії є: сторони договору; види діяльності, роботи, послуги, які здійснюються за умовами договору; об'єкт концесії (склад і вартість майна або технічні і фінансові умови створення об'єкта концесії); умови надання земельної ділянки, якщо вона необхідна для здійснення концесійної діяльності; перелік видів діяльності, здійснення яких підлягає ліцензуванню; умови встановлення, зміни цін (тарифів) на виготовлені

(надані) концесіонером товари (роботи, послуги); строк дії договору концесії, умови найму, використання праці працівників - громадян України; умови використання вітчизняних сировини, матеріалів; умови та обсяги поліпшення об'єкта концесії та порядок компенсації зазначених поліпшень; умови, розмір і порядок внесення концесійних платежів; порядок використання амортизаційних відрахувань; відновлення об'єкта концесії та умови його повернення; відповідальність за невиконання або неналежне виконання зобов'язань, що випливають з концесійного договору; страхування концесіонером об'єктів концесії, взятих у концесію; порядок внесення змін та розірвання договору; порядок вирішення спорів між сторонами; право на отримання інформації та проведення перевірки виконання умов договору; порядок та умови передачі, у тому числі з наданням гарантії кредиторам, прав і зобов'язань, що випливають з концесійного договору; порядок використання об'єктів права інтелектуальної власності.

Дія концесійного договору *припиняється* у разі: закінчення строку, на який його було укладено; ліквідації концесіонера за рішенням суду, в тому числі у зв'язку з визнанням його банкрутом; анулювання ліцензії, виданої концесіонеру на здійснення відповідного виду господарської діяльності; загибелі об'єкта концесії. Концесійний договір може бути розірвано за погодженням сторін.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття договору найму (оренди).
2. Види договорів найму (оренди) та їх характерні ознаки.
3. Умови зміни порядку використання орендованого майна.
4. Підстави для відмови від договору оренди.
5. Особливості договору прокату як різновиду договору оренди.
6. Об'єкти та суб'єкти договору оренди державного та комунального майна.
7. Істотні умови договору лізингу.
8. Види договору лізингу та їх особливості.
9. Особливості договору фінансового лізингу.
10. Суб'єкти та об'єкти концесійного договору.
11. Істотні умови концесійного договору.

Тематика реферативних повідомлень

1. Особливості використання договору оренди.
2. Правові наслідки розірвання договору оренди комунального майна.
3. Особливості правового регулювання концесійної діяльності в Україні.
4. Правовий статус суб'єктів фінансового лізингу.

ТЕМА 6. ДОГОВОРИ ПРО ВИКОНАННЯ РОБІТ

- 6.1 Поняття та види договорів про виконання робіт.
- 6.2 Загальна характеристика договору підряду. Порядок і строки пред'явлення позовів у разі виявлення недоліків у роботі.
- 6.3 Особливості договору підряду на капітальне будівництво: істотні умови, наслідки порушення строків виконання робіт. Кошторис та його види. Порядок оформлення акта прийому-передачі в договорі будівельного підряду.
- 6.4 Особливості договору підряду на проектні та пошукові роботи: предмет, об'єкт. Виконання, передання, прийняття та оплата робіт за договором.

Питання для самоконтролю

Тематика реферативних повідомлень

6.1 Поняття та види договорів про виконання робіт

Відносини у сфері виконання робіт регулюють глава 61 «Підряд», глава 62 «Виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських робіт та технологічних робіт» ЦК України та глава 33 «Капітальне будівництво» ГК України. До договорів з виконання робіт відносять договір підряду, договір на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських робіт та технологічних робіт.

ЦК містить загальні положення про договір підряду, а також зазначає особливості окремих його видів, таких, як: договір побутового підряду, договір будівельного підряду, договір на проектні та пошукові роботи. Загальні положення договору підряду застосовуються до його окремих видів, якщо інше не передбачено нормами ЦК. В даному випадку загальні положення про договір підряду носять субсидіарний характер і застосовуються за правилами співвідношення загальних і спеціальних норм права. За загальним правилом, має місце застосування спеціальної норми, а в разі її відсутності, застосовується загальна норма. В основу поділу договорів підряду на види покладено критерій предмету договору та суб'єктний склад договору.

Договір на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських робіт та технологічних робіт виділено як самостійний тип договору, що обумовлено творчим характером договору, а це пов'язано з ризиком досягнення саме того результату, на який розраховує замовник. В разі, якщо вказані роботи будуть виконані з досягненням іншого результату або виконавець стикнеться з тим, що не зможе вирішити завдання замовника, ризик виконання робіт лягає не на підрядника, а на замовника. Ця ознака вирізняє зазначений договір від договору підряду.

6.2 Загальна характеристика договору підряду. Порядок і строки пред'явлення позовів у разі виявлення недоліків у роботі

За *договором підряду* одна сторона (підрядник) зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням другої сторони (замовника), а

замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу. Договір підряду може укладатися на виготовлення, обробку, переробку, ремонт речі або на виконання іншої роботи з переданням її результату замовникові.

Договір підряду – консенсуальний договір, який вступає в силу з моменту досягнення домовленості сторонами за всіма істотними умовами; оплатний та двосторонній. Закон не передбачає вимог стосовно форми договору підряду, тому в цьому питанні слід користуватися загальними нормами ЦК про форму правочинів.

Сторонами договору підряду є підрядник (субпідрядник) і замовник. Учасниками відносин можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Однак для виконання окремих видів робіт підрядник (субпідрядник) має отримати спеціальний дозвіл, що свідчить про те, що ці роботи мають бути виконані особисто тим підрядником, який має відповідний дозвіл. Крім того, якщо підрядником є суб'єкт підприємницької діяльності, який виконує роботи для задоволення потреб замовників фізичних осіб, тоді це публічний договір. ЦК визначає, що підрядник має право, якщо інше не встановлено договором, залучити до виконання роботи інших осіб (субпідрядників), залишаючись відповідальним перед замовником за результат їхньої роботи. У цьому разі підрядник виступає перед замовником як генеральний підрядник, а перед субпідрядником – як замовник. Генеральний підрядник відповідає перед субпідрядником за невиконання або неналежне виконання замовником своїх обов'язків за договором підряду, а перед замовником – за порушення субпідрядником свого обов'язку. Замовник і субпідрядник не мають права пред'являти один одному вимоги, пов'язані з порушенням договорів, укладених кожним з них з генеральним підрядником, якщо інше не встановлено договором або законом (ст. 838 ЦК).

Істотні умови договору складають: предмет – будь-яка робота, яка виконується за завданням замовника; якість виконаної роботи, тобто робота має відповідати умовам договору підряду, а в разі їх відсутності або неповноти - вимогам, що звичайно ставляться до роботи відповідного характеру; гарантійний строк, протягом якого виконана робота має відповідати вказаним вимогам. Важливими умовами договору підряду є ціна та строк виконання робіт. Строки виконання роботи або окремих її частин мають бути передбачені в договорі, в разі відсутності зазначення строків – замовник має право вимагати її виконання в розумні строки, відповідно до суті зобов'язання, характеру та обсягів роботи та звичаїв ділового обороту. Як вже було зазначено, у договорі підряду визначається ціна роботи або способи її визначення, якщо цього не визначено – ціна встановлюється за рішенням суду на основі цін, що звичайно застосовуються за аналогічними роботами з урахуванням необхідних витрат, визначених сторонами. Якщо види робіт великі за обсягом, ціна визначається в кошторисі, який може бути складений будь-якою із сторін.

Права та обов'язки сторін. Замовник має право у будь-який час перевірити хід і якість роботи, не втручаючись у діяльність підрядника; відмовитися від договору підряду та вимагати відшкодування збитків, якщо

підрядник своєчасно не розпочав роботу або виконує її настільки повільно, що закінчення її у строк стає явно неможливим; призначити підрядникові строк для усунення недоліків, а в разі невиконання підрядником цієї вимоги – відмовитися від договору підяду та вимагати відшкодування збитків або доручити виправлення роботи іншій особі за рахунок підрядника; у будь-який час до закінчення роботи відмовитися від договору підяду, виплативши підрядникові плату за виконану частину роботи та відшкодувавши йому збитки, завдані розірванням договору; за своїм вибором, якщо інше не встановлено договором або законом, вимагати від підрядника безоплатного усунення недоліків у роботі в розумний строк, пропорційного зменшення ціни роботи, відшкодування своїх витрат на усунення недоліків, якщо право замовника усувати їх встановлено договором, якщо робота виконана підрядником з відступами від умов договору підяду, які погіршили роботу, або з іншими недоліками, які роблять її непридатною для використання відповідно до договору або для звичайного використання роботи такого характеру.

Замовник зобов'язаний: сприяти підрядникові у виконанні роботи у випадках, в обсязі та в порядку, встановлених договором підяду, і в разі невиконання цього обов'язку підрядник має право вимагати відшкодування завданих збитків, включаючи додаткові витрати, викликані простоем, перенесенням строків виконання роботи, або підвищення ціни роботи; прийняти роботу, виконану підрядником відповідно до договору підяду, оглянути її і в разі виявлення допущених у роботі відступів від умов договору або інших недоліків негайно заявити про них підрядникові, якщо замовник не зробить такої заяви, він втрачає право у подальшому посилатися на ці відступи від умов договору або недоліки у виконаній роботі; замовник, який прийняв роботу без перевірки, позбавляється права посилатися на недоліки роботи, які могли бути встановлені при звичайному способі її прийняття (явні недоліки); негайно повідомити підрядника про виявлені після прийняття відступи від умов договору підяду або інші недоліки, які не могли бути встановлені при звичайному способі її прийняття (приховані недоліки), у тому числі такі, що були умисно приховані підрядником; якщо замовник протягом одного місяця ухиляється від прийняття виконаної роботи, підрядник має право після дворазового попередження продати результат роботи, а суму виторгу, з вирахуванням усіх належних підрядникові платежів, внести в депозит нотаріуса, нотаріальної контори на ім'я замовника, якщо інше не встановлено договором.

Підрядник має *право:* вимагати відшкодування завданих збитків, включаючи додаткові витрати, викликані простоем, перенесенням строків виконання роботи, або підвищення ціни роботи у разі несприяття замовником у виконанні робіт у випадках, в обсязі та в порядку, встановлених договором підяду; вимагати безоплатного виправлення недоліків, допущених з вини замовника, у розумний строк або виправити їх за свій рахунок з правом на відшкодування своїх витрат на виправлення недоліків чи відповідного зменшення плати за роботу, якщо інше не встановлено договором; вимагати

розірвання договору та відшкодування збитків за наявності у роботі істотних відступів від умов договору підряду або інших істотних недоліків; притримати результат роботи, а також устаткування, залишок невикористаного матеріалу та інше майно замовника, що є у підрядника, якщо замовник не сплатив встановленої ціни роботи або іншої суми, належної підрядникові у зв'язку з виконанням договору підряду тощо.

Підрядник зобов'язаний: виконати роботу, яка має відповідати умовам договору підряду та якості, а в разі їх відсутності або неповноти – вимогам, що звичайно ставляться до роботи відповідного характеру (результат роботи в межах розумного строку має бути придатним для використання відповідно до договору підряду або для звичайного використання роботи такого характеру); своєчасно попередити замовника про недоброякісність або непридатність матеріалу, одержаного від замовника та про наявність інших обставин, що не залежать від підрядника, які загрожують якості або придатності результату роботи; відмовитися від договору підряду, якщо використання недоброякісного або непридатного матеріалу чи додержання вказівок замовника загрожує життю та здоров'ю людей чи призводить до порушення екологічних, санітарних правил, правил безпеки людей та інших вимог, маючи право на відшкодування збитків тощо.

Порядок і строки пред'явлення позовів у разі виявлення недоліків у роботі. Перебіг гарантійного строку починається з моменту, коли виконана робота була прийнята або мала бути прийнята замовником, якщо інше не встановлено договором підряду. Підрядник зобов'язаний передати замовникові разом з результатом роботи інформацію щодо експлуатації або іншого використання предмета договору підряду, якщо це передбачено договором або якщо без такої інформації використання результату роботи для цілей, визначених договором, є неможливим. Якщо сторона у договорі підряду внаслідок виконання договору одержала від другої сторони інформацію про нові рішення і технічні знання, у тому числі й такі, що не захищаються законом, а також відомості, що можуть розглядатися як комерційна таємниця, вона не має права повідомляти їх іншим особам без згоди другої сторони.

До вимог щодо неналежної якості роботи, виконаної за договором підряду, застосовується позовна давність в один рік, а щодо будівель і споруд - три роки від дня прийняття роботи замовником. Якщо договором підряду або законом встановлений гарантійний строк і заява з приводу недоліків роботи зроблена у межах гарантійного строку, перебіг позовної давності починається від дня заявлення про недоліки. Якщо відповідно до договору підряду роботу було прийнято замовником частинами, перебіг позовної давності починається від дня прийняття роботи в цілому.

Позовна давність для вимог, що впливають з неналежної якості робіт за договором підряду на капітальне будівництво, визначається з дня прийняття роботи замовником і становить: один рік – щодо недоліків некапітальних конструкцій, а у разі якщо недоліки не могли бути виявлені за звичайного способу прийняття роботи, – два роки; три роки – щодо недоліків капітальних

конструкцій, а у разі якщо недоліки не могли бути виявлені за звичайного способу прийняття роботи, – десять років; тридцять років – щодо відшкодування збитків, завданих замовникові протиправними діями підрядника, які призвели до руйнувань чи аварій.

6.3 Особливості договору підряду на капітальне будівництво: істотні умови, наслідки порушення строків виконання робіт. Кошторис та його види. Порядок оформлення акта прийому-передачі в договорі будівельного підряду

Для здійснення робіт, а саме: будівництво об'єктів виробничого та іншого призначення, підготовка будівельних ділянок, роботи з обладнання будівель, роботи з завершення будівництва, прикладні та експериментальні дослідження і розробки тощо, можуть укладатися договори підряду: на капітальне будівництво (субпідряду); на виконання проектних і досліджувальних робіт; на виконання геологічних, геодезичних та інших робіт, необхідних для капітального будівництва; інші договори.

За *договором підряду на капітальне будівництво* одна сторона (підрядник) зобов'язується своїми силами і засобами на замовлення другої сторони (замовника) побудувати і здати замовникові у встановлений строк визначений договором об'єкт згідно проектно-кошторисної документації або виконати зумовлені договором будівельні та інші роботи, а замовник зобов'язується передати підряднику затверджену проектно-кошторисну документацію, надати йому будівельний майданчик, прийняти закінчені будівництвом об'єкти і оплатити їх. Відносини у сфері капітального будівництва регулюються § 3 глави 61 ЦК «Будівельний підряд», главою 33 ГК «Капітальне будівництво», відповідними договорами підряду, якщо інше не передбачено законодавством або договором сторін. За згодою сторін будівельні поставки можуть здійснюватися на основі договорів поставки.

Договір підряду згідно ГК укладається на будівництво, розширення, реконструкцію та перепрофілювання об'єктів; будівництво об'єктів з покладенням повністю або частково на підрядника виконання робіт з проектування, поставки обладнання, пусконаладжувальних та інших робіт; виконання окремих комплексів будівельних, монтажних, спеціальних, проектно-конструкторських та інших робіт, пов'язаних з будівництвом об'єктів.

Договір підряду на капітальне будівництво консенсуальний, оплатний, двосторонній або багатосторонній. Залежно від сторін-виконавців і обсягу виконуваних робіт ними робіт розрізняють: договори підряду на будівництво об'єкта; договори генерального підряду на будівництво об'єкта; договори субпідряду, які укладаються між генеральним підрядником і субпідрядниками за наявності договору генерального підряду. За принципом розподілу між сторонами обов'язків та їх обсягом розрізняють: генпідрядний (підрядний) договір на капітальне будівництво; проектно-будівельний договір; договір на управління будівництвом. За принципом визначення ціни вирізняють

договори: з фіксованою ціною, з регульованою ціною, з регулюванням ціни в певних, заздалегідь визначених межах.

Істотними умовами договору підряду на капітальне будівництво є: найменування сторін; місце і дата укладення; предмет договору (найменування об'єкта, обсяги і види робіт, передбачених проектом); строки початку і завершення будівництва, виконання робіт; права і обов'язки сторін; вартість і порядок фінансування будівництва об'єкта (робіт); порядок матеріально-технічного, проектного та іншого забезпечення будівництва; режим контролю якості робіт і матеріалів замовником; порядок прийняття об'єкта (робіт); порядок розрахунків за виконані роботи, умови про дефекти і гарантійні строки; страхування ризиків, фінансові гарантії; відповідальність сторін (відшкодування збитків); урегулювання спорів, підстави та умови зміни і розірвання договору. Спеціальні вимоги встановлюються до змісту договору, що укладається на підставі державного замовлення, – він має відповідати цьому замовленню.

Наслідки порушення строків виконання робіт. Підрядник відповідає за недоліки збудованого об'єкта, за прострочення передання його замовникові та за інші порушення договору (за недосягнення проектної потужності, інших запроєктованих показників тощо), якщо не доведе, що ці порушення сталися не з його вини. За невиконання або неналежне виконання обов'язків за договором будівельного підряду підрядник сплачує неустойку, встановлену договором або законом, та відшкодовує збитки в повному обсязі. Суми неустойки (пені), сплачені підрядником за порушення строків виконання окремих робіт, повертаються підрядникові у разі закінчення всіх робіт до встановленого договором граничного терміну.

Підрядник гарантує досягнення об'єктом будівництва визначених у проектно-кошторисній документації показників і можливість експлуатації об'єкта відповідно до договору протягом гарантійного строку, якщо інше не встановлено договором будівельного підряду. Гарантійний строк становить десять років від дня прийняття об'єкта замовником, якщо більший гарантійний строк не встановлений договором або законом.

Підрядник відповідає за дефекти, виявлені у межах гарантійного строку, якщо він не доведе, що вони сталися внаслідок: природного зносу об'єкта або його частин; неправильної його експлуатації або неправильності інструкцій щодо його експлуатації, розроблених самим замовником або залученими ним іншими особами; неналежного ремонту об'єкта, який здійснено самим замовником або залученими ним третіми особами. Гарантійний строк продовжується на час, протягом якого об'єкт не міг експлуатуватися внаслідок недоліків, за які відповідає підрядник. У разі виявлення протягом гарантійного строку недоліків замовник повинен заявити про них підрядникові в розумний строк після їх виявлення. Договором будівельного підряду може бути встановлено право замовника сплатити передбачену договором частину ціни робіт, визначеної у кошторисі, після закінчення гарантійного строку.

Кошторис та його види. Якщо робота виконується відповідно до кошторису, складеного підрядником, кошторис набирає чинності та стає частиною договору підряду з моменту підтвердження його замовником. Кошторис на виконання робіт може бути приблизним або твердим. Кошторис є твердим, якщо інше не встановлено договором, зміни до нього можуть вноситися лише за погодженням сторін, а в разі перевищення усі пов'язані з цим витрати несе підрядник, якщо інше не встановлено законом. Якщо виникла необхідність проведення додаткових робіт і у зв'язку з цим істотного перевищення визначеного приблизного кошторису, підрядник зобов'язаний своєчасно попередити про це замовника. Замовник, який не погодився на перевищення кошторису, має право відмовитися від договору підряду, і в цьому разі підрядник може вимагати від замовника оплати виконаної частини роботи.

Підрядник, який своєчасно не попередив замовника про необхідність перевищення приблизного кошторису, зобов'язаний виконати договір підряду за ціною, встановленою договором. Підрядник не має права вимагати збільшення твердого кошторису, а замовник – його зменшення в разі, якщо на момент укладення договору підряду не можна було передбачити повний обсяг роботи або необхідні для цього витрати. У разі істотного зростання після укладення договору вартості матеріалу, устаткування, які мали бути надані підрядником, а також вартості послуг, що надавалися йому іншими особами, підрядник має право вимагати збільшення кошторису. У разі відмови замовника від цього підрядник має право вимагати розірвання договору.

Якщо договором не передбачено попередньої оплати виконаної роботи або окремих її етапів, замовник зобов'язаний сплатити підряднику зумовлену договором ціну після остаточної здачі об'єкта будівництва, за умови, що робота виконана належним чином і в погоджений строк або, за згодою замовника, – достроково. Підрядник має право вимагати виплати йому авансу, якщо така виплата та розмір авансу передбачені договором. У разі необхідності консервації будівництва з незалежних від сторін обставин замовник зобов'язаний оплатити підряднику виконані до консервації роботи та відшкодувати йому пов'язані з консервацією витрати.

Порядок оформлення акта прийому-передачі в договорі будівельного підряду. Замовник, який одержав повідомлення підрядника про готовність до передання робіт, виконаних за договором будівельного підряду, або, якщо це передбачено договором, – етапу робіт, зобов'язаний негайно розпочати їх прийняття. Замовник організовує та здійснює прийняття робіт за свій рахунок, якщо інше не встановлено договором. У прийнятті робіт мають брати участь представники органів державної влади та органів місцевого самоврядування у випадках, встановлених законом або іншими нормативно-правовими актами. Замовник, який попередньо прийняв окремі етапи робіт, несе ризик їх знищення або пошкодження не з вини підрядника, у тому числі й у випадках, коли договором будівельного підряду передбачено виконання робіт на ризик підрядника.

Передання робіт підрядником і прийняття їх замовником оформляється *актом*, підписаним обома сторонами. У разі відмови однієї із сторін від підписання акта про це вказується в акті і він підписується другою стороною. Акт, підписаний однією стороною, може бути визнаний судом недійсним лише у разі, якщо мотиви відмови другої сторони від підписання акта визнані судом обґрунтованими. Прийняття робіт може здійснюватися після попереднього випробування, якщо це передбачено договором підряду на капітальне будівництво або впливає з характеру робіт. У цьому випадку прийняття робіт може здійснюватися лише у разі позитивного результату попереднього випробування. Замовник має право відмовитися від прийняття робіт у разі виявлення недоліків, які виключають можливість використання об'єкта для вказаної в договорі мети та не можуть бути усунені підрядником, замовником або третьою особою.

6.4 Особливості договору підряду на проектні та пошукові роботи: предмет, об'єкт. Виконання, передання, прийняття та оплата робіт за договором

Будівництву об'єкта має передувати його проектування (включає розробку проектних документів, що обґрунтовують техніко-економічні показники об'єкта будівництва, та проектно-кошторисну документацію) і проведення досліджувальних робіт (наприклад, щодо дослідження геологічних, гідрогеологічних умов будівельного майданчика). Проведення таких робіт здійснюється на основі відповідного договору підряду на проведення проектних та пошукових робіт.

За *договором* підряду на *проведення проектних і досліджувальних робіт* підрядник зобов'язується розробити за завданням замовника проектну документацію або виконати обумовлені договором проектні роботи, а також виконати досліджувальні роботи, а замовник зобов'язується прийняти і оплатити їх.

Регулювання відносин, які виникають в процесі здійснення зазначених робіт, здійснюється із застосуванням § 4 глави 61 ЦК, глави 33 ГК, Законів України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р., «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 р., «Про архітектурну діяльність» від 20.05.1999 р., «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 р.

Сторони договору – замовник і підрядник. Підрядником виступає спеціалізований суб'єкт – юридичні і фізичні особи, які мають статус суб'єкта підприємницької діяльності і отримали відповідну ліцензію на здійснення таких видів робіт, як правило, це спеціалізовані проектно-пошукові організації. Замовниками можуть бути фізичні особи, котрі, як правило, мають статус підприємця, а також юридичні особи приватного і публічного права.

До відносин, що виникають у процесі виконання проектних та досліджувальних робіт, можуть застосовуватися положення ЦК та ГК щодо договору підряду на капітальне будівництво. Підрядник несе відповідальність

за недоліки проекту, в тому числі виявлені в процесі його реалізації та експлуатації побудованого за даним проектом об'єкта. У разі виявлення недоліків проекту підрядник зобов'язаний безоплатно переробити проект, а також відшкодувати замовнику збитки, спричинені недоліками проекту. Позов про відшкодування замовнику збитків, спричинених недоліками проекту, може бути заявлено протягом десяти років, а якщо збитки замовнику завдано протиправними діями підрядника, які призвели до руйнувань, аварій, обрушень, – протягом тридцяти років з дня прийняття побудованого об'єкта.

Виконання, передання, прийняття та оплата робіт за договором. За договором підряду на проведення проектних та пошукових робіт замовник зобов'язаний передати підрядникові завдання на проектування, а також інші вихідні дані, необхідні для складання проектно-кошторисної документації. Завдання на проектування може бути підготовлене за дорученням замовника підрядником. У цьому разі завдання стає обов'язковим для сторін з моменту його затвердження замовником. Підрядник зобов'язаний додержувати вимог, що містяться у завданні та інших вихідних даних для проектування та виконання пошукових робіт, і має право відступити від них лише за згодою замовника.

Замовник *зобов'язаний*, якщо інше не встановлено договором підряду на проведення проектних та пошукових робіт: сплатити підрядникові встановлену ціну після завершення усіх робіт чи сплатити її частинами після завершення окремих етапів робіт або в іншому порядку, встановленому договором або законом; використовувати проектно-кошторисну документацію, одержану від підрядника, лише для цілей, встановлених договором, не передавати проектно-кошторисну документацію іншим особам і не розголошувати дані, що містяться у ній, без згоди підрядника; надавати послуги підрядникові у виконанні проектних та пошукових робіт в обсязі та на умовах, встановлених договором; брати участь разом з підрядником у погодженні готової проектно-кошторисної документації з уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування; відшкодувати підрядникові додаткові витрати, пов'язані із зміною вихідних даних для проведення проектних та пошукових робіт внаслідок обставин, що не залежать від підрядника; залучити підрядника до участі у справі за позовом, пред'явленим до замовника іншою особою у зв'язку з недоліками складеної проектно-кошторисної документації або виконаних пошукових робіт.

Підрядник зобов'язаний: виконувати роботи відповідно до вихідних даних для проведення проектування та згідно з договором; погоджувати готову проектно-кошторисну документацію із замовником, а в разі необхідності - також з уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування; передати замовникові готову документацію та результати пошукових робіт; не передавати без згоди замовника проектно-кошторисну документацію іншим особам; гарантувати замовникові відсутність у інших осіб права перешкодити або обмежити виконання робіт на основі підготовленої за договором проектно-кошторисної документації.

Підрядник відповідає за недоліки проектно-кошторисної документації та пошукових робіт, включаючи недоліки, виявлені згодом у ході будівництва, а також у процесі експлуатації об'єкта, створеного на основі виконаної проектно-кошторисної документації і результатів пошукових робіт. У разі виявлення недоліків у проектно-кошторисній документації або в пошукових роботах підрядник на вимогу замовника зобов'язаний безоплатно переробити проектно-кошторисну документацію або здійснити необхідні додаткові пошукові роботи, а також відшкодувати завдані збитки, якщо інше не встановлено договором або законом.

Питання для самоконтролю:

1. Види договорів про виконання робіт.
2. Ознаки договору підряду.
3. Випадки зміни і розірвання договору підряду.
4. Строки пред'явлення позовів у разі виявлення недоліків у роботі згідно чинного законодавства.
5. Особливості договору підряду на капітальне будівництво.
6. Істотні умови договору будівельного підряду.
7. Строки договору підряду (загальні та проміжні).
8. Наслідки порушення строків виконання робіт.
9. Кошторис та його види.
10. Особливості оформлення акта прийому-передачі за договором будівельного підряду.
11. Істотні умови договору підряду на проектні та пошукові роботи.
12. Особливості договору підряду на проектні та пошукові роботи.

Тематика реферативних повідомлень

1. Загальна характеристика договорів про виконання робіт.
2. Правове забезпечення договору підряду на капітальне будівництво.
3. Характеристика предмета договору на проектні та пошукові роботи.
4. Істотні умови договору будівельного підряду.
5. Гарантійні строки за договором будівельного підряду.

ТЕМА 7. ДОГОВОРИ ПРО НАДАННЯ ЮРИДИЧНИХ ТА ФАКТИЧНИХ ПОСЛУГ

- 7.1 Агентські відносини в сфері господарювання. Агентський договір: предмет та сторони.
- 7.2 Договір доручення: поняття, зміст, припинення.
- 7.3 Особливості договору комісії за законодавством України.
- 7.4 Договір зберігання: сторони, істотні умови. Спеціальні види зберігання.
- 7.5 Правове регулювання страхової діяльності у сфері підприємництва. Види договору страхування.
- 7.6 Транспортні договори та їх види.
- 7.7 Договір перевезення вантажів: поняття, сторони, відповідальність.
- 7.8 Договір перевезення пасажирів і багажу: права та обов'язки сторін, виконання.
- 7.9 Договір транспортного експедирування: сторони та істотні умови.
Питання для самоконтролю
Тематика реферативних повідомлень

7.1 Агентські відносини в сфері господарювання. Агентський договір: предмет та сторони

Комерційне посередництво є відносно новим видом підприємницької діяльності в Україні, але достатньо поширеним у високорозвинених країнах вже протягом багатьох десятиліть. Система нормативно-правових актів, які регулюють зазначений вид діяльності, включає: главу 31 ГК, главу 68 ЦК, Повітряний кодекс України, Кодекс торговельного мореплавства, Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 р. та ін.

Комерційне посередництво (агентська діяльність) є підприємницькою діяльністю, що полягає в наданні комерційним агентом послуг суб'єктам господарювання при здійсненні ними господарської діяльності шляхом посередництва від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого він представляє (ч.1 ст.295 ГК).

Агентські відносини *виникають* у разі: надання суб'єктом господарювання на підставі договору повноважень комерційному агентові на вчинення відповідних дій; схвалення суб'єктом господарювання, якого представляє комерційний агент, угоди, укладеної в інтересах цього суб'єкта агентом без повноваження на її укладення або з перевищенням наданого йому повноваження.

Посередницькі послуги поділяють на: технологічні (збереження, сортування, пакування, маркування, експедирування); комерційні (рекламні, інформаційні, торгово-посередницькі, комісійні); організаційні (консультації по формуванню асортименту, якості, організації продажу, маркетингу).

Комерційним агентом може бути суб'єкт господарювання (фізична або юридична особа), який за повноваженням, заснованим на агентському договорі, здійснює комерційне посередництво. Не є комерційними агентами підприємці,

що діють хоча і в чужих інтересах, але від власного імені. Комерційний агент не може укласти угоди від імені того, кого він представляє, стосовно себе особисто. Законом можуть бути встановлені обмеження або заборона здійснення агентської діяльності в окремих галузях господарювання.

До посередників належать агенти (представники виробників), брокери, дилери, гуртові торговці, фактори (комісіонери), маклери, дистриб'ютори, консигнатори (консигнанти), комівояжери.

Агентський договір: предмет та сторони. За агентським договором одна сторона (комерційний агент) зобов'язується надати послуги другій стороні (суб'єкту, якого представляє агент) в укладенні угод чи сприяти їх укладенню (надання фактичних послуг) від імені цього суб'єкта і за його рахунок.

Агентський договір є консенсуальним, оплатним, двостороннім, укладається в письмовій формі, однак у договорі має бути визначено форму підтвердження повноважень (представництва) комерційного агента.

Предметом агентського договору є надання послуг комерційним агентом суб'єкту, якого він представляє, в сприянні укладення чи укладенні угод від імені суб'єкта і за його рахунок. *Сторони* договору: агент та суб'єкт господарювання, на користь якого здійснюється комерційне посередництво.

Істотними умовами агентського договору є: сфера, характер і порядок виконання комерційним агентом посередницьких послуг, права та обов'язки сторін, умови і розмір винагороди комерційному агенту, строк дії договору, санкції у разі порушення сторонами умов договору, інші необхідні умови, визначені сторонами. Договором повинна бути передбачена умова щодо території, в межах якої комерційний агент здійснює діяльність, визначену угодою сторін, якщо територію дії не визначено, вважається, що агент діє в межах території України.

ГК виокремлює немонополні та монополні агентські відносини. Немонопольні агентські відносини виявляються в тому, що суб'єкт господарювання має право довірити комерційне посередництво також іншим суб'єктам, повідомивши про це агента, а агент має право здійснювати комерційне посередництво також для інших суб'єктів господарювання, якщо інтереси суб'єктів, яких представляє комерційний агент, не є суперечливими у питаннях, для вирішення яких запрошений цей агент. У разі монопольних агентських відносин комерційний агент, що представляє суб'єкта господарювання, не має права здійснювати комерційне посередництво для інших суб'єктів в межах, передбачених агентським договором.

Права та обов'язки сторін. Комерційний агент має *право*: на агентську винагороду за посередницькі операції, що здійснені ним в інтересах суб'єкта, якого він представляє, у розмірі, передбаченому договором, можлива додаткова винагорода у разі, якщо агент бере на себе зобов'язання гарантувати виконання угоди, укладеної ним в інтересах суб'єкта, якого він представляє; вимагати для розрахунку бухгалтерський витяг щодо всіх угод, за які йому належить агентська винагорода; на одержання винагороди у розмірах, передбачених агентським договором, а також на відшкодування збитків, понесених ним

внаслідок невиконання або неналежного виконання договору другою стороною. Комерційний агент *зобов'язаний*: повідомляти суб'єкта, якого він представляє, про кожний випадок його посередництва в укладенні угод та про кожну укладену ним в інтересах цього суб'єкта угоду; угода, укладена без повноваження на її укладення або з перевищенням наданого повноваження, вважається схваленою суб'єктом господарювання за умови, якщо він не відхилить перед третьою особою дії комерційного агента; особисто виконати дії, на які він уповноважений суб'єктом, якого він представляє; комерційний агент не може передавати на свій розсуд іншим особам прав, якими він володіє в інтересах того, кого він представляє, якщо договором не передбачено інше; не має права передавати конфіденційну інформацію, одержану від суб'єкта без згоди цього суб'єкта, використовувати її у власних інтересах чи в інтересах інших осіб всупереч інтересам суб'єкта господарювання, якого він представляє, як при здійсненні агентом своєї діяльності, так і після припинення агентських відносин з ним; відшкодувати у повному обсязі шкоду, заподіяну суб'єкту, якого він представляє, внаслідок невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків, якщо інше не передбачено агентським договором..

Агентський договір *припиняється* за угодою сторін, а також у разі: відкликання повноважень комерційного агента суб'єктом, якого він представляє; відмови агента від подальшого здійснення посередництва за договором, укладеним сторонами без визначення строку його дії; вибуття однієї із сторін договору внаслідок її припинення або смерті; виникнення інших обставин, що припиняють повноваження комерційного агента або суб'єкта, якого він представляє.

7.2 Договір доручення: поняття, зміст, припинення

За *договором доручення* одна сторона (повірений) зобов'язується вчинити від імені та за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії. Правочин, вчинений повіреним, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки довірителя (ч.1 ст.1000 ЦК).

Договір доручення є різновидом договорів з надання послуг. *Послуга* – це певне нематеріальне благо, яке надається однією особою (виконавцем) і споживається іншою особою (замовником) у процесі вчинення виконавцем певних дій або здійснення певної діяльності. Послугам притаманні певні ознаки: нематеріальний характер, їх результат не набуває уречевлюваного вигляду; тісно пов'язані з особою виконавця та процесом вчинення ним певних дій; не збігаються із самими діями виконавця, а існують як окреме явище.

ЦК вперше закріпив норми, які визначають загальні положення щодо договорів про надання послуг (глава 63), і згідно чинного законодавства вони можуть застосовуватися до регулювання інших договорів сфери послуг, зокрема, стосовно договору доручення. Серед договорів про надання послуг в окрему групу виокремлюють договори про надання послуг юридичного характеру: договір доручення (глава 68 ЦК), договір комісії (глава 69 ЦК),

договір управління майном (глава 70 ЦК) та агентський договір (глава 31 ГК). Ці договори поєднує те, що вони опосередковують відносини, учасником яких є особа (посередник), яка у правовідношенні діє не у власних інтересах, а в інтересах іншої особи. Крім того, всі договори, хоча і мають свої особливості, пов'язані з наданням юридичних послуг, тобто здійсненням дій, які мають правові наслідки. Так, договір доручення вирізняє від договору комісії та договору управління майном те, що повірений діє від імені довірителя, а комісіонер та управитель майна діють від власного імені, хоча і в інтересах іншої особи. За агентським договором агент вчиняє не лише юридичні, а й фактичні дії (надання фактичних послуг), а за договором доручення – лише юридичні послуги.

Договір доручення консенсуальний, тобто договір вважається укладеним з моменту досягнення згоди сторін; може бути оплатним або безоплатним, безстроковим чи строковим залежно від згоди сторін. Якщо договір доручення оплатний, тоді він належить до двосторонніх договорів. Договір доручення є фидуціарним правочином, а саме таким, який ґрунтується на особливих довірливих відносинах сторін. ЦК не містить спеціальних вимог щодо форми договору доручення, тому вона встановлюється відповідно до загальних правил форми правочинів (ст. ст. 205-209 ЦК).

Сторони договору доручення: довіритель і повірений. Учасниками відносин можуть бути як фізичні (повністю дієздатні), так і юридичні особи.

Зміст договору. Повірений зобов'язаний: виконати дане йому доручення особисто; повідомляти довірителеві на його вимогу всі відомості про хід виконання його доручення; після виконання доручення або в разі припинення договору доручення до його виконання негайно повернути довірителеві довіреність, строк якої не закінчився, і надати звіт про виконання доручення та виправдні документи, якщо це вимагається за умовами договору та характером доручення; негайно передати довірителеві все одержане у зв'язку з виконанням доручення. *Довіритель зобов'язаний:* видати повіреному довіреність на вчинення юридичних дій, передбачених договором доручення; забезпечити повіреного засобами, необхідними для виконання доручення; відшкодувати повіреному витрати, пов'язані з виконанням доручення; негайно прийняти від повіреного все одержане ним у зв'язку з виконанням доручення; виплатити повіреному плату, якщо вона йому належить.

Договір доручення *припиняється* на загальних підставах припинення договору, а також у разі: відмови довірителя або повіреного від договору; визнання довірителя або повіреного недієздатним, обмеження його цивільної дієздатності або визнання безвісно відсутнім; смерті довірителя або повіреного. Якщо повірений діє як підприємець, сторона, яка відмовляється від договору, має повідомити другу сторону про відмову від договору не пізніше як за один місяць до його припинення, якщо триваліший строк не передбачено договором, а у разі припинення юридичної особи, яка є представником, довіритель має право відмовитися від договору доручення без попереднього повідомлення про це повіреному. Якщо договір доручення припинений до того, як доручення

було повністю виконане повіреним, довіритель повинен відшкодувати повіреному витрати, пов'язані з виконанням доручення, а якщо повіреному належить плата – також виплатити йому плату пропорційно виконаній ним роботі. Це положення не застосовується до виконання повіреним доручення після того, як він довідався або міг довідатися про припинення договору доручення.

7.3 Особливості договору комісії за законодавством України

За *договором комісії* одна сторона (комісіонер) зобов'язується за дорученням другої сторони (комітента) за плату вчинити один або кілька правочинів від свого імені, але за рахунок комітента.

Договір комісії належить до договорів про надання юридичних послуг і регулюється главою 69 ЦК. Також договір комісії належить до посередницьких договорів з тих причин, що на його підставі виникає два види відносин: внутрішні (між комітентом і комісіонером) та зовнішні (між комісіонером і третьою особою). Однак договір комісії, на відміну від договору доручення або агентського договору, не є підставою виникнення відносин представництва.

Договір комісії є консенсуальним, двостороннім, оплатним. ЦК не містить спеціальних вимог до форми договору комісії, тому вона визначається загальними правилами форми правочинів. Договір комісії може бути укладений на визначений строк або без визначення строку.

Істотними умовами договору комісії, за якими комісіонер зобов'язується продати або купити майно, є умови про це майно та його ціну. Комітент повинен виплатити комісіонерові плату в розмірі та порядку, встановлених у договорі комісії. Якщо договором комісії розмір плати не визначений, вона виплачується після виконання договору комісії виходячи із звичайних цін за такі послуги. У разі невиконання договору комісії з причин, які залежали від комітента, комісіонер має право на комісійну плату на загальних підставах. У разі розірвання або односторонньої відмови від договору комісії комісіонер має право на плату за фактично вчинені дії.

Сторонами договору комісії є комісіонер та комітент. Комісіонер *зобов'язаний* вчиняти правочини на умовах, найбільш вигідних для комітента, і відповідно до його вказівок, а в разі відсутності вказівок – відповідно до звичаїв ділового обороту або вимог, що звичайно ставляться. Якщо комісіонер вчинив правочин на умовах більш вигідних, ніж ті, що були визначені комітентом, додатково одержана вигода належить комітентові. Комісіонер має право укласти договір субкомісії з третьою особою (субкомісіонером) за згодою комітента, а у виняткових випадках в інтересах комітента, без згоди комітента, залишаючись відповідальним за дії субкомісіонера перед комітентом. За договором субкомісії комісіонер набуває щодо субкомісіонера права та обов'язки комітента, а комітент не має права без згоди комісіонера вступати у відносини з субкомісіонером. Комісіонер відповідає перед комітентом за втрату, недостачу або пошкодження майна комітента. Якщо при

прийнятті комісіонером майна, що надійшло від комітента, або майна, що надійшло для комітента, будуть виявлені недостача або пошкодження, а також у разі завдання шкоди майну комітента комісіонер повинен негайно повідомити про це комітента і вжити заходів щодо охорони його прав та інтересів. Комісіонер, який не застрахував майно комітента, відповідає за втрату, недостачу, пошкодження майна комітента, якщо він був зобов'язаний застрахувати майно за рахунок комітента відповідно до договору або звичаїв ділового обороту. Після вчинення правочину за дорученням комітента комісіонер повинен надати комітентові звіт і передати йому все одержане за договором комісії.

Комісіонер має *право* для забезпечення своїх вимог за договором комісії притримати річ, яка має бути передана комітентові; у разі оголошення комітента банкрутом бути застагодержателем притриманої ним речі; відраховувати належні йому за договором суми з усіх грошових коштів, що надійшли до нього для комітента, якщо інші кредитори комітента не мають переважного перед ним права на задоволення своїх вимог із грошових коштів, що належать комітентові; на відшкодування витрат, зроблених у зв'язку з виконанням своїх обов'язків за договором комісії, зокрема у випадку, якщо він або субкомісіонер вжив усіх заходів щодо вчинення правочину, але не міг його вчинити за обставин, які від нього не залежали; відмовитися від договору комісії лише тоді, коли строк не встановлений договором, і повідомити комітента про відмову від договору не пізніше ніж за тридцять днів.

Комітент *зобов'язаний*: прийняти від комісіонера все належно виконане за договором комісії; оглянути майно, придбане для нього комісіонером, і негайно повідомити комісіонера про виявлені у цьому майні недоліки; комітент повинен розпорядитися своїм майном, яке є у комісіонера, протягом п'ятнадцяти днів від дня отримання повідомлення про відмову комісіонера від договору, а в разі невиконання цього – комісіонер має право передати це майно на зберігання за рахунок комітента або продати майно за найвигіднішою для комітента ціною; повідомити про заперечення щодо звіту комісіонера протягом тридцяти днів від дня отримання звіту, якщо такі заперечення не надійдуть, звіт вважається прийнятим.

Відступ від умов договору. Комісіонер має право відступити від вказівок комітента, якщо цього вимагають інтереси комітента і комісіонер не міг попередньо запитати комітента або не одержав у розумний строк відповіді на свій запит. У цьому разі комісіонер повинен повідомити комітента про допущені відступи від його вказівок як тільки це стане можливим.

Комісіонерові, який є підприємцем, може бути надано право відступати від вказівок комітента без попереднього запиту про це, але з обов'язковим повідомленням комітента про допущені відступи. Комісіонер, який продав майно за нижчою ціною, повинен заплатити різницю комітентові, якщо комісіонер не доведе, що він не мав можливості продати майно за погодженою ціною, а його продаж за нижчою ціною попередив більші збитки. Якщо для відступу від вказівок комітента потрібний був попередній запит, комісіонер має

також довести, що він не міг попередньо запитати комітента або одержати в розумний строк відповіді на свій запит.

Якщо комісіонер купив майно за вищою ціною, ніж була погоджена, комітент має право не прийняти його, заявивши про це комісіонерові в розумний строк після отримання від нього повідомлення про цю купівлю. Якщо комітент не надішле комісіонерові повідомлення про відмову від купленого для нього майна, воно вважається прийнятим комітентом. Якщо комісіонер при купівлі майна заплатив різницю у ціні, комітент не має права відмовитися від прийняття виконання.

7.4 Договір зберігання: сторони, істотні умови. Спеціальні види зберігання

За *договором зберігання* одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, яка передана їй другою стороною (поклажодавцем), і повернути її поклажодавцеві у схоронності.

Правове забезпечення відносин щодо зберігання забезпечується главою 66 ЦК, §6 глави 30 ГК.

Договір зберігання може бути як реальним, так і консенсуальним. Договір є реальним, якщо виникнення договірних відносин поставлено сторонами залежно від факту передачі речей зберігачу на зберігання. У випадках, коли сторони визначають можливість передачі на зберігання після його укладення, тобто у майбутньому – договір визнається консенсуальним. Як правило, такий договір укладається тоді, коли на стороні зберігача виступає професійний зберігач (суб'єкт підприємницької діяльності).

Згідно ЦК договір зберігання може бути як безоплатним, так і оплатним, що визначає характер договору як двостороннього чи одностороннього. За загальним правилом, договір зберігання є строковим, але якщо строк зберігання у договорі не встановлений і не може бути визначений виходячи з його умов, зберігач зобов'язаний зберігати річ до пред'явлення поклажодавцем вимоги про її повернення. Якщо строк зберігання речі визначений моментом пред'явлення поклажодавцем вимоги про її повернення, зберігач має право зі спливом звичайного за цих обставин строку зберігання вимагати від поклажодавця забрати цю річ в розумний строк.

Сторонами договору зберігання є поклажодавець і зберігач, якими можуть бути будь-які фізичні та юридичні особи. Виняток складають випадки здійснення зберігання на засадах підприємницької діяльності, яку може здійснювати лише професійний зберігач.

Зміст договору зберігання. Професійний зберігач, який зберігає речі на складах (у камерах, приміщеннях) загального користування, не має права відмовитися від укладення договору зберігання за наявності у нього такої можливості (публічний договір). Зберігач звільняється від обов'язку прийняти річ на зберігання, якщо у зв'язку з обставинами, які мають істотне значення, він не може забезпечити її схоронності.

Зберігач зобов'язаний: вживати усіх заходів, встановлених договором, законом для забезпечення схоронності речі; якщо зберігання здійснюється безоплатно – піклуватися про річ, як про свою власну; виконувати свої обов'язки особисто, однак зберігач має право передати річ на зберігання іншій особі в інтересах поклажодавця, своєчасно повідомивши поклажодавця, в разі неможливості отримати згоду; не має права без згоди поклажодавця користуватися річчю, переданою йому на зберігання, а також передавати її у користування іншій особі; повідомити поклажодавця про необхідність зміни умов зберігання речі і отримати його відповідь; повернути поклажодавцеві річ, яка була передана на зберігання, або відповідну кількість речей такого самого роду та такої самої якості; на першу вимогу поклажодавця повернути річ, навіть якщо строк її зберігання не закінчився.

Зберігач має *право*: продати річ або її частину, якщо річ пошкоджена або виникли реальна загроза її пошкодження чи інші обставини, що не дають змоги забезпечити її схоронність, а вжиття заходів з боку поклажодавця очікувати неможливо; відшкодувати свої витрати з суми виторгу, одержаної від продажу речі, якщо зазначені обставини виникли з причин, за які зберігач не відповідає; на пропорційну частину плати, якщо зберігання припинилося достроково через обставини, за які зберігач не відповідає.

Поклажодавець зобов'язаний забрати річ від зберігача після закінчення строку зберігання. За втрату (нестачу) або пошкодження речі, прийнятої на зберігання, зберігач відповідає на загальних підставах за наявності його умислу або грубої необережності, а професійний зберігач відповідає, якщо не доведе, що це сталося внаслідок непереборної сили, або через такі властивості речі, про які зберігач, приймаючи її на зберігання, не знав і не міг знати, або внаслідок умислу чи грубої необережності поклажодавця.

Збитки, завдані поклажодавцеві втратою (нестачею) або пошкодженням речі, відшкодовуються зберігачем: у разі втрати (нестачі) речі - у розмірі її вартості; у разі пошкодження речі - у розмірі суми, на яку знизилася її вартість. Якщо внаслідок пошкодження речі її якість змінилася настільки, що вона не може бути використана за первісним призначенням, поклажодавець має право відмовитися від цієї речі і вимагати від зберігача відшкодування її вартості.

Відносини, пов'язані зі зберіганням речей на товарному складі, регулюються окремими положеннями ЦК (ст. ст. 956-966). Особливості даного виду зберігання полягають наступному: договір укладається стосовно речей, які мають ознаки товару, і призначені для використання у сфері підприємницької діяльності; товарний склад визначається як організація, яка зберігає товар і надає пов'язані з цим послуги на засадах підприємництва; і зберігачем, і поклажодавцем за договором зберігання на товарному складі можуть бути лише суб'єкти підприємницької діяльності.

Спеціальні види зберігання. Положення ЦК забезпечують правове регулювання відносин у сфері здійснення зберігання речей не тільки товарними складами, а й іншими спеціалізованими організаціями. Ці види зберігання є спеціальними і мають суттєві особливості.

Зберігання речі у ломбарді, прийнятої від фізичної особи, оформляється видачею іменної квитанції, ціна речі визначається за домовленістю сторін, ломбард зобов'язаний страхувати на користь поклажодавця за свій рахунок речі, прийняті на зберігання, виходячи з повної суми їх оцінки. Річ, яку поклажодавець не забрав із ломбарду після спливу трьох місяців від дня закінчення строку договору зберігання, може бути продана ломбардом у порядку, встановленому законом. Із суми виторгу, одержаної від продажу речі, вираховуються плата за зберігання та інші платежі, які належить зробити ломбардові. Залишок суми виторгу повертається поклажодавцеві.

Зберігання цінностей у банку полягає в тому, що банк може прийняти на зберігання документи, цінні папери, дорогоцінні метали, каміння, інші коштовності та цінності, що засвідчується видачею банком поклажодавцеві іменного документа, пред'явлення якого є підставою для повернення цінностей поклажодавцеві. Банк може передати поклажодавцеві індивідуальний банківський сейф (його частину або спеціальне приміщення) для зберігання у ньому цінностей та роботи з ними, видавши поклажодавцеві ключ від сейфа, картку, що ідентифікує поклажодавця, інший знак або документ, що посвідчує право його пред'явника на доступ до сейфа та одержання з нього цінностей. Банк приймає від поклажодавця цінності, контролює їх поміщення у сейф та одержання їх із сейфа. До договору про надання особі банківського сейфа без відповідальності банку за вміст сейфа застосовуються норми ЦК про майновий найм (оренду).

Зберігання речей у камерах схову загального користування організації, підприємств транспорту має відбуватися за бажанням пасажирів та інших осіб незалежно від наявності у них проїзних документів. На підтвердження прийняття речі на зберігання до камери схову (крім автоматичних камер) поклажодавцеві видається квитанція або номерний жетон. Збитки, завдані поклажодавцеві внаслідок втрати, нестачі або пошкодження речі, зданої до камери схову, відшкодовуються протягом доби з моменту пред'явлення вимоги про їх відшкодування у розмірі суми оцінки речі, здійсненої при переданні її на зберігання. Строк зберігання речі, встановлюється правилами, що видаються відповідно до транспортних кодексів (статутів), або за домовленістю сторін. Якщо сторона не забрала річ у встановлені строки, камера схову зобов'язана зберігати її протягом трьох місяців. Зі спливом цього строку річ може бути продана у порядку, встановленому законом. У разі втрати квитанції або номерного жетона річ, здана до камери схову, видається поклажодавцеві після надання доказів належності йому цієї речі. До договору про зберігання речі в автоматичних камерах схову застосовуються положення ЦК про майновий найм (оренду).

Зберігання речей у гардеробі організації передбачає, що зберігач речі, зданої до гардеробу, незалежно від того, чи здійснюється зберігання за плату чи безоплатно, зобов'язаний вжити усіх необхідних заходів щодо забезпечення схоронності речі. Якщо річ здана у гардероб організації, зберігачем є ця організація. Зазначені положення застосовуються у разі зберігання верхнього

одягу, головних уборів у місцях, спеціально відведених для цього, в закладах охорони здоров'я та інших закладах.

Зберігання речей пасажира під час його перевезення полягає в тому, що перевізник зобов'язаний забезпечити схоронність валізи (сумки), особистих речей пасажира (крім дорогоцінностей та грошей), які пасажир перевозить у відведеному місці.

Зберігання речей у готелі передбачає відповідальність готеля за схоронність речей, внесених до готелю (передані працівникам готелю або знаходяться у відведеному для особи приміщенні) особою, яка проживає у ньому. Готель відповідає за втрату грошей, інших цінностей (цінних паперів, коштовностей) лише за умови, що вони були окремо передані готелю на зберігання. У разі втрати чи пошкодження речі особа зобов'язана негайно повідомити про це готель. Якщо до закінчення строку проживання особа не пред'явила свої вимоги до готелю, вважається, що її речі не були втрачені чи пошкоджені. Зазначені положення застосовуються до зберігання речей фізичних осіб у гуртожитках, мотелях, будинках відпочинку, пансіонатах, санаторіях та інших організаціях, у приміщеннях яких особа тимчасово проживає.

Зберігання речей, що є предметом спору полягає в тому, що дві або більше осіб, між якими виник спір про право на річ, можуть передати цю річ третій особі, яка бере на себе обов'язок після вирішення спору повернути річ особі, визначеній за рішенням суду або за погодженням усіх осіб, між якими є спір. Річ, яка є предметом спору, може бути передана на зберігання за рішенням суду. Зберігачем у цьому разі може бути особа, призначена судом, або особа, визначена за домовленістю сторін, між якими є спір. Річ передається на зберігання іншій особі за її згодою, якщо інше не встановлено законом. Зберігач має право на плату за рахунок сторін, між якими є спір.

Зберігання автотранспортних засобів. Якщо зберігання автотранспортних засобів здійснюється суб'єктом підприємницької діяльності, такий договір є публічним. За договором зберігання транспортного засобу в боксах та гаражах, на спеціальних стоянках зберігач зобов'язується не допускати проникнення в них сторонніх осіб і видати транспортний засіб за першою вимогою поклажодавця. Зазначений договір поширюється також на відносини між гаражно-будівельним чи гаражним кооперативом та їх членами, якщо інше не встановлено законом або статутом кооперативу. Прийняття автотранспортного засобу на зберігання посвідчується квитанцією (номером, жетоном).

За *договором охорони* охоронець, який є суб'єктом підприємницької діяльності, зобов'язується забезпечити недоторканність особи чи майна, які охороняються. Володілець такого майна або особа, яку охороняють, зобов'язані виконувати передбачені договором правила особистої та майнової безпеки і щомісячно сплачувати охоронцю встановлену плату.

7.5 Правове регулювання страхової діяльності у сфері підприємництва. Види договору страхування

Ризиковий характер підприємницької діяльності обумовлює необхідність застосування спеціальних заходів щодо мінімізації підприємницьких ризиків. Страхування як різновид фінансової діяльності спрямовано на покриття довгострокових та короткострокових ризиків суб'єктів господарювання з використанням заощаджень через кредитно-фінансову систему або без такого використання. *Страхування* – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів.

Правове регулювання страхової діяльності в Україні здійснюється главою 67 ЦК, §2 глави 35 ГК, Законами України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 01.07.2004 р., «Про страхування» від 07.03.1996 р.

За *договором страхування* одна сторона (страховик) зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити другій стороні (страхувальникові) або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору.

Предметом договору страхування можуть бути майнові інтереси, що не суперечать закону і пов'язані: з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням; з володінням, користуванням і розпорядженням майном; з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі.

Договір страхування є двостороннім, оплатним, за загальним правилом реальним. Непевність виникнення обов'язку страховика щодо здійснення страхової виплати дозволяє віднести договір страхування до ризикових (алеаторних) договорів. При здійсненні страхування використовується такі його різновиди як співстрахування та перестрахування.

Учасниками страхових правовідносин є страховики, страхувальники, страхові посередники, вигодонабувачі, застраховані особи. Страхування може здійснюватися у двох формах: добровільній або обов'язковій. Підставою для виникнення добровільного страхування є договір страхування, який укладається на підставі вільного волевиявлення сторін. Законом може бути встановлений обов'язок фізичної або юридичної особи бути страхувальником життя, здоров'я, майна або відповідальності перед іншими особами за свій рахунок чи за рахунок заінтересованої особи (обов'язкове страхування).

Страховиками, які мають право здійснювати страхову діяльність на території України, є: фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю з

урахуванням того, що учасників кожної з таких фінансових установ повинно бути не менше трьох, та інших особливостей, передбачених законом, а також одержали ліцензію на здійснення страхової діяльності (страховики-резиденти); зареєстровані Уповноваженим органом відповідно до Закону постійні представництва у формі філій іноземних страхових компаній, які також одержали ліцензію на здійснення страхової діяльності (філії страховиків-нерезидентів). Страховиками-нерезидентами вважаються фінансові установи, що створені та мають ліцензію на провадження страхової діяльності відповідно до законодавства тих іноземних держав, у яких вони зареєстровані. Страхувальниками визнаються юридичні особи та дієздатні фізичні особи, які уклали із страховиками договори страхування або є страхувальниками відповідно до законодавства України.

Істотними умовами договору страхування є предмет договору страхування, страховий випадок, розмір грошової суми, в межах якої страховик зобов'язаний провести виплату у разі настання страхового випадку (страхова сума), розмір страхового платежу і строки його сплати, строк договору та інші умови, визначені актами цивільного законодавства.

Зміст договору страхування. Страховик *зобов'язаний*: ознайомити страхувальника з умовами та правилами страхування; протягом двох робочих днів, як тільки стане відомо про настання страхового випадку, вжити заходів щодо оформлення всіх необхідних документів для своєчасного здійснення страхової виплати страхувальникові; у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату у строк, встановлений договором; відшкодувати витрати, понесені страхувальником у разі настання страхового випадку з метою запобігання або зменшення збитків, якщо це встановлено договором; за заявою страхувальника у разі здійснення ним заходів, що зменшили страховий ризик, або у разі збільшення вартості майна внести відповідні зміни до договору страхування; не розголошувати відомостей про страхувальника та його майнове становище, крім випадків, встановлених законом.

Страховальник зобов'язаний: своєчасно вносити страхові платежі (внески, премії) у розмірі, встановленому договором; при укладенні договору страхування надати страховикові інформацію про всі відомі йому обставини, що мають істотне значення для оцінки страхового ризику, і надалі інформувати його про будь-які зміни страхового ризику; при укладенні договору страхування повідомити страховика про інші договори страхування, укладені щодо об'єкта, який страхується. Якщо страхувальник не повідомив страховика про те, що об'єкт уже застрахований, новий договір страхування є нікчемним; вживати заходів щодо запобігання збиткам, завданним настанням страхового випадку, та їх зменшення; повідомити страховика про настання страхового випадку у строк, встановлений договором.

7.6 Транспортні договори та їх види

Перевезенням вантажів визнається господарська діяльність, пов'язана з переміщенням продукції виробничо-технічного призначення та виробів

народного споживання залізницями, автомобільними дорогами, водними та повітряними шляхами, а також транспортування продукції трубопроводами.

Транспорт є однією з найважливіших галузей суспільного виробництва, який покликаний задовольняти потреби населення та учасників господарського життя у перевезеннях та пов'язаних з ними послуг.

Єдину транспортну систему України становлять: транспорт загального користування (залізничний, морський, річковий, автомобільний, авіаційний, міський електротранспорт); промисловий залізничний транспорт; відомчий транспорт; трубопровідний транспорт; шляхи сполучення загального користування.

Функціонування єдиної транспортної системи та її складових значною мірою забезпечується через транспортні договори. *Транспортні договори* – це договори, які спрямовані на організацію та/або забезпечення перевезень вантажів та надання інших транспортних послуг учасникам правовідносин. Транспортні договори укладаються, як правило, за обов'язкової участі транспортних підприємств або (незначною мірою) індивідуальних підприємців, що спеціалізуються на перевезеннях.

Види транспортних договорів: за видом транспорту договори: на залізничному транспорті; морському транспорті; на внутрішньому водному транспорті; на повітряному транспорті; на автомобільному транспорті; на трубопровідному транспорті; *за ознакою домінування в договорі організаційних чи майнових елементів*: організаційні (забезпечують організацію перевезень та надання інших транспортних послуг) та договори про надання транспортних послуг.

Найбільш поширеними транспортними договорами у сфері господарювання є: договори перевезення вантажів; договір транспортного експедирування; договори на подачу і прибирання вагонів; договори на експлуатацію залізничної під'їзної колії; договори буксирування; договір чартеру (фрахтування); договори каботажу та ін.

Договірні відносини у сфері транспорту регулюють: глава 32 ГК, глави 64, 65 ЦК, Повітряний кодекс України від 04.05. 1993 р., Кодекс торговельного мореплавства України від 23.05.1995 р., Закони України «Про транспорт» від 10.11.1994 р.; «Про трубопровідний транспорт» від 15.05.1996 р.; «Про залізничний транспорт» від 04.07.1996 р.; «Про функціонування єдиної транспортної системи України в особливий період» від 20.10.1998 р.; «Про автомобільний транспорт» від 05.04.2001 р.; «Про транспортно-експедиторську діяльність» від 01.07.2004 р. та ін.

7.7 Договір перевезення вантажів: поняття, сторони, відповідальність

За *договором перевезення вантажу* одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (вантажовідправником) вантаж до пункту призначення в установленій законодавством чи договором строк та видати його уповноваженій на

одержання вантажу особі (одержувачеві), а вантажовідправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату

Перевезення вантажів здійснюють вантажний залізничний транспорт, автомобільний вантажний транспорт, морський вантажний транспорт та вантажний внутрішній флот, авіаційний вантажний транспорт, трубопровідний транспорт, космічний транспорт, інші види транспорту. Загальні умови перевезення вантажів, а також особливі умови перевезення окремих видів вантажів (вибухових речовин, зброї, отруйних, легкозаймистих, радіоактивних та інших небезпечних речовин тощо) визначаються ГК і відповідними транспортними кодексами, транспортними статутами та ін.

Учасниками відносин щодо перевезення вантажів є перевізники, вантажовідправники та вантажоодержувачі. Перевізником є суб'єкт господарювання, який надає послуги стосовно перевезення багажу до пункту призначення у встановлений законом або договором строк та видати його уповноважений на одержання вантажу особі. Залежно від виду транспорту перевізник є повітряним, залізничним вантажним, перевізник на морському та внутрішньому водному транспорті.

Договір перевезення вантажу є багатостороннім, оплатним, реальним. Договір є строковим, однак вантажовідправник і перевізник у разі необхідності здійснення систематичних впродовж певного строку перевезень вантажів можуть укласти довгостроковий договір, за яким перевізник зобов'язується у встановлені строки приймати, а вантажовідправник – подавати до перевезення вантажі у погодженому сторонами обсязі. Залежно від виду транспорту, яким передбачається систематичне перевезення вантажів, укладаються такі довгострокові договори: довгостроковий – на залізничному і морському транспорті, навігаційний – на річковому транспорті (внутрішньому флоті), спеціальний – на повітряному транспорті, річний – на автомобільному транспорті. Порядок укладення довгострокових договорів встановлюється відповідними транспортними кодексами, транспортними статутами або правилами перевезень.

Договір перевезення вантажу укладається в письмовій формі. Укладення договору перевезення вантажу підтверджується складенням перевізного документа (транспортної накладної, коносаменту тощо) відповідно до вимог законодавства. Перевізники зобов'язані забезпечувати вантажовідправників бланками перевізних документів згідно з правилами здійснення перевезень.

Права та обов'язки сторін. Перевізник приймає вантаж до перевезення залежно від виду транспорту та вантажу в місцях загального або незагального користування. Відповідальність перевізника за збереження вантажу виникає з моменту прийняття вантажу до перевезення. Вантажовідправник зобов'язаний підготувати вантаж до перевезення з урахуванням необхідності забезпечення транспортабельності та збереження його в процесі перевезення, а також має право застрахувати вантаж у порядку, встановленому законодавством. У разі якщо для здійснення перевезення вантажу законодавством або договором передбачено спеціальні документи (посвідчення), які підтверджують якість та

інші властивості вантажу, що перевозиться, вантажовідправник зобов'язаний передати такі документи перевізникові разом з вантажем. Про прийняття вантажу до перевезення перевізник видає вантажовідправнику в пункті відправлення документ, оформлений належним чином.

Вантажовідправник має право одержати назад зданий до перевезення вантаж до його відправлення, замінити вказаного в перевізному документі одержувача вантажу (до його видачі адресату), розпорядитися вантажем у разі неприйняття його одержувачем чи неможливості видачі вантажу одержувачу. У разі переривання або припинення перевезення вантажів з незалежних від перевізника обставин перевізник зобов'язаний повідомити вантажовідправника і одержати від нього відповідне розпорядження щодо вантажу.

Перевізник зобов'язаний повідомити одержувача про прибуття вантажу на його адресу. Одержувач зобов'язаний прийняти вантаж, який прибув на його адресу. Він має право відмовитися від прийняття пошкодженого або зіпсованого вантажу, якщо буде встановлено, що внаслідок зміни якості виключається можливість повного або часткового використання його за первісним призначенням. Відповідальність перевізника за збереження вантажу припиняється з моменту його видачі одержувачу в пункті призначення. Якщо одержувач не затребував вантаж, що прибув, в установлений строк або відмовився його прийняти, перевізник має право залишити вантаж у себе на зберігання за рахунок і на ризик вантажовідправника, письмово повідомивши його про це. Вантаж, не одержаний протягом місяця після повідомлення перевізником одержувача, вважається невитребуваним і реалізується в установленому законодавством порядку.

Відповідальність сторін. Перевізник зобов'язаний доставити вантаж до пункту призначення у строк, передбачений транспортними кодексами, статутами чи правилами. Якщо строк доставки вантажів у зазначеному порядку не встановлено, сторони мають право встановити цей строк у договорі. Перевізник звільняється від відповідальності за прострочення в доставці вантажу, якщо прострочення сталося не з його вини. Розмір штрафів, що стягуються з перевізників за прострочення в доставці вантажу, визначається відповідно до закону. Сплата штрафу за доставку вантажу з простроченням не звільняє перевізника від відповідальності за втрату, нестачу або пошкодження вантажу, що сталися внаслідок прострочення. Перевізник несе відповідальність за втрату, нестачу та пошкодження прийнятого до перевезення вантажу, якщо не доведе, що втрата, нестача або пошкодження сталися не з його вини.

За шкоду, заподіяну при перевезенні вантажу, перевізник відповідає: у разі втрати або нестачі вантажу – в розмірі вартості вантажу, який втрачено або якого не вистачає; у разі пошкодження вантажу – в розмірі суми, на яку зменшилася його вартість; у разі втрати вантажу, зданого до перевезення з оголошенням його цінності, – у розмірі оголошеної цінності, якщо не буде доведено, що вона є нижчою від дійсної вартості вантажу. Якщо внаслідок пошкодження вантажу його якість змінилася настільки, що він не може бути використаний за прямим призначенням, одержувач вантажу має право від нього

відмовитися і вимагати відшкодування за його втрату. У разі якщо вантаж, за втрату чи нестачу якого перевізник сплатив відповідне відшкодування, буде згодом знайдено, одержувач (відправник) має право вимагати видачі йому цього вантажу, повернувши одержане за його втрату чи нестачу відшкодування.

До пред'явлення перевізникові позову, що випливає з договору перевезення вантажу, можливим є пред'явлення йому претензії. Претензії можуть пред'являтися протягом шести місяців, а претензії щодо сплати штрафів і премій - протягом сорока п'яти днів. Перевізник розглядає заявлену претензію і повідомляє заявника про задоволення чи відхилення її протягом трьох місяців, а щодо претензії з перевезення у прямому змішаному сполученні - протягом шести місяців. Претензії щодо сплати штрафу або премії розглядаються протягом сорока п'яти днів. Якщо претензію відхилено або відповідь на неї не одержано в зазначений законом строк, заявник має право звернутися до суду протягом шести місяців з дня одержання відповіді або закінчення строку, встановленого для відповіді. Для пред'явлення перевізником до вантажовідправників та вантажоодержувачів позовів, що випливають з перевезення, встановлюється шестимісячний строк.

7.8 Договір перевезення пасажирів і багажу: права та обов'язки сторін, виконання

За *договором перевезення пасажирів* одна сторона (перевізник) зобов'язується перевезти другу сторону (пасажирів) до пункту призначення, а в разі здавання багажу - також доставити багаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання багажу, а пасажир зобов'язується сплатити встановлену плату за проїзд, а у разі здавання багажу – також за його провезення.

Укладення договору перевезення пасажирів та багажу підтверджується видачею відповідно квитка та багажної квитанції, форми яких встановлюються відповідно до транспортних кодексів (статутів). Перевезення, що здійснюється юридичною особою, вважається перевезенням транспортом загального користування, якщо із закону, інших нормативно-правових актів або ліцензії, виданої цій організації, випливає, що вона має здійснювати перевезення вантажів, пасажирів, багажу, пошти за зверненням будь-якої особи. Договір перевезення транспортом загального користування є публічним договором.

Договір перевезення пасажирів і багажу є реальним, двостороннім або багатостороннім, оплатним. Так, за перевезення пасажирів, багажу стягується провізна плата у розмірі, що визначається за домовленістю сторін, якщо інше не встановлено законом. Якщо розмір провізної плати не визначений, стягується розумна плата. Пільгові умови перевезення пасажирів, багажу транспортом загального користування можуть встановлюватися організацією, підприємством транспорту за їх рахунок або за рахунок відповідного бюджету у випадках, встановлених законом та іншими нормативно-правовими актами. Робота та послуги, що виконуються на вимогу власника (володільця) вантажу і

не передбачені тарифами, оплачуються додатково за домовленістю сторін. Перевізник має право притримати переданий йому для перевезення вантаж для забезпечення внесення провізної плати та інших платежів, якщо інше не встановлено законом, іншими нормативно-правовими актами або не впливає із суті зобов'язання.

Права та обов'язки сторін. Пасажир має право: одержати місце у транспортному засобі згідно з придбаним квитком; провозити з собою безоплатно одну дитину віком до шести років без права зайняття нею окремого місця; купувати для дітей віком від шести до чотирнадцяти років дитячі квитки за пільговою ціною; перевозити з собою безоплатно ручну поклажу у межах норм, встановлених транспортними кодексами (статутами); зробити не більше однієї зупинки в дорозі з подовженням строку чинності проїзних документів (квитка) не більше ніж на десять діб, а в разі хвороби – на весь час хвороби; відмовитися від поїздки, повернути квиток і одержати назад повну або часткову вартість квитка – залежно від строку здавання квитка згідно з правилами, встановленими транспортними кодексами (статутами); отримувати повну та своєчасну інформацію про час та місце відправлення транспортного засобу за вказаним у транспортному документі (квитку) маршрутом. Пасажир може мати також інші права, встановлені ЦК, законами, транспортними кодексами (статутами).

Перевізник *зобов'язаний* доставити вантаж, пасажирів, багаж, пошту до пункту призначення у строк, встановлений договором, якщо інший строк не встановлений транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них, а в разі відсутності таких строків - у розумний строк. Вантаж, не виданий одержувачеві на його вимогу протягом тридцяти днів після спливу строку його доставки, якщо більш тривалий строк не встановлений договором, транспортними кодексами (статутами), вважається втраченим. Одержувач вантажу повинен прийняти вантаж, що прибув після спливу зазначених вище строків, і повернути суму, виплачену йому перевізником за втрату вантажу, якщо інше не встановлено договором, транспортними кодексами (статутами).

Відповідальність сторін. У разі порушення зобов'язань, що впливають із договору перевезення, сторони несуть відповідальність, встановлену за домовленістю сторін, якщо інше не встановлено ЦК, іншими законами, транспортними кодексами (статутами). За затримку у відправленні транспортного засобу, що перевозить пасажирів, або запізнення у прибутті такого транспортного засобу до пункту призначення перевізник сплачує пасажирові штраф у розмірі, встановленому за домовленістю сторін, транспортними кодексами (статутами), якщо перевізник не доведе, що ці порушення сталися внаслідок непереборної сили, усунення несправності транспортного засобу, яка загрожувала життю або здоров'ю пасажирів, або інших обставин, що не залежали від перевізника. У разі відмови пасажирів від перевезення з причини затримки відправлення транспортного засобу перевізник зобов'язаний повернути пасажирів провізну плату. Якщо поїздка пасажирів з

пункту пересадки не відбулася внаслідок запізнення транспортного засобу, який доставив його у цей пункт, перевізник зобов'язаний відшкодувати пасажирові завдані збитки. Також перевізник відповідає за втрату, нестачу, псування або пошкодження прийнятих до перевезення вантажу, багажу, пошти у розмірі фактичної шкоди, якщо не доведе, що це сталося не з його вини.

До пред'явлення перевізникові позову, що випливає із договору перевезення вантажу, пошти можливим є пред'явлення йому претензії. Позов до перевізника може бути пред'явлений відправником вантажу або його одержувачем у разі повної або часткової відмови перевізника задовольнити претензію або неодержання від перевізника відповіді у місячний строк. До вимог, що випливають із договору перевезення вантажу, пошти, застосовується позовна давність в один рік з моменту, що визначається відповідно до транспортних кодексів (статутів). Відповідальність перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів, визначається відповідно до глави 82 ЦК, якщо договором або законом не встановлена відповідальність перевізника без вини.

7.9 Договір транспортного експедирування: сторони та істотні умови

За договором *транспортного експедирування* одна сторона (експедитор) зобов'язується за плату і за рахунок другої сторони (клієнта) виконати або організувати виконання визначених договором послуг, пов'язаних з перевезенням вантажу.

Договір транспортного експедирування є консенсуальним, двостороннім, оплатним. Сторонами договору є клієнт (кредитор) та експедитор (боржник). Клієнтом може бути будь-яка особа, а експедитором може бути лише юридична особа, яка спеціалізується у транспортно-експедиційному обслуговуванні та має організаційні, матеріально-технічні та інші передумови для надання транспортно-експедиційних послуг іншим учасникам цивільних відносин. Договір транспортного експедирування укладається у письмовій формі. Клієнт повинен видати експедиторові довіреність, якщо вона є необхідною для виконання його обов'язків. Розмір плати експедиторові встановлюється договором транспортного експедирування, якщо інше не встановлено законом. Якщо розмір плати не встановлений, клієнт повинен виплатити експедитору розумну плату.

Предметом договору транспортного експедирування є транспортно-експедиційні послуги, які надаються експедиторами та складаються з комплексу послуг, пов'язаних з підготовкою та відправленням вантажів, проведенням взаєморозрахунків, контролем за їх проходженням та одержанням. Договором транспортного експедирування може бути встановлено обов'язок експедитора організувати перевезення вантажу транспортом і за маршрутом, вибраним експедитором або клієнтом, зобов'язання експедитора укласти від свого імені або від імені клієнта договір перевезення вантажу, забезпечити відправку і одержання вантажу, а також інші зобов'язання, пов'язані з перевезенням, також може бути передбачено надання додаткових

послуг, необхідних для доставки вантажу (перевірка кількості та стану вантажу, його завантаження та вивантаження, сплата мита, зборів і витрат, покладених на клієнта, зберігання вантажу до його одержання у пункті призначення, одержання необхідних для експорту та імпорту документів, виконання митних формальностей тощо).

Зміст договору. Експедитор має право залучити до виконання своїх обов'язків інших осіб. У разі залучення експедитором до виконання своїх обов'язків за договором транспортного експедирування інших осіб експедитор відповідає перед клієнтом за порушення договору. Клієнт зобов'язаний надати експедиторові документи та іншу інформацію про властивості вантажу, умови його перевезення, а також інформацію, необхідну для виконання експедитором обов'язків, встановлених договором. Експедитор повинен повідомити клієнта про виявлені недоліки одержаної інформації, а в разі її неповноти - вимагати у клієнта необхідну додаткову інформацію. У разі ненадання клієнтом документів та необхідної інформації експедитор має право відкласти виконання своїх обов'язків за договором транспортного експедирування до надання документів та інформації в повному обсязі. Клієнт відповідає за збитки, завдані експедиторові у зв'язку з порушенням обов'язку щодо надання документів та інформації. Клієнт або експедитор має право відмовитися від договору транспортного експедирування, попередивши про це другу сторону в розумний строк. Сторона, яка заявила про таку відмову, зобов'язана відшкодувати другій стороні збитки, завдані їй у зв'язку із розірванням договору.

Питання для самоконтролю:

1. Основні ознаки агентських відносин.
2. Істотні умови агентського договору.
3. Відмінні риси договору доручення від інших договорів з надання юридичних послуг.
4. Зміст договору доручення.
5. Сторони договору комісії та їх права.
6. Підстави для відступу від умов договору комісії при його виконанні.
7. Відповідальність сторін договору зберігання.
8. Спеціальні види зберігання та їх сутність.
9. Види договору страхування.
10. Нормативно-правове забезпечення страхової діяльності в Україні.
11. Сутність транспортних договорів та їх види.
12. Сторони договору перевезення вантажів.
13. Зміст договору перевезення пасажирів та багажу.
14. Характерні риси договору транспортного експедирування.

Тематика реферативних повідомлень

1. Юридична характеристика договору зберігання цінностей в банку.
2. Юридична характеристика договору добровільного страхування.
3. Правовий статус сторін договору доручення.

ТЕМА 8. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРЕДИТНО-РОЗРАХУНКОВИХ ВІДНОСИН

- 8.1 Загальна характеристика законодавства щодо правового регулювання розрахункових та кредитних відносин.
- 8.2 Загальна характеристика договору позики: поняття, істотні умови, відповідальність.
- 8.3 Кредитний договір: поняття, істотні умови, сторони, зміст.
- 8.4 Договір банківського рахунка. Види рахунків. Підстави та наслідки розірвання договору банківського рахунка.
- 8.5 Банківський вклад та їх види. Зміст договору та відповідальність сторін.
- 8.6. Правове регулювання безготівкових розрахунків у підприємницькій діяльності. Особливості розрахунків із застосуванням доручень, чеків, акредитивів та інкасовими дорученнями.
- 8.7 Готівкові розрахунки: порядок їх здійснення та обмеження за участю суб'єктів господарювання.

Питання для самоконтролю

Тематика реферативних повідомлень

8.1 Загальна характеристика законодавства щодо правового регулювання розрахункових та кредитних відносин

Норми чинного законодавства України, які регулюють розрахункові та кредитні відносини, на думку правників та практиків банківської справи, ще не сповна відповідають потребам сьогодення. Не всі чинні законодавчі та нормативні документи, що регулюють проведення банками розрахунків та кредитних операцій, мають чіткий системний характер. Крім того, положення багатьох чинних нормативно-правових актів мають суттєві розбіжності, що стримує процес нарощування банками кредитного портфеля, а отже, не дає змоги повною мірою задовольняти зростаючі потреби економіки держави.

У Конституції України закріплено основи правового забезпечення кредитування, а саме, що виключно законами України встановлюються: засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційних ринків; статус національної валюти; а також статус іноземних валют на території України (ст.92); Рада Національного банку України розробляє основні засади грошово-кредитної політики і здійснює контроль за її проведенням (ст. 100).

Основу правового регулювання розрахункових та кредитних відносин в Україні складають такі нормативно-правові акти: Закони України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р., «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р., «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.08.2001 р., «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» від 05.04.2001 р., Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в іноземній валюті, затверджена Постановою Національного банку України від 21.01.2004 р. №22, Положення про ведення касових операцій у

національній валюті в Україні, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 15.12.2004 р. №637 та ін.

8.2 Загальна характеристика договору позики: поняття, істотні умови, відповідальність

За *договором позики* одна сторона (позикодавець) передає у власність другій стороні (позичальникові) грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики) або таку ж кількість речей того ж роду та такої ж якості.

Правове забезпечення відносин щодо договору позики забезпечують §1 глави 71 ЦК, Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.08.2001 р. та ін.

Договір позики є одностороннім, реальним, як оплатним, так і безоплатним, строковим. Договір позики укладається у письмовій формі, якщо його сума не менш як у десять разів перевищує встановлений законом розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, а у випадках, коли позикодавцем є юридична особа, – незалежно від суми. На підтвердження укладення договору позики та його умов може бути представлена розписка позичальника або інший документ, який посвідчує передання йому позикодавцем визначеної грошової суми або визначеної кількості речей.

Сторони договору: позикодавець та позичальник. ЦК не містить обмежень стосовно суб'єктного складу договору позики. У ролі позичальника та позикодавця можуть виступати будь-які фізичні та юридичні особи, держава та інші публічно-правові утворення, тобто договір позики як універсальний договір може обслуговувати як побутові потреби, так і підприємницькі цілі.

Права та обов'язки сторін. Позикодавець має *право* на одержання від позичальника процентів від суми позики, якщо інше не встановлено договором або законом. Розмір і порядок одержання процентів встановлюються договором. Якщо договором не встановлений розмір процентів, їх розмір визначається на рівні облікової ставки Національного банку України. У разі відсутності іншої домовленості сторін проценти виплачуються щомісяця до дня повернення позики. Договір позики вважається безпроцентним, якщо: 1) він укладений між фізичними особами на суму, яка не перевищує п'ятдесятикратного розміру неоподаткованого мінімуму доходів громадян, і не пов'язаний із здійсненням підприємницької діяльності хоча б однією із сторін; 2) позичальникові передані речі, визначені родовими ознаками.

Позичальник *зобов'язаний* повернути позикодавцеві позику (грошові кошти у такій самій сумі або речі, визначені родовими ознаками, у такій самій кількості, такого самого роду та такої самої якості, що були передані йому позикодавцем) у строк та в порядку, що встановлені договором. Якщо договором не встановлений строк повернення позики або цей строк визначений моментом пред'явлення вимоги, позика має бути повернена позичальником

протягом тридцяти днів від дня пред'явлення позикодавцем вимоги про це, якщо інше не встановлено договором. Позика, надана за договором безпроцентної позики, може бути повернена позичальником достроково, якщо інше не встановлено договором. Позика вважається повернутою в момент передання позикодавцеві речей, визначених родовими ознаками, або зарахування грошової суми, що позичалася, на його банківський рахунок. За домовленістю сторін борг, що виник із договорів купівлі-продажу, найму майна або з іншої підстави, може бути замінений позиковим зобов'язанням. Заміна боргу позиковим зобов'язанням провадиться з додержанням вимог про новацію і здійснюється у формі, встановленій для договору позики.

Відповідальність сторін. Якщо позичальник своєчасно не повернув суму позики, він зобов'язаний сплатити грошову суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом. Якщо позичальник своєчасно не повернув речі, визначені родовими ознаками, він зобов'язаний сплатити неустойку, яка нараховується від дня, коли речі мали бути повернуті, до дня їх фактичного повернення позикодавцеві, незалежно від сплати процентів. Якщо договором встановлений обов'язок позичальника повернути позику частинами (з розстроченням), то в разі прострочення повернення чергової частини позикодавець має право вимагати дострокового повернення частини позики, що залишилася, та сплати процентів.

Позичальник має право оспорити договір позики на тій підставі, що грошові кошти або речі насправді не були одержані ним від позикодавця або були одержані у меншій кількості, ніж встановлено договором. Якщо договір позики має бути укладений у письмовій формі, рішення суду не може ґрунтуватися на свідченнях свідків для підтвердження того, що гроші або речі насправді не були одержані позичальником від позикодавця або були одержані у меншій кількості, ніж встановлено договором.

8.3 Кредитний договір: поняття, істотні умови, сторони, зміст

Розвиток в Україні сучасних ринкових відносин у якості однієї з безумовних передумов своєї еволюції потребує належного функціонування ринку фінансових послуг, однією з традиційних складових якого є інститут кредитування. Використання цього інституту надає можливість учасникам правових відносин отримувати грошові ресурси. Однією з форм втілення фінансово-кредитних механізмів є кредитний договір.

Відносини щодо кредитного договору в Україні регулюють §2 глави 71 ЦК, §1 глави 35 ГК, Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.08.2001 р. та ін.

За *кредитним договором* банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові

у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти.

Кредитний *договір* є консенсуальним, двостороннім, оплатним. Форма кредитного договору письмова. Недодержання письмової форми кредитного договору робить його нікчемним. До відносин за кредитним договором застосовуються положення про договір позики, якщо інше не впливає із суті кредитного договору. Особливості регулювання відносин за договором про надання споживчого кредиту встановлені законом. У сфері господарювання можуть використовуватися банківський, комерційний, лізинговий, іпотечний та інші форми кредиту.

Сторонами кредитного договору є кредитор та позичальник. Позичальником може бути будь-який учасник цивільних відносин, кредитором може бути значне, однак визначене коло учасників відносин – банк або інша фінансова структура (згідно Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»).

Предметом кредитного договору є виключно грошові кошти (кредит) як у валюті України, так і в іноземній валюті. Суттєвою умовою кредитного договору є ціна, тобто розмір плати, яку позичальник сплачує кредитору за наданий йому кредит. Процентна ставка за кредитом може бути фіксованою або змінюваною. Тип процентної ставки визначається кредитним договором. Розмір процентів, тип процентної ставки (фіксована або змінювана) та порядок їх сплати за кредитним договором визначаються в договорі залежно від кредитного ризику, наданого забезпечення, попиту і пропозицій, які склалися на кредитному ринку, строку користування кредитом, розміру облікової ставки та інших факторів. Фіксована процентна ставка є незмінною протягом усього строку кредитного договору. Встановлений договором розмір фіксованої процентної ставки не може бути збільшено банком в односторонньому порядку. Умова договору щодо права банку змінювати розмір фіксованої процентної ставки в односторонньому порядку є нікчемною. У разі застосування змінюваної процентної ставки у кредитному договорі повинен визначатися максимальний розмір збільшення процентної ставки.

Права та обов'язки сторін. Кредитор зобов'язаний надати позичальнику за кредитним договором кредит у розмірі та в порядку, встановлених договором. Кредитор має право відмовитися від надання позичальникові передбаченого договором кредиту частково або в повному обсязі у разі порушення процедури визнання позичальника банкрутом або за наявності інших обставин, які явно свідчать про те, що наданий позичальникові кредит своєчасно не буде повернений.

У разі застосування змінюваної процентної ставки кредитор самостійно, з визначеною у кредитному договорі періодичністю, має право збільшувати та зобов'язаний зменшувати процентну ставку відповідно до умов і в порядку, встановлених кредитним договором. Кредитор зобов'язаний письмово повідомити позичальника, поручителя та інших зобов'язаних за договором осіб про зміну процентної ставки не пізніше як за 15 календарних днів до дати, з якої

застосовуватиметься нова ставка. У кредитному договорі встановлюється порядок розрахунку змінюваної процентної ставки із застосуванням погодженого сторонами індексу (зміни зі згоди позичальника).

8.4 Договір банківського рахунка. Види рахунків. Підстави та наслідки розірвання договору банківського рахунка

За *договором банківського рахунка* банк зобов'язується приймати і зараховувати на рахунок, відкритий клієнтові (володільцеві рахунка), грошові кошти, що йому надходять, виконувати розпорядження клієнта про перерахування і видачу відповідних сум з рахунка та проведення інших операцій за рахунком.

Відносини стосовно банківського рахунка регулюють глава 72 ЦК, § 1 глави 35 ГК, Закони України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р., «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» від 05.04.2001 р.

Відповідно до Закону України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» банки мають право відкривати своїм клієнтам вкладні (депозитні), поточні та кореспондентські рахунки. *Вкладний* (депозитний) рахунок відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання коштів, що передаються клієнтом банку в управління на встановлений строк та під визначений процент (дохід) відповідно до умов договору. *Поточний* рахунок відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання коштів і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства України. *Кореспондентський* рахунок відкривається одним банком іншому банку для здійснення міжбанківських переказів. Відкриття кореспондентських рахунків здійснюється шляхом встановлення між банками кореспондентських відносин у визначеному порядку. Особливості режимів функціонування вкладних, поточних та кореспондентських рахунків визначаються нормативно-правовими актами Національного банку України та договорами, що укладаються клієнтами та обслуговуючими їх банками. Зарахування коштів на рахунок клієнта здійснюється як шляхом внесення їх у готівковій формі, так і шляхом переказу коштів у безготівковій формі з інших рахунків.

Договір банківського рахунка є консенсуальним, двостороннім, оплатним, безстроковим. *Сторонами* договору є: банк чи інша фінансова установа, яка має ліцензію на право здійснення банківських операцій та клієнт (володільць рахунка). Клієнтами можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Особливості договору банківського рахунка юридичної особи передбачені § 1 глави 35 ГК.

Права та обов'язки сторін. Банк має *право* використовувати грошові кошти на рахунку клієнта, гарантуючи його право безперешкодно розпоряджатися цими коштами. Банк не має права визначати та контролювати напрями використання грошових коштів клієнта та встановлювати інші, не передбачені договором або законом, обмеження його права розпоряджатися грошовими коштами на власний розсуд. Договір банківського рахунка

укладається для відкриття клієнтові або визначеній ним особі рахунка у банку на умовах, погоджених сторонами. Банк зобов'язаний укласти договір банківського рахунка з клієнтом, який звернувся з пропозицією відкрити рахунок на оголошених банком умовах, що відповідають закону та банківським правилам.

Банк зобов'язаний вчиняти для клієнта операції, які передбачені для рахунків даного виду законом, банківськими правилами та звичаями ділового обороту, якщо інше не встановлено договором банківського рахунка. Банк зобов'язаний зарахувати грошові кошти, що надійшли на рахунок клієнта, в день надходження до банку відповідного розрахункового документа, якщо інший строк не встановлений договором банківського рахунка або законом. Банк зобов'язаний за розпорядженням клієнта видати або перерахувати з його рахунка грошові кошти в день надходження до банку відповідного розрахункового документа, якщо інший строк не передбачений договором банківського рахунка або законом. Клієнт зобов'язаний сплатити плату за виконання банком операцій за рахунком клієнта, якщо це встановлено договором.

За користування грошовими коштами, що знаходяться на рахунку клієнта, банк сплачує проценти, сума яких зараховується на рахунок, якщо інше не встановлено договором банківського рахунка або законом. Сума процентів зараховується на рахунок клієнта у строки, встановлені договором, а якщо такі строки не встановлені договором, – зі спливом кожного кварталу.

Договір банківського рахунка *розривається* за заявою клієнта у будь-який час. Банк має право вимагати розірвання договору банківського рахунка: якщо сума грошових коштів, що зберігаються на рахунку клієнта, залишилася меншою від мінімального розміру, передбаченого банківськими правилами або договором, якщо така сума не буде відновлена протягом місяця від дня попередження банком про це; у разі відсутності операцій за цим рахунком протягом року, якщо інше не встановлено договором; в інших випадках, встановлених договором або законом. Залишок грошових коштів на рахунку видається клієнтові або за його вказівкою перераховується на інший рахунок в строки і в порядку, встановлені банківськими правилами. Банк може відмовитися від договору банківського рахунка та закрити рахунок клієнта у разі відсутності операцій за рахунком клієнта протягом трьох років підряд та відсутності залишку грошових коштів на цьому рахунку.

8.5 Банківський вклад та їх види. Зміст договору та відповідальність сторін

За *договором банківського вкладу* (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором.

Відносини, що впливають з договору банківського вкладу, регулюються §3 глави 71 ЦК. До відносин банку та вкладника за рахунком, на який внесений

вклад, застосовуються положення про договір банківського рахунка, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті договору банківського вкладу.

Предметом договору банківського вкладу (депозиту) є вклад – грошові кошти у готівковій або безготівковій формі у валюті України або іноземній валюті, або банківські метали, які банк прийняв від вкладника або які надійшли для вкладника на договірних засадах на визначений строк зберігання чи без зазначеного строку зберігання та підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.

Договір банківського вкладу є одностороннім, оплатним, реальним. Договір укладається у письмовій формі. Письмова форма договору банківського вкладу вважається додержаною, якщо внесення грошової суми підтверджено договором банківського вкладу з видачею ощадної книжки або сертифіката чи іншого документа, що відповідає вимогам, встановленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту. У разі недодержання письмової форми договору банківського вкладу цей договір є нікчемним.

Види вкладів. Договір банківського вкладу укладається на умовах видачі вкладу на першу вимогу (вклад на вимогу) або на умовах повернення вкладу зі спливом встановленого договором строку (строковий вклад). Договором може бути передбачено внесення грошової суми на інших умовах її повернення.

За договором банківського вкладу незалежно від його виду банк зобов'язаний видати вклад або його частину на першу вимогу вкладника, крім вкладів, зроблених юридичними особами на інших умовах повернення, які встановлені договором. Умова договору про відмову від права на одержання вкладу на першу вимогу є нікчемною. Якщо відповідно до договору банківського вкладу вклад повертається вкладникові на його вимогу до спливу строку або до настання інших обставин, визначених договором, проценти за цим вкладом виплачуються у розмірі процентів закладами на вимогу, якщо договором не встановлений більш високий процент. Якщо вкладник не вимагає повернення суми строкового вкладу зі спливом строку, встановленого договором банківського вкладу, або повернення суми вкладу, внесеного на інших умовах повернення, після настання визначених договором обставин договір вважається продовженим на умовах вкладу на вимогу, якщо інше не встановлено договором.

Зміст договору. Банк виплачує вкладникові проценти на суму вкладу в розмірі, встановленому договором банківського вкладу. Якщо договором не встановлений розмір процентів, банк зобов'язаний виплачувати проценти у розмірі облікової ставки Національного банку України.

Банк має право змінити розмір процентів, які виплачуються на вклади на вимогу, якщо інше не встановлено договором. У разі зменшення банком розміру процентів на вклади на вимогу новий розмір процентів застосовується до вкладів, внесених до повідомлення вкладників про зменшення процентів, зі спливом одного місяця з моменту відповідного повідомлення, якщо інше не встановлено договором. Встановлений договором розмір процентів на

строковий вклад або на вклад, внесений на умовах його повернення у разі настання визначених договором обставин, не може бути односторонньо зменшений банком, якщо інше не встановлено законом. Умова договору щодо права банку змінювати розмір процентів на строковий вклад в односторонньому порядку є нікчемною.

Проценти на банківський вклад нараховуються від дня, наступного за днем надходження вкладу у банк, до дня, який передує його поверненню вкладникові або списанню з рахунка вкладника з інших підстав. Проценти на банківський вклад виплачуються вкладникові на його вимогу зі спливом кожного кварталу окремо від суми вкладу, а невитребувані у цей строк проценти збільшують суму вкладу, на яку нараховуються проценти, якщо інше не встановлено договором банківського вкладу. У разі повернення вкладу виплачуються усі нараховані до цього моменту проценти

8.6. Правове регулювання безготівкових розрахунків у підприємницькій діяльності. Особливості розрахунків із застосуванням доручень, чеків, акредитивів та інкасовими дорученнями

Здійснення безготівкових розрахунків пов'язане з наявністю в учасників правових відносин банківських рахунків, режим яких передбачає проведення безготівкових розрахунків за рахунок тих сум, які містяться на цих рахунках, якщо інше не встановлено законом та не обумовлено певною формою розрахунків. Форми і порядок безготівкових розрахунків регулюються главою 74 ЦК, Законом України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» від 05.04.2001 р., Інструкцією про безготівкові розрахунки в Україні в іноземній валюті, затвердженою Постановою Національного банку України від 21.01.2004 р. №22.

Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» передбачає, що кошти існують у готівковій формі (формі грошових знаків) або у безготівковій формі (формі записів на рахунках у банках). Грошові знаки випускаються у формі банкнот і монет, що мають зазначену на них номінальну вартість. Гривня як грошова одиниця України (гривня) є єдиним законним платіжним засобом в Україні, приймається усіма фізичними і юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України для проведення переказів та розрахунків.

Підставою виникнення розрахункових відносин є здійснення платником дій, спрямованих на проведення платежу іншій особі (отримувачу). Підстави для здійснення платежу можуть бути різноманітні: оплата переданого майна, виконаних робіт, надання послуг тощо. Розрахунки можуть здійснюватись у готівковій або безготівковій формі. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в іноземній валюті визначає, що *безготівкові* розрахунки – це перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів

коштів. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді.

Безготівкові розрахунки здійснюються через банки та інші фінансові установи, у яких клієнтам відкриті відповідні рахунки. Розрахунки поділяються на місцеві та міжмісцеві. Банки, які обслуговують клієнтів, перебувають у кореспондентських відносинах між собою, а також між Національним банком України.

Учасниками розрахункових відносин є: платник; банк платника; отримувач; банк отримувача, які існують у вигляді банків та їх філій, юридичних осіб (товариств, установ тощо), фізичних осіб, з рахунків яких списуються або записуються кошти. Обов'язковим учасником розрахункових правовідносин при безготівковій формі розрахунків є банк або інша фінансова установа.

Спосіб розрахунків залежить від статусу суб'єктів розрахункових відносин та підстав, згідно з якими здійснюється платіж. Розрахунки за участю фізичних осіб, що не пов'язані із здійсненням ними підприємницької діяльності, можуть провадитись у готівковій або безготівковій формі за допомогою розрахункових документів у електронному або паперовому вигляді. Електронний документ має однакову юридичну силу з паперовим документом. Напроти, розрахунки між юридичними особами, а також за участю фізичних осіб, які пов'язані із здійсненням ними підприємницької діяльності, провадяться в безготівковій формі. Розрахунки між цими суб'єктами можуть провадитись також готівкою, якщо інше не встановлено законом. Ці розрахунки здійснюються банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді. Документи, які використовуються в різних формах розрахунків, можуть мати назву, котра може збігатися з відповідними формами розрахунків. Однак, на відміну від останніх, їх функції обмежуються належним оформленням розрахункових операцій. Під розрахунковим документом розуміють документ на переказ грошей, що використовується для ініціювання переказу з рахунка платника на рахунок отримувача.

Під час здійснення розрахунків можуть застосовуватись акредитивна, інкасова, вексельна форми розрахунків, а також форми розрахунків за розрахунковими чеками та з використанням розрахункових документів на паперових носіях та в електронному вигляді. Причому клієнти банків для здійснення розрахунків самостійно обирають платіжні інструменти та фіксують свій вибір під час укладання різноманітних договорів.

У разі розрахунків за *акредитивом* банк (банк-емітент) за дорученням клієнта (платника) – заявника акредитива і відповідно до його вказівок або від свого імені зобов'язується провести платіж на умовах, визначених акредитивом, або доручає іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж на користь одержувача грошових коштів або визначеної ним особи – бенефіціара. Акредитив може бути відкличний і безвідкличний (ст. ст. 1093-1098 ЦК).

У разі розрахунків за *інкасовими дорученнями* (за інкасо) банк (банк-емітент) за дорученням клієнта здійснює за рахунок клієнта дії щодо одержання від платника платежу та (або) акцепту платежу. Банк-емітент, який одержав інкасове доручення, має право залучати для його виконання інший банк (виконуючий банк) (ст. ст. 1099-1101 ЦК).

Розрахунковим *чеком* (чеком) є документ, що містить нічим не обумовлене письмове розпорядження власника рахунку (чекодавця) банку переказати вказану у чеку грошову суму одержувачеві (чекодержателю). Платником за чеком може бути лише банк, в якому чекодавець має грошові кошти на рахунку, якими він може розпоряджатися. Відкликання чека до спливу строку для його подання не допускається. Видача чека не погашає грошового зобов'язання, на виконання якого він виданий (ст. ст.1102-1106 ЦК).

8.7 Готівкові розрахунки: порядок їх здійснення та обмеження за участю суб'єктів господарювання

Порядок ведення касових операцій у національній валюті України підприємствами (підприємцями) та питання організації банками роботи з готівкою визначають Закони України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р., «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р., «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» від 05.04.2001 р., Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 15.12.2004 р. №637.

Згідно з п. 1.2 Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні *готівка* (готівкові кошти) - це грошові знаки національної валюти України – банкноти і монети, у тому числі розмінні, обігові, пам'ятні монети, які є дійсними платіжними засобами, а *готівкові* розрахунки являють собою платежі готівкою підприємств (підприємців) та фізичних осіб за реалізовану продукцію (товари, виконані роботи, надані послуги), а також за операціями, які безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна.

Суб'єктами платежів у готівковій формі є підприємства, підприємці і фізичні особи. Іншими словами, готівкова форма розрахунків може використовуватися як юридичними, так і фізичними особами (як суб'єктами підприємницької діяльності, так і особами, які такого статусу не мають). Законодавство України передбачає пріоритет розрахунків у безготівковій формі для підприємств (підприємців), які відкрили поточні рахунки в банках і зберігають на цих рахунках свої кошти на договірних умовах. ЦК (ч. 2 ст. 1087) надає право юридичним, а також фізичним особам проводити розрахунки, пов'язані зі здійсненням ними підприємницької діяльності, поряд з безготівковою також у готівковій формі, якщо інше не встановлено законом. ГК (ч.1 ст.198) дозволяє здійснення платежів за грошовими зобов'язаннями, що виникають у господарських відносинах, готівкою через установи банків, якщо інше не встановлено законом.

Згідно п.п. 2.2, 2.3 Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні підприємства (підприємці) здійснюють розрахунки готівкою між собою і з фізичними особами (громадянами України, іноземцями, особами без громадянства, які не здійснюють підприємницької діяльності) через касу як за рахунок готівкової виручки, так і за рахунок

коштів, одержаних із банків. Зазначені розрахунки проводяться також шляхом переказу готівки для сплати відповідних платежів. Підприємства (підприємці) здійснюють облік операцій з готівкою у відповідних книгах обліку.

Підприємства (підприємці) мають право здійснювати розрахунки готівкою між собою та/або з фізичними особами протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами в межах граничних сум розрахунків готівкою, установлених відповідною постановою Правління Національного банку України. Платежі понад установлені граничні суми проводяться через банки або небанківські фінансові установи, які в установленому законодавством порядку отримали ліцензію на переказ коштів без відкриття рахунку, шляхом перерахування коштів з поточного рахунку на поточний рахунок або внесення коштів до банку для подальшого їх перерахування на поточні рахунки. Кількість підприємств (підприємців) та фізичних осіб, з якими здійснюються розрахунки, протягом дня не обмежується. Установлене обмеження стосується розрахунків під час оплати за товари, що придбані на виробничі (господарські) потреби за рахунок готівкових коштів, одержаних за допомогою електронного платіжного засобу. Обмеження не поширюються на: розрахунки підприємств (підприємців) з бюджетами та державними цільовими фондами; добровільні пожертвування та благодійну допомогу; використання коштів, виданих на відрядження.

Питання для самоконтролю

1. Риси законодавства щодо правового регулювання розрахункових та кредитних відносин в Україні.
2. Предмет договору позики.
3. Істотні умови договору позики.
4. Зміст кредитного договору.
5. Правовий статус сторін кредитного договору.
6. Сутність договору банківського рахунку.
7. Підстави та наслідки розірвання договору банківського рахунку.
8. Види банківських вкладів згідно чинного законодавства.
9. Відповідальність за порушення договору банківського вкладу.
10. Характеристика безготівкових розрахунків у підприємницькій діяльності
11. Особливості готівкових розрахунків.

Тематика реферативних повідомлень

1. Особливості законодавства України щодо правового регулювання розрахункових відносин.
2. Відповідальність сторін за порушення умов договору банківського вкладу.
3. Способи забезпечення виконання кредитних зобов'язань.

ТЕМА 9. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ПРО СПІЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

- 9.1. Договори про спільну діяльність: склад майна, порядок внесення внесків, управління діяльністю.
- 9.2. Договір простого товариства.
- 9.3. Засновницький договір про створення юридичної особи: зміст, форма.

Питання для самоконтролю

Тематика реферативних повідомлень

9.1 Договори про спільну діяльність: склад майна, порядок внесення внесків, управління діяльністю

Розвиток економічних і соціальних потреб породжує необхідність об'єднання майна і діяльності людей для досягнення ними спільної мети. Учасники, які здійснюють спільну діяльність, ставлять одну й ту ж мету, для досягнення якої вони об'єднують свої спільні зусилля і вносять певні майнові вклади. Договір про спільну діяльність є одним з найдавніших цивільно-правових договорів. У класичному римському праві розрізняли два види товариств. По-перше, це товариства за спільним проживанням і спільною діяльністю, учасники якого домовлялися про спільність усього теперішнього і майбутнього майна і поділ між собою всього, чим вони володіли. Такий договір, як правило, укладався між членами однієї сім'ї. Ці договори стали прообразом договорів про спільну діяльність, що не мають підприємницького характеру. По-друге, існували виробничі товариства, учасники яких об'єднували частину власного майна для виконання певної роботи або ведення спільної господарської діяльності і одержання спільних доходів. Такі договори укладалися між купцями або ремісниками для спільного ведення торгівлі, промислу чи іншої дохідної діяльності.

З розвитком капіталістичних відносин договір товариства поступово набув значного поширення. Значно пізніше нормативно-правові акти почали використовувати терміни «просте товариство» і «договір про спільну діяльність» як синоніми, і що важливо, спільна діяльність учасників для досягнення спільної мети вважалася необхідною ознакою.

За *договором про спільну діяльність* сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить законові (ст. 1130 ЦК).

Учасники договору про спільну діяльність без об'єднання вкладів мають спільну мету, відмінну від одержання прибутку (будівництво будинку для наступного проживання в ньому, наукове і творче співробітництво в процесі створення твору науки, техніки тощо). Під спільною метою в договорі про спільну діяльність слід розуміти той усвідомлений підприємницький або непідприємницький результат, на досягнення якого спрямовані узгоджені спільні зусилля учасників спільної діяльності. Наявність спільної для всіх учасників мети — головна кваліфікуюча ознака договору про спільну діяльність.

За своєю юридичною природою договір про спільну діяльність є консенсуальним, двостороннім або багатостороннім, оплатним і фідучіарним. Договір про спільну діяльність укладається у письмовій формі. Строк договору про спільну діяльність, як правило, обумовлений його метою, досягнення якої припиняє дію договору. Якщо в договорі відсутні строк його дії і спосіб його визначення, договір вважатиметься укладеним на невизначений строк.

В результаті укладання договору його учасники утворюють об'єднання осіб, що не стає новим самостійним суб'єктом цивільного права, але зобов'язує їх до спільних узгоджених дій в межах досягнення спільної мети.

Питання про оплатний характер договору про спільну діяльність є дискусійним, оскільки його учасники не одержують один від одного зустрічного задоволення, а діють спільно для досягнення загальної мети. Проте з іншого боку, внесення учасниками майнових вкладів, від яких в подальшому всі учасники одержують задоволення, свідчить про оплатність цього договору. Договір про спільну діяльність є фідучіарним договором, бо між його учасниками складаються відносини особисто-довірчого характеру. Учасники довіряють один одному частину свого майна, яке за взаємною згодою використовується для досягнення поставленої мети на благо всіх учасників.

Предметом договору про спільну діяльність є спільне ведення діяльності, спрямованої на досягнення спільної для всіх учасників мети (юридичний об'єкт), і вклади учасників (матеріальний об'єкт). Вкладом учасника вважається все те, що він вносить у спільну діяльність (спільне майно), в тому числі грошові кошти, інше майно, професійні та інші знання, навички та вміння, а також ділова репутація та ділові зв'язки. Вклади учасників вважаються рівними за вартістю, якщо інше не впливає із договору або фактичних обставин. Вклади передаються учасниками на загальну користь і утворюють спільне майно. У праві власності на спільне майно кожен з учасників має частку, розмір якої відповідає розміру його вкладу.

Слід відмітити, що договір про спільну діяльність відповідно до публічного законодавства потребує державної реєстрації.

9.2 Договір простого товариства

За *договором простого товариства* сторони (учасники) беруть зобов'язання об'єднати свої вклади та спільно діяти з метою одержання прибутку або досягнення іншої мети (ст.1132 ЦК).

Договір про спільну діяльність та договір простого товариства мають багато спільних рис, однак їх не можна ототожнювати: уклавши договір простого товариства, сторони об'єднують свої вклади та інші майнові внески для спільної мети, утворюючи при цьому спільну власність, у той час як учасники спільної діяльності діють без такого об'єднання.

За своєю юридичною природою *договір* простого товариства є консенсуальним, багатостороннім, оплатним, фідучіарним. Процедура укладання договору підпорядковується загальним правилам про укладення договорів.

В інтересах спільної справи кожному учаснику звичайно надається право виступати від імені всіх учасників. Якщо учасники домовилися про спільне ведення

справ, то жодний правочин у спільних інтересах не можна вчинити проти волі хоча б одного учасника.

У договорі простого товариства учасники: мають єдину (спільну) мету; зобов'язуються один перед одним об'єднати свої майнові вклади для досягнення поставленої мети; формують за рахунок своїх вкладів майно, що становить їх спільну часткову власність; беруть на себе взаємні обов'язки діяти спільно для досягнення поставленої мети; несуть обов'язок витрат і збитків від спільної справи; розподіляють між собою одержані результати. Умова про позбавлення або відмову учасника від права на частину прибутку є нікчемною.

Сторони договору іменуються учасниками або товаришами. Залежно від складу учасників усі договори простого товариства, так як і договори про спільну діяльність, поділяються на договори, укладені для здійснення підприємницької діяльності, та договори, не пов'язані зі здійсненням такої діяльності.

Кожний учасник має *право*: на одержання частки прибутку від спільної справи; на частку в спільному майні (частку в праві власності, праві користування спільним майном та ін.); вести спільні справи товариства; на одержання інформації про стан спільних справ і спільного майна учасників (особисто або за участю компетентних осіб знайомитися з усією документацією з ведення справ; одержувати роз'яснення від керуючих або посадових осіб); відмовитися від участі в безстроковому договорі або розірвати щодо себе та інших учасників строковий договір простого товариства.

Учасники *зобов'язані*: внести вклад у спільне майно учасників; брати участь у витратах щодо утримання спільного майна; зазнавати збитків від діяльності простого товариства; відповідати за спільними боргами; вести справи в спільних інтересах; надавати іншим учасникам договору повну й достовірну інформацію про стан спільних справ і спільного майна; не розголошувати конфіденційну інформацію про діяльність товариства; нести відповідальність перед учасниками за шкоду, заподіяну спільному майну і діяльності партнерів.

Характер *відповідальності* за спільними боргами зумовлений специфікою укладеного договору. Якщо договір не пов'язаний з підприємницькою діяльністю, учасники несуть часткову відповідальність. Якщо договір пов'язаний зі здійсненням підприємницької діяльності, то учасники відповідають солідарно за всіма спільними зобов'язаннями незалежно від підстав їх виникнення (ст. 1138 ЦК). У разі коли договір не був припинений за заявою будь-кого з учасників про відмову від подальшої участі в ньому або у разі розірвання договору на вимогу одного з учасників, особа, участь якої в договорі припинилася, відповідає перед третіми особами за спільними зобов'язаннями, які виникли в період її участі в договорі, так, ніби вона залишається учасником договору простого товариства (ст. 1143 ЦК).

Договір простого товариства *припиняється* у разі: визнання учасника недієздатним, безвісно відсутнім, обмеження його цивільної дієздатності, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників; оголошення учасника банкрутом, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників; смерті

фізичної особи - учасника або ліквідації юридичної особи – учасника договору простого товариства, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників або заміщення учасника, який помер (ліквідованої юридичної особи), його спадкоємцями; відмови учасника від подальшої участі у договорі простого товариства або розірвання договору на вимогу одного з учасників, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників; спливу строку договору простого товариства; виділу частки учасника на вимогу його кредитора, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників; досягнення мети товариства або настання обставин, коли досягнення мети товариства стало неможливим.

9.3 Засновницький договір про створення юридичної особи: зміст, форма

Засновницький договір бере свій початок з договору простого товариства. Його конструкція використовувалася в римському праві для створення товариських об'єднань, які переслідували мету спільного ведення учасниками торгівлі та промислу. З розвитком товарно-грошових відносин стало очевидним, що такого роду товариства потребують відмежування майна, що використовується в його обороті, від майна окремих учасників, а також у забезпеченні стабільності існування цього товариства незалежно від зміни складу учасників.

У *засновницькому договорі* товариства визначаються зобов'язання учасників створити товариство, порядок їх спільної діяльності щодо його створення, умови передання товариству майна учасників, якщо додаткові вимоги щодо змісту засновницького договору не встановлені ЦК або іншим законом (ч.2 ст. 88 ЦК).

В засновницькому договорі, як і договорі простого товариства, учасники мають спільну мету, тому всі сторони іменуються засновниками (учасниками). За загальним правилом учасниками можуть виступати фізичні та юридичні особи. Однак на відміну від простого товариства результатом укладання і виконання засновницького договору є поява нового суб'єкта права - юридичної особи, у той час як укладаючи договір простого товариства сторони не мають на меті створення нового суб'єкта.

В засновницькому договорі створюваної юридичної особи вказується: організаційно-правова форма юридичної особи; порядок спільної діяльності засновників з її створення; передача засновниками майна юридичній особі; участь засновників у діяльності юридичної особи; порядок управління діяльністю юридичної особи; порядок виходу засновників зі складу юридичної особи. При створенні юридичної особи, що здійснює підприємницьку діяльність, істотною є умова про розподіл прибутку між засновниками. Перелік умов може доповнюватися залежно від виду юридичної особи, яка створюється.

Засновницький договір є консенсуальним, багатостороннім, оплатним і фидуціарним, форма – проста письмова.

До моменту державної реєстрації юридичної особи засновницький договір може бути змінено і розірвано на загальних підставах. Після державної реєстрації будь-які зміни або розірвання засновницького договору безпосередньо пов'язані зі зміною або припиненням корпоративних правовідносин, що існують між засновниками, а також між засновниками та юридичною особою. Припинення дії засновницького договору може бути наслідком ліквідації створеної на його основі юридичної особи. Причини та підстави в цьому випадку значення не мають. Дія засновницького договору вважатиметься припиненою у разі ліквідації юридичної особи в зв'язку з досягненням мети, заради якої вона створювалася, або з закінченням строку, на який вона створювалася, а також у випадках її ліквідації за згодою учасників або на підставі рішення суду тощо.

Питання для самоконтролю

1. Особливості договору про сумісну діяльність.
2. Склад майна і порядок здійснення внесків учасниками спільної діяльності.
3. Обов'язки та права учасників простого товариства.
4. Особливості управління спільною діяльністю.
5. Поняття засновницького договору про створення юридичної особи.
6. Які норми права складають правову основу засновницького договору.
7. Статус сторін засновницького договору.

Тематика реферативних повідомлень

1. Правове забезпечення управління спільною діяльністю .
2. Порівняльна характеристика договору про спільну діяльність та договору простого товариства.
3. Права та обов'язки сторін засновницького договору.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Змістовий модуль 1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОГОВІРНОГО ПРАВА

Тема 1. Поняття та загальна характеристика договірної права в Україні

1. До джерел договірної права відносять:

- а) Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України;
- б) Земельний кодекс України, Сімейний кодекс України;
- в) міжнародні договори, колізійні норми та звичаї;
- г) типовий договір;
- д) Правила біржової торгівлі;
- е) статuti юридичних осіб.

2. Договір – це :

- а) домовленість двох чи більше сторін спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків;
- б) вимоги, які пред'являються на активи підприємства кредиторами (нерегульована заборгованість підприємства);
- в) нормативно-правовий акт, у якому викладається розпорядження посадової особи, керівника установи, підприємства, організації тощо;
- г) офіційний письмовий документ, прийнятий уповноваженим на це суб'єктом нормотворення у визначеній законодавством формі та за встановленою законодавством процедурою, спрямований на регулювання суспільних відносин, що містить норми права, має неперсоніфікований характер і розрахований на неодноразове застосування.

3. Договір, як соціально-правове явище відіграє в суспільстві наступні функції:

- а) законодавчу;
- б) регулятивну;
- в) інформаційну;
- г) охоронну;
- д) гносеологічну.

4. У сучасному цивільному праві договір розглядається , як ...

- а) механізм стримування економічних та суспільних відносин;
- б) юридичний факт, підстава виникнення договірних зобов'язальних правовідносин;
- в) зобов'язальні правовідносини;
- г) правовий факт, визначення цивільних взаємовідносин та дій;
- д) документ, в якому фіксуються умови правовідношення;
- е) формальний спосіб організації об'єктивного відображення права.

5. Господарське договірне право виступає складовою:

- а) адміністративного права (його інститут) і одночасно як система права в цілому;
- б) договірної права (його інститут) і одночасно як система права в цілому;

в) господарського права (його інститут) і одночасно як система права в цілому.

Тема 2. Загальні положення про договори у господарській діяльності

1. Договір, умови якого встановлені однією із сторін у формулярах або інших стандартних формах, який може бути укладений лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору в цілому, є договором :

- а) публічним;
- б) змішаним;
- в) приєднання;
- г) типовим;
- д) зразковим.

2. Особа, яка прийняла пропозицію укласти договір, може відкликати свою відповідь про її прийняття, повідомивши про це особу, яка зробила пропозицію укласти договір :

- а) після одержання нею відповіді про прийняття пропозиції;
- б) незалежно від моменту одержання відповіді про прийняття пропозиції;
- в) до моменту одержання нею відповіді про прийняття пропозиції;
- г) на наступний день після одержання нею відповіді про прийняття пропозиції;
- д) в момент одержання пропозиції укласти договір.

3. Попереднім визнається договір:

- а) згідно з яким суб'єкт господарювання зобов'язується у певний строк, але не пізніше одного року з моменту укладення попереднього договору, укласти основний господарський договір на умовах, передбачених попереднім договором;
- б) згідно з яким покупець видає завдаток за придбаний товар, підтверджуючи намір отримати предмет договору;
- в) згідно з яким покупець бажає купити товар у конкретний строк.

4. Договір є укладеним з моменту:

- а) його підписання;
- б) досягнення згоди;
- в) прийняття пропозиції;
- г) його виконання;
- д) одержання відповіді про прийняття пропозиції.

5. У разі необґрунтованої відмови підприємця від укладення публічного договору він має :

- а) сплатити неустойку;
- б) виконати договір;
- в) попросити вибачення у споживача;
- г) повідомити про це уповноважені державні органи;
- д) відшкодувати збитки, завдані споживачеві такою відмовою.

Тема 3. Виконання договірних зобов'язань суб'єктами господарювання

1. Основними видами господарських зобов'язань є:

- а) майново-організаційні;
- б) організаційно-господарські;
- в) деліктні;
- г) внутрішньо-господарські;
- д) внутрішньо-майнові.

2. Якщо відповідь про прийняття пропозиції укласти договір було відправлено своєчасно, але одержано із запізненням, особа, яка зробила пропозицію укласти договір, звільняється від відповідних зобов'язань :

- а) якщо вона відмовиться від виконання договору;
- б) якщо вона негайно повідомила особу, якій було направлено пропозицію, про одержання відповіді із запізненням;
- в) якщо вона заявить про звільнення себе від цих зобов'язань;
- г) якщо вона не приступить до виконання договору.

3. Специфічний засіб забезпечення виконання господарських зобов'язань, шляхом письмового підтвердження банком, іншою кредитною установою, страховою організацією про задоволення вимог управленої сторони у розмірі повної грошової суми, зазначеної у письмовому підтвердженні, якщо третя особа (зобов'язана сторона) не виконає вказане у ньому певне зобов'язання, або настануть інші умови, передбачені у відповідному підтвердженні :

- а) кредитна гарантія;
- б) страхова гарантія;
- в) страховий поліс;
- г) банківська гарантія;
- д) банківська порука.

4. До складу збитків, що підлягають відшкодуванню відносяться:

- а) вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна, визначена відповідно до вимог законодавства;
- б) додаткові витрати понесені стороною, яка зазнала збитків внаслідок порушення зобов'язання другою стороною;
- в) неодержаний прибуток на який сторона, яка зазнала збитків, мала право розрахувати у разі належного виконання зобов'язання другою стороною;
- г) матеріальна компенсація моральної шкоди у випадку, передбачених законом;
- д) всі відповіді вірні.

5. У разі розірвання договору зобов'язання сторін:

- а) змінюються;
- б) замінюються іншими;
- в) продовжують існувати як фактичні;
- г) зберігаються;
- д) припиняються.

Змістовий модуль 2
ОКРЕМІ ВИДИ ДОГОВОРІВ.

Тема 4. Договори про передачу майна у власність

1. Предметом договору купівлі-продажу може бути :

- а) товар, який буде створений (придбаний, набутий) продавцем;
- б) послуга;
- в) товар, який був створений продавцем;
- г) майнові права;
- д) зобов'язання;
- е) право вимоги, яка не має особистого характеру.

2. За договором роздрібною купівлі-продажу продавець, який здійснює підприємницьку діяльність з продажу товару, зобов'язується передати покупцеві товар, що звичайно призначається для :

- а) особистого використання;
- б) використання з метою перепродажу;
- в) виробничого використання;
- г) комерційного використання;
- д) домашнього використання;
- е) торговельного використання;
- є) іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю.

3. Договором міни, окрім обміну майна на майно, може бути встановлений обмін майна на :

- а) гроші;
- б) працю;
- в) результати інтелектуальної творчої діяльності;
- г) роботи;
- д) особисті немайнові блага;
- е) засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту;
- є) послуги.

4. Покупець, якому переданий товар неналежної якості, має право, незалежно від можливості використання товару за призначенням, вимагати від продавця за своїм вибором :

- а) пропорційного зменшення ціни;
- б) визнання договору недійсним;
- в) розірвання договору;
- г) відмови від договору;
- д) безоплатного усунення недоліків товару в розумний строк;
- е) сплати неустойки;
- є) заміни на аналогічний товар належної якості;
- ж) відшкодування витрат на усунення недоліків товару.

5. Якщо в договорі поставки строк його дії не визначений, він вважається

укладеним на:

- а) 1 рік;
- б) 6 місяців;
- в) 2 роки;
- г) 3 роки;
- д) 5 років.

Тема 5. Договори про передачу майна в користування

1. Якщо позичкодавець не виконує обов'язку передати річ у користування, друга сторона має право :

- а) вимагати сплати позичкодавцем пені за кожен день прострочення;
- б) вимагати передання речі у користування;
- в) вимагати відшкодування завданих збитків;
- г) вимагати зменшення плати за користування річчю;
- д) відшкодувати збитки іншій стороні;
- е) вимагати розірвання договору позички;
- є) відшкодувати моральну шкоду іншій стороні.

2. Договір найму житла укладається :

- а) в усній формі;
- б) у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню;
- в) у письмовій формі і підлягає державній реєстрації;
- г) у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню і державній реєстрації;
- д) у письмовій формі.

3. За договором найму транспортного засобу наймач зобов'язаний :

- а) підтримувати транспортний засіб у належному технічному стані;
- б) користуватися транспортним засобом;
- в) здійснювати страхування транспортного засобу;
- г) укладати договори перевезення з третіми особами;
- д) укладати від свого імені договори перевезення;
- е) негайно повернути транспортний засіб на першу вимогу наймодавця;
- є) нести витрати, пов'язані з використанням транспортного засобу, в тому числі зі сплатою податків та інших платежів.

4. Істотними умовами договору оренди державного та комунального майна є :

- а) найменування сторін;
- б) термін, на який укладається договір оренди;
- в) форс-мажор;
- г) підписи сторін;
- д) порядок використання амортизаційних відрахувань;
- е) умови передання об'єкта в суборенду

5. Орендою визнається засноване на ___ строкове платне користування ___, необхідним ___ для здійснення підприємницької та іншої діяльності:

- а) домовленості, устаткуванням, орендареві.
- б) домовленості, майном, орендодавець.
- в) договорі, майном, орендареві.

Тема 6. Договори про виконання робіт

1. Документ, яким оформляється передання будівельних робіт підрядником та прийняття їх замовником :

- а) кошторис;
- б) робочий проект;
- в) довідка про вартість виконаних робіт;
- г) акт;
- д) технічні умови.

2. При залученні до роботи субпідрядників у договорі підряду відповідальним за результат роботи перед замовником є :

- а) субпідрядник;
- б) субпідрядник та генеральний підрядник солідарно;
- в) субпідрядник та генеральний підрядник пропорційно до завданої шкоди;
- г) генеральний підрядник;
- д) сторона, обумовлена у договорі.

3. У разі перевищення твердого кошторису усі пов'язані з цим витрати несе :

- а) підрядник, якщо інше не передбачено договором;
- б) замовник, якщо інше не встановлено у договорі;
- в) замовник, якщо інше не встановлено законом;
- г) сторона, що надала матеріал для роботи;
- д) підрядник, якщо інше не встановлено законом.

4. Робота за договором підряду виконується :

- а) завжди з матеріалу підрядника;
- б) з матеріалу субпідрядника;
- в) з матеріалу замовника;
- г) з матеріалу підрядника, якщо інше не встановлено в договорі;
- д) усі відповіді правильні.

5. Предметом договору підряду на проектні та пошукові роботи є:

- а) кошти;
- б) об'єкт будівництва;
- в) винайдені корисні копалини;
- г) проектно-кошторисна документація.

Тема 7. Договори про надання юридичних та фактичних послуг

1. Договір про надання послуг може укладатися на :

- а) виготовлення речі;

- б) обробку чи переробку речі;
- в) ремонт речі;
- г) користування майном;
- д) вчинення юридичних дій від імені та за рахунок довірителя;
- е) виконання певних робіт.

2. Договір перевезення вантажу укладається в :

- а) усній формі;
- б) письмовій формі, а при перевезенні речей особистого користування та побутового призначення може укладатися усно ;
- в) письмовій формі, якщо вартість вантажу у 20 і більше разів перевищує розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян ;
- г) письмовій формі, а якщо вантажовідправником є фізична особа;
- д) підлягає нотаріальному посвідченню -письмовій формі.

3. Договір доручення є різновидом договорів про

- а) надання послуг;
- б) виконання робіт;
- в) купівлю-продаж;
- г) оренду.

4. Предметом договору зберігання можуть бути :

- а) майнові права;
- б) інформація;
- в) речі, визначені індивідуальними ознаками;
- г) конфіденційна інформація ;
- д) речі, визначені родовими ознаками;
- е) об'єкти цивільних прав, не вилучені з цивільного обороту;
- є) об'єкти цивільних прав.

5. Договір перевезення транспортом загального користування є :

- а) попереднім;
- б) змішаним;
- в) безоплатним;
- г) публічним;
- д) реальним.

Тема 8. Правове регулювання кредитно-розрахункових відносин

1. Фінансові послуги надаються:

- а) страховими компаніями;
- б) товарними складами;
- в) ломбардами;
- г) Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України;
- д) аудиторами;
- е) фізичними особами –суб'єктами підприємницької діяльності, якщо це прямо передбачено законом;
- є) іпотекодавцями.

2. Кредитодавцем за кредитним договором може виступати:

- а) фізична особа;
- б) банк;
- в) фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності;
- г) будь-яка юридична особа;
- д) лише Національний банк України;
- е) фінансова установа;
- є) фізичні та юридичні особи, які є суб'єктами підприємницької діяльності.

3. Поточні рахунки клієнтів банку закриваються на підставі (у разі):

- а) оголошення померлою фізичної особи (клієнта);
- б) заяви клієнта;
- в) заяви банку;
- г) відсутності операцій за рахунком протягом 6 місяців;
- д) скасування державної реєстрації підприємця (клієнта);
- е) зміни місцезнаходження юридичної особи (клієнта);
- є) поділу юридичної особи (клієнта);
- ж) відсутності операцій на рахунку протягом трьох місяців;
- з) зміни імені фізичної особи-підприємця (клієнта).

4. Банк може відмовитися від договору банківського рахунку у разі __ та __:

- а) зупинення видаткових операцій на підставі рішення суду;
- б) наявності залишку грошових коштів на цьому рахунку;
- в) відсутності залишку грошових коштів протягом року;
- г) відсутності операцій за цим рахунком протягом трьох років підряд;
- д) відсутності видаткових операцій за рахунком протягом року;
- е) відсутності операцій за рахунком протягом року;
- є) відсутності залишку грошових коштів на цьому рахунку

5. Видами банківських вкладів є :

- а) комерційні;
- б) заставні;
- в) строкові;
- г) відкличні;
- д) універсальні;
- е) вклади на вимогу;

Тема 9. Зобов'язання про спільну діяльність

1. Спільна діяльність може здійснюватися:

- а) на основі злиття двох чи більше юридичних осіб в одну юридичну особу;
- б) на основі об'єднання вкладів учасників;
- в) виключно на основі об'єднання вкладів учасників;
- г) без об'єднання вкладів учасників;
- д) шляхом приєднання однієї юридичної особи до іншої юридичної особи;
- е) виключно з метою отримання прибутку;
- є) виключно зі створенням юридичної особи.

2. За договором простого товариства сторони (учасники) беруть

зобов'язання:

- а) об'єднати свої зусилля;
- б) об'єднати свої вклади;
- в) координувати свої дії ;
- г) спільно діяти;
- д) зі створенням юридичної особи;
- е) з метою, не пов'язаною з особистим, домашнім, сімейним чи іншим подібним споживанням;
- є) з метою одержання прибутку або досягнення іншої мети.

3. У відносинах із третіми особами повноваження учасника простого товариства вчиняти правочини від імені всіх учасників посвідчується:

- а) розпискою;
- б) довіреністю, виданою йому іншими учасниками;
- в) довіреністю, виданою йому уповноваженим органом простого товариства;
- г) наказом керівника простого товариства;
- д) договором простого товариства;
- е) установчим актом простого товариства;
- є) паспортом.

4. Вклади учасників простого товариства за вартістю вважаються:

- а) рівними;
- б) пропорційними їх часткам у статутному капіталі простого товариства;
- в) рівними, якщо інше не впливає із договору простого товариства або фактичних обставин;
- г) рівними, якщо інше не передбачено засновницьким договором простого товариства;
- д) рівними, якщо інше не встановлено у статуті простого товариства.

5. Договір простого товариства є:

- а) консенсуальним, багатостороннім, безоплатним;
- б) консенсуальним, двостороннім, безоплатним;
- в) реальним, багатостороннім, оплатним;
- г) консенсуальним, багатостороннім, оплатним;

ГЛОСАРІЙ

виконання зобов'язання – це вчинення боржником (зобов'язаної сторони) на користь кредитора (управленої сторони) певної дії або утримання від дії, яка становить предмет виконання зобов'язання;

за *гарантією* банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку;

господарське договірне право як сукупність господарсько-правових норм є інститутом господарського права, що регулює відносини, які виникають в процесі укладення, зміни та припинення господарських договорів;

господарським визнається *зобов'язання*, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених ГК, в силу якого один суб'єкт (зобов'язана сторона, у тому числі боржник) повинен вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо) або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управлена сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку;

в силу *застави* кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави);

завдатком є грошова сума або рухоме майно, що видається кредиторіві боржником у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання;

збитками є: втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода);

за *договором банківського рахунка* банк зобов'язується приймати і зараховувати на рахунок, відкритий клієнтові (володільцеві рахунка), грошові кошти, що йому надходять, виконувати розпорядження клієнта про перерахування і видачу відповідних сум з рахунка та проведення інших операцій за рахунком;

за *договором банківського вкладу* (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором;

за *договором дарування* одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати у майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність;

за *договором енергопостачання* енергопостачальне підприємство (енергопостачальник) відпускає електричну енергію, пару, гарячу і перегріту воду (далі - енергію) споживачеві (абоненту), який зобов'язаний оплатити прийняту енергію та дотримуватися передбаченого договором режиму її використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного обладнання, що ним використовується;

за *договором зберігання* одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, яка передана їй другою стороною (поклажодавцем), і повернути її поклажодавцеві у схоронності;

за *договором контрактації* виробник сільськогосподарської продукції зобов'язується передати заготівельному (закупівельному) або переробному підприємству чи організації (контрактанту) вироблену ним продукцію у строки, кількості, асортименті, що передбачені договором, а контрактант зобов'язується сприяти виробникові у виробництві зазначеної продукції, прийняти і оплатити її;

договір концесії (концесійний договір) – це договір, відповідно до якого уповноважений орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування (концесієдавець) надає на платній та строковій основі суб'єкту підприємницької діяльності (концесіонеру) право створити (побудувати) об'єкт концесії чи суттєво його поліпшити та (або) здійснювати його управління (експлуатацію) відповідно до закону з метою задоволення громадських потреб;

за *договором купівлі-продажу* одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму;

за *договором лізингу* одна сторона (лізингодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (лізингоодержувачеві) у користування майно, що належить лізингодавцю на праві власності і було набуто ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем (прямий лізинг), або майно, спеціально придбане лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов (непрямий лізинг), на певний строк і за встановлену плату (лізингові платежі);

за *договором міни* (бартеру) кожна із сторін зобов'язується передати другій стороні у власність один товар в обмін на інший товар;

за *договором найму* (оренди) наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві майно у користування за плату на певний строк;

за *договором перевезення вантажу* одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (вантажовідправником) вантаж до пункту призначення в установлений законодавством чи договором строк та видати його уповноваженій на одержання вантажу особі (одержувачеві), а вантажовідправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату;

за *договором перевезення пасажирів* одна сторона (перевізник) зобов'язується перевезти другу сторону (пасажирів) до пункту призначення, а в

разі здавання багажу – також доставити багаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання багажу, а пасажир зобов'язується сплатити встановлену плату за проїзд, а у разі здавання багажу – також за його провезення;

за *договором підряду* одна сторона (підрядник) зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням другої сторони (замовника), а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу;

за *договором підряду на капітальне будівництво* одна сторона (підрядник) зобов'язується своїми силами і засобами на замовлення другої сторони (замовника) побудувати і здати замовникові у встановлений строк визначений договором об'єкт згідно проектно-кошторисної документації або виконати зумовлені договором будівельні та інші роботи, а замовник зобов'язується передати підряднику затверджену проектно-кошторисну документацію, надати йому будівельний майданчик, прийняти закінчені будівництвом об'єкти і оплатити їх;

за *договором підряду на проведення проектних і досліджувальних робіт* підрядник зобов'язується розробити за завданням замовника проектну документацію або виконати обумовлені договором проектні роботи, а також виконати досліджувальні роботи, а замовник зобов'язується прийняти і оплатити їх;

за *договором позики* одна сторона (позикодавець) передає у власність другій стороні (позичальникові) грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики) або таку ж кількість речей того ж роду та такої ж якості;

за *договором поруки* поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку;

за *договором прокату* наймодавець, який здійснює підприємницьку діяльність з передання речей у найм, передає або зобов'язується передати рухомому річ наймачеві у користування за плату на певний строк.

за *договором роздрібної купівлі-продажу* продавець, який здійснює підприємницьку діяльність з продажу товару, зобов'язується передати товар покупцеві, що звичайно призначається для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю, а покупець зобов'язується прийняти товар і оплатити його;

за *договором страхування* одна сторона (страховик) зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити другій стороні (страхувальникові) або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору;

за *договором транспортного експедирування* одна сторона (експедитор) зобов'язується за плату і за рахунок другої сторони (клієнта) виконати або організувати виконання визначених договором послуг, пов'язаних з перевезенням вантажу;

ІНКОТЕРМС – це офіційні правила Міжнародної торгової палати для тлумачення торговельних термінів, полегшують ведення міжнародної торгівлі. Посилання на Інкотермс в договорі купівлі-продажу чітко визначає відповідні обов'язки сторін та зменшує ризик юридичних ускладнень;

за *договором про спільну діяльність* сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить законів;

за *договором простого товариства* сторони (учасники) беруть зобов'язання об'єднати свої вклади та спільно діяти з метою одержання прибутку або досягнення іншої мети;

у *засновницькому договорі* товариства визначаються зобов'язання учасників створити товариство, порядок їх спільної діяльності щодо його створення, умови передання товариству майна учасників, якщо додаткові вимоги щодо змісту засновницького договору не встановлені ЦК або іншим законом;

за *кредитним договором* банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти;

комерційне посередництво (агентська діяльність) є підприємницькою діяльністю, що полягає в наданні комерційним агентом послуг суб'єктам господарювання при здійсненні ними господарської діяльності шляхом посередництва від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого він представляє;

неустойка – це грошова сума або інше майно, яке боржник повинен передати кредиторів у разі порушення боржником зобов'язання;

за *попереднім договором* суб'єкт господарювання зобов'язується у певний строк, але не пізніше одного року з моменту укладення попереднього договору, укласти основний господарський договір на умовах, передбачених попереднім договором;

припинення зобов'язання – це погашення прав та обов'язків сторін, що складають його зміст, тобто в результаті припинення існування зобов'язання припиняються права та обов'язки як управленої сторони (кредитора), так і зобов'язаної сторони (боржника);

цивільно-правовий договір є домовленістю двох або більше сторін, спрямованою на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків;

укладання господарського договору – це зустрічні договірно-процедурні дії двох або більше суб'єктів господарювання щодо вироблення умов договору, які відповідають їх реальним намірам, а також юридичне оформлення договору (надання цим умовам певної форми) як правового акта.

САМОСТІЙНА РОБОТА

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1.	Поняття та загальна характеристика договірного права в Україні.	6	8
2.	Загальні положення про договори у господарській діяльності.	7	10
3.	Виконання договірних зобов'язань суб'єктами господарювання.	7	10
4.	Договори про передачу майна у власність.	3	6
5.	Договори про передачу майна в користування.	3	4
6.	Договори про виконання робіт.	4	4
7.	Договори про надання юридичних та фактичних послуг.	4	4
8.	Правове регулювання кредитно-розрахункових відносин.	3	4
9.	Зобов'язання про спільну діяльність.	3	4
	Разом	40	54

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

При проведенні лекцій з дисципліни використовується поєднання таких наочних і словесних методів навчання як розповідь, пояснення.

Під час практичних занять використовуються практичні методи такі, як рішення практичних ситуативних завдань шляхом опрацювання чинних нормативно-правових актів, підготовка повідомлень з актуальних правових питань.

Самостійна робота студентів за дисципліною передбачає розгляд запропонованих питань за додатковими індивідуальними завданнями.

МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Оцінювання навчальних успіхів студентів реалізується шляхом проведення поточних та підсумкового контролів успішності. Поточний контроль здійснюється у формі тестування за темами змістовних модулів, яке дозволяє оцінити рівень теоретичної підготовки студентів та бальною оцінкою якості виконання індивідуальних завдань із самостійної роботи.

За всі види поточного контролю в межах кожного модулю студент отримує бальні оцінки, які підсумовуються і виступають надалі складовою загальної бальної оцінки за всі модулі дисципліни. Максимально можлива бальна оцінка, яку може набрати студент за всі модулі дисципліни, дорівнює 60 балам.

Навчальним планом з дисципліни «Договірне право» передбачена така форма проведення підсумкового контролю як залік у формі підсумкового тесту,

максимальне значення якого складає 40 балів.

Сумарний рейтинговий бал за період вивчення дисципліни «Договірне право» складає 100 балів.

РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ

Модуль	Максимальна оцінка за видами контролю успішності студентів, балів			Разом (не більше)
	тестування	Практичні заняття	індивідуальне завдання	
М1 (з/м 1.1)	30	-	-	30
М2 (з/м 2.1)	30	-	-	30
Залік	40			40
Разом:	100	-	-	100

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Підсумковий рейтинговий бал з дисципліни	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за національною шкалою
90-100	<i>A</i>	Зараховано
82-89	<i>B</i>	Зараховано
74-81	<i>C</i>	
64-73	<i>D</i>	Зараховано
60-63	<i>E</i>	
35-59	<i>FX</i>	Не зараховано
0-34	<i>X</i>	

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Нормативна

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 18, 19–20, 21–22. – Ст. 144.
3. Господарський процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №6. – Ст. 56.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Прийнятий 7 грудня 1984 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. - 1984 - додаток до №51. – Ст. 1122.
5. Кримінальний кодекс України. Прийнятий 5 квітня 2001р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №25–26. – Ст. 131.
6. Податковий кодекс України. Прийнятий 2 грудня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13 –14, № 15 –16, № 17. – Ст.112.
7. Цивільний кодекс України. Прийнятий 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст.356.
8. Про архітектурну діяльність: Закон України від 20 травня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – №31. – Ст.246.
9. Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №5-6. – Ст.30.
10. Про державну підтримку малого підприємництва: Закон України від 19 жовтня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 51–52. – Ст. 447.
11. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України від 6 вересня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – №48. – Ст. 483.
12. Про електроенергетику: Закон України від 16 жовтня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – №1. – Ст.1.
13. Про засади функціонування ринку електричної енергії України: Закон України від 24 жовтня 2013 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2014. – №22. – Ст. 781.
14. Про заставу: Закон України від 2 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №47. – Ст. 642.
15. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – №7. – Ст. 84.
16. Про здійснення державних закупівель: Закон України від 6 листопада 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – №24. –Ст.883.
17. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. –Ст.646.
18. Про концесії: Закон України від 16 липня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №41. –Ст. 372.
19. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 р. //

- Відомості Верховної Ради України. – 1999. – №29. – Ст.238.
20. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 13 грудня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №12. – Ст.165.
 21. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України від 1 липня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – №1 . – Ст.1.
 22. Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 10 квітня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – ст.416.
 23. Про платіжні системи та переказ грошей в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №29. – Ст.137.
 24. Про приватизацію державного майна: Закон України від 4 березня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №24. – Ст. 348.
 25. Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію): Закон України від 6 березня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 24. – Ст.350.
 26. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України 17 лютого 2011р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №34. – Ст.343.
 27. Про страхування: Закон України від 7 березня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №18 . – Ст.78.
 28. Про товарну біржу: Закон України від 10 грудня 1991р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №10. – Ст. 139.
 29. Про фінансовий лізинг: Закон України від 16 грудня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – №16. – Ст.68.
 30. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 серпня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – №1. – Ст.1.
 31. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в іноземній валюті: Постанова Національного банку України від 21 січня 2004 р. №22. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04/page>
 32. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні: Постанова Правління Національного банку України від 15 грудня 2004р. №637 // Офіційний вісник України. – 2005. – №7.
 33. Про затвердження Порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 червня 2006 р. № 833 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 25. – Ст. 1818.
 34. Про затвердження Правил торгівлі на ринках: Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної податкової адміністрації України, Державного комітету стандартизації, метрології та сертифікації України від 26 лютого 2002 р. № 57/188/84/105 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 13. – Ст. 681.

35. Про затвердження Рекомендацій щодо організації продажу товарів методом самообслуговування: Наказ Міністерства економіки України від 20 липня 2000 р. № 153 // Юридичний вісник України. – 2005. – 03. – № 11.
36. Про затвердження Типового концесійного договору: Постанова Кабінету Міністрів від 12 квітня 2000 р. №643 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643-2000-%D0%BF>
37. Про реєстр концесійних договорів: Постанова Кабінету Міністрів від 18 січня 2000 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/72-2000-%D0%BF>

Основна

1. Беляневич О.А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти) / О.А. Беляневич. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 592 с.
2. Беляневич О.А. Господарський договір та способи його укладання: Навчальний посібник. - К.: Наукова думка, 2002. – 279 с.
3. Вінник О.М. Господарське право: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. - 2-е вид., змін., допов. - К.: Правова єдність, 2008. – 766 с.
4. Господарський кодекс України: Науково-практичний коментар / [Бек Ю.Б., Верес І.Я., Герц А.А. та ін.]; за ред. Коссака В.М. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 672 с.
5. Господарський кодекс України: наук.-практ. коментар / О.І. Харитонова (ред.). – Х.: Одиссей, 2007. – 831 с.
6. Договірне право України. Загальна частина: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. О.В.Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.
7. Договірне право України. Особлива частина: навч. посіб. / О.В. Дзера (ред.). – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 1200 с.
8. Мічурін Є.О. Техніка складання договорів: навч.-практ. посіб. / Є.О. Мічурін. – Х.: ЮрСвіт, 2006. – 536 с.
9. Науково-практичний коментар Цивільного Кодексу України : у 2 т. Т. 1 / за ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 831 с.
10. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / за ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини. –2-е вид., перероб. і допов. –К.: Юрінком Інтер, 2008. – 720 с.
11. Хозяйственное право Украины: учебник / В.К. Мамутов, Г.Л. Знаменский, К.С. Хахулин и др.; под ред. В.К. Мамутова. – К.: Юринком Интер, 2002. – 912 с.
12. Хозяйственный кодекс Украины: научно-практ. комент. / под общ. ред. А.Г.Бобкова. – Х.: Изд. СПД ФЛ Вапнярчук, 2008. – 1296 с.
13. Щербина В.С. Господарське право: підручник / В.С.Щербина . – 6-те вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 640 с.

Додаткова

1. Беляневич О. Декілька нотатків про дуалізм права / Беляневич О. // Юридичний журнал. – 2004. – №12.
2. Бервено С.М. Проблеми договірного права України: Монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 392 с.
3. Вінник О.М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення: монографія / О.М.Вінник. – К.: Атіка, 2003. – 352 с.
4. Господарське законодавство: Навчальний посібник / За ред. В.Л. Ортинського. – К.: Знання, 2008. – 359 с.
5. Крупка Ю.М. Правові основи підприємницької діяльності: навчальний посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2008 – 480 с.
6. Крупчан О.Д. Приватноправові та публічно-правові засади регулювання підприємницьких відносин / О.Д. Крупчан // Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. / редкол.: Крупчан О.Д. (гол. ред.) та ін. – К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Національної академії правових наук країни, 2013. – Вип. 12. – С. 5 – 8.
7. Курбатов А.Я. Сочетание частных и публичных интересов при правовом регулировании предпринимательской деятельности / А.Я.Курбатов. – М.: АО «Центр ЮрИнфоР», 2001. – 212 с.
8. Махінчук В. М. Приватноправові та публічно-правові засади регулювання підприємницької діяльності / Махінчук В.М.// Право України. – 2013. - №11. – С.342 –350.
9. Мілаш В.С. Господарське право: Курс лекцій. У 2 ч. – ч.1. – Х.: Право, 2008. – 496 с.
10. Мілаш В. Договірні засади правопорядку у сфері господарювання / В.Мілаш // Юридичний вісник. – 2014. – №1. –С. 66 – 73.
11. Мілаш В. Про розвиток господарсько-правового регулювання договірних відносин // Підприємництво, господарство і право. – 2007.– №5. – С.37- 39.
12. Новікова В. Сутність зустрічного виконання зобов'язань // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 9. – С.92 – 94.
13. Орлова І. Визначення державних гарантій виконання господарських зобов'язань // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 9. – С. 87 – 91.
14. Потопальський С. Недійсність договорів, що суперечать законодавству, інтересам держави, суспільства та публічному порядку // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 2. – С. 38 –42.
15. Потопальський С.С. Правові проблеми розмежування недійсних і неукладених договорів // Вісник господарського судочинства. – 2005. – № 4. – С. 176 –181.
16. Щербина В.С. Суб'єкти господарського права: монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 264 с.

Методичне видання

Н. П. Капітаненко

к.ю.н., доцент

ДОГОВІРНЕ ПРАВО

Навчально-методичний посібник

*для студентів ЗДІА
спеціальності «Менеджмент організацій і адміністрування
(за видами економічної діяльності)»
всіх форм навчання*

Підписано до друку 23.04.2015р. Формат 60x84 1/32. Папір офсетний.

Умовн. друк. арк. 7,8. Наклад 3 прим.

Внутрішній договір № 44/15

Запорізька державна інженерна академія
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК № 2958 від 03.09.2007 р.

Віддруковано друкарнею
Запорізької державної інженерної академії
з оригінал-макету авторів

69006, м. Запоріжжя, пр. Леніна, 226
ЗДІА